

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΑΣΙΝΟΥ
(Α.Μ.: 1012202003049)

Θέμα: «Τα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης στη Φθιώτιδα (1941-1944):
Αφετηρίες, ιδεολογία και προοπτικές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	3
Α΄ Κεφάλαιο	
Η εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	5
1.1. Το ιστορικό πλαίσιο	5
1.2. Ο συμμαχικός αγώνας και ο ρόλος των δυνάμεων της Κοινοπολιτείας στη μάχη των Θερμοπυλών	11
Β΄ Κεφάλαιο	
Η Λαμία κατά την περίοδο της Κατοχής (1941-1944)	15
2.1. Η έναρξη της Κατοχής στην πόλη της Λαμίας	15
2.2. Απαγορεύσεις	18
2.3. Όψεις της κατοχικής οικονομίας και κοινωνίας	20
2.4. Το επισιτιστικό ζήτημα	24
Γ΄ Κεφάλαιο	
Οι ζυμώσεις των αντιστασιακών οργανώσεων και ένοπλων ομάδων (1941-1944) ...	34
3.1. Οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις στην περιοχή της Φθιώτιδας	34
3.2. Οι απαρχές της ένοπλης αντίστασης	36
3.3. Η αντίσταση στη Φθιώτιδα	38
3.4. Δολιοφθορές	41
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η πορεία προς την Απελευθέρωση	50
4.1. Οι πρώτες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του 1943	50
4.2. Η κατάσταση των πυροπαθών περιοχών στη Φθιώτιδα	52
4.3. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις 1944	53
4.4. Η απελευθέρωση της Λαμίας	55
Επίλογος	57
Πηγές και Βιβλιογραφία	59
Παράρτημα	65
Περίληψη	73

Πρόλογος

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή επικεντρώνεται στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης στη Φθιώτιδα (1941-1944). Η κατοχική περίοδος αποτελεί από τις ζοφερότερες και πλέον επώδυνες της σύγχρονης ιστορίας. Η εισβολή των δυνάμεων του Άξονα τον Απρίλιο του 1941, οδήγησε στο διαμελισμό της χώρας σε ζώνες κατοχής. Ειδικότερα, επιχειρείται να διερευνηθούν οι επιπτώσεις στην καθημερινότητα του πληθυσμού καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Η κατάληψη της πόλης και οι βομβαρδισμοί των γερμανικών στρατευμάτων – ακόμα και σε κεντρικά σημεία της – επιφέρουν αλλαγές στον αστικό ιστό της. Η εμπόλεμη πραγματικότητα μετασχηματίζει την όψη της, καθώς διενεργούνται επιτάξεις δημόσιων κτιρίων και ιδιωτικών οικημάτων, λεηλασίες και επιβάλλεται ένα σύνολο απαγορεύσεων στον τοπικό πληθυσμό. Όσον αφορά την τοπική οικονομία, ο απότομος πληθωρισμός και η εισαγωγή του γερμανικού μάρκου, εντείνει το επισιτιστικό πρόβλημα σε ολόκληρη την χώρα, καθιστώντας τη διαβίωση των πολιτών δυσβάσταχτη. Συνεπώς, η εξαθλίωση αναγκάζει πολλούς από τους κατοίκους να καταφύγουν στα χωριά, προκειμένου να επιβιώσουν. Επιπρόσθετα, η πείνα και έλλειψη βασικών αγαθών επιφέρει τον υποσιτισμό της τοπικής κοινωνίας, και σε ορισμένες περιπτώσεις το θάνατο. Η καταπιεστική και βίαιη Κατοχή δημιουργεί τα ερείσματα για την αποτίναξη των ξενικών δυνάμεων, οδηγώντας σε ζυμώσεις για τη δημιουργία του αντιστασιακού κινήματος. Η εμβάθυνση στην περίοδο της Κατοχής και η εξέλιξη του αντιστασιακού αγώνα συντελεί στην κατανόηση του πρόσφατου ιστορικού παρελθόντος.

Εν κατακλείδι, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον διευθυντή του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, κ. Χρήστου Θανάση για την αμέριστη στήριξη και καθοριστική συμβολή του για την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διατριβής ειδίκευσης, καθώς και τους συνεπιβλέποντες καθηγητές μου για τις εποικοδομητικές υποδείξεις.

Εισαγωγή

Το παρόν πόνημα έχει στόχο να διερευνήσει την κατοχική περίοδο στη Φθιώτιδα (1941-44) και τις προϋποθέσεις εκδήλωσης του αντιστασιακού κινήματος στη περιοχή. Στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται η ανάλυση της εμπλοκής της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την ελληνοϊταλική σύρραξη. Σημείο καμπής αποτελεί η εισβολή της Γερμανίας στην Ελλάδα, μετά την αποτυχία του ελληνοϊταλικού μετώπου, η οποία οδήγησε στην Κατοχή και τον τριπλό διαμελισμό της χώρας. Η Φθιώτιδα αποτέλεσε πεδίο συγκρούσεων, μεταξύ της Βρετανικής Συμμαχικής Δύναμης και των ναζιστικών δυνάμεων, με αποκορύφωμα τη μάχη στις Θερμοπύλες τον Απρίλιο 1941, με σκοπό την καθυστέρηση της γερμανικής προέλασης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται το διάστημα 1941-1944, στην πόλη της Λαμίας και τα προβλήματα που ανέκυψαν, από την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων. Οι βομβαρδισμοί προκάλεσαν καταστροφές και απαιτήθηκαν αρκετές διαδικασίες αποκατάστασης και καθαριότητας. Οι απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν καταδεικνύουν τον ασφυκτικό έλεγχο των ξένων κατακτητών. Ενδεικτικά, από τις πρώτες κιόλας μέρες οι επιτάξεις δημόσιων κτηρίων και οικημάτων, προς στέγαση των στρατευμάτων και των υπηρεσιών τους συνιστούν μια όψη της καθημερινότητας της πόλης. Το ζήτημα που αναδεικνύεται έντονα προς τα τέλη του 1941 είναι η έλλειψη τροφίμων και βασικών αγαθών, που οδήγησε σε ασιτία τους κατοίκους της πόλης. Η διακοπή των συγκοινωνιακών μεταφορών και οι απαγορεύσεις μεταξύ των ζωνών Κατοχής, ενέτεινε το επισιτιστικό πρόβλημα.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη συγκρότηση των πρώτων αντιστασιακών ομάδων στη Φθιώτιδα. Από την άνοιξη 1941, συστάθηκαν στην περιοχή πρωτοπόρες οργανώσεις, με σκοπό τη συσπείρωση κατά των ξενικών αρχών. Το μαχητικό πνεύμα των μελών της αντικατοπτρίζεται στην εξάπλωση τους σε όλη την περιφέρεια. Επιπλέον, το Μάιο 1942, η σύσκεψη στην Καλύβα Στεφανή Σπερχειάδας, σηματοδοτεί τις απαρχές της ένοπλης αντίστασης και την πρώτη επίσημη έξοδο στα βουνά της Ρούμελης της ομάδας Βελουχιώτη. Στη Φθιώτιδα, σημειώθηκαν τρία από τα σπουδαιότερα σαμποτάζ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στις 25 Νοεμβρίου 1942, συνιστά την κορυφαία πράξη δολιοφθοράς στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης και ακολουθούν οι ανατινάξεις στις σιδηροδρομικές γραμμές Κούρνοβου και Ασωπού.

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται η χρονική περίοδος των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων 1943-1944. Από την άνοιξη 1943, οι Ιταλοί ξεκινούν τις πρώτες εκτεταμένες επιθέσεις και καταστροφές, ως αντίποινα στην αντιστασιακή δραστηριότητα των πολιτών. Στο πλαίσιο επιχειρησιακών σχεδίων, τα γερμανικά στρατεύματα το καλοκαίρι του 1944 και πριν την οριστική αποχώρησή τους, προέβησαν σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις περιοχών, όπως η Υπάτη και η Σπερχειάδα. Η απελευθέρωση της Λαμίας στις 18 Οκτωβρίου 1944 πραγματοποιήθηκε σε πανηγυρικό κλίμα, με είσοδο δυνάμεων του ΕΑΜ και ΕΛΑΣ, αφού αποφεύχθηκε η μαζική καταστροφή της πόλης από τις ναζιστικές δυνάμεις που αποχωρούσαν.

Α' Κεφάλαιο

Η εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

1.1. Το ιστορικό πλαίσιο

Η Ελλάδα εισήχθη στο θέατρο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με την ιταλική εισβολή στην ελληνοαλβανική μεθόριο. Το χρονικό της επίθεσης εκκινεί τα ξημερώματα της 28^{ης} Οκτωβρίου, με την επίδοση του τελεσιγράφου από τον επιτετραμμένο Ιταλό πρέσβη Εμανουέλε Γκράτσι στον πρωθυπουργό της Ελλάδας, Ιωάννη Μεταξά. Η Ιταλία επικαλούνταν την παραβίαση της ουδετερότητας του ελληνικού κράτους, με την εγκατάσταση των εχθρικών βρετανικών στρατευμάτων¹ και απαιτούσε την παραχώρηση «στρατηγικών» σημείων της χώρας υπό ιταλικό έλεγχο. Ο Ιωάννης Μεταξάς αρνήθηκε και δόθηκε διαταγή για γενική επιστράτευση. Οι επανειλημμένες προσπάθειες για αποφυγή οποιασδήποτε ανάμειξης στην παγκόσμια σύρραξη αποδείχθηκε μάταιη².

Η απόφαση του Ντούτσε για επίθεση εναντίον της Ελλάδας υπήρξε συνέπεια της αυξανόμενης εδαφικά επέκτασης της ναζιστικής Γερμανίας, συγκριτικά με τις ελάχιστες κατακτήσεις της Ιταλίας. Ως εκ τούτου, ο Μουσολίνι επιθυμούσε διακαώς να αντισταθμίσει την ισορροπία δυνάμεων στην αξονική συμμαχία³ και να εδραιωθεί ως άξιος εταίρος. Το ιταλικό σχέδιο επίθεσης εναντίον της Ελλάδας είχε προαποφασιστεί από τις 15 Οκτωβρίου 1940, με ημερομηνία εκτέλεσης στις 26 Οκτωβρίου, η οποία όμως αναβλήθηκε για δύο μέρες αργότερα⁴.

Η εχθρική επίθεση των ιταλικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος πραγματοποιήθηκε σε δύο μέτωπα, στη δυτική Μακεδονία και Ήπειρο. Βάσει του σχεδίου του ιταλικού Γενικού Επιτελείου, θα υλοποιούνταν κύριες επιθετικές

¹ Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1988, τ. Α', σ. 63-64

² Εξάλλου, η ιταλική επιθετικότητα διαφάνηκε, ήδη, από τον τορπιλισμό του ευδρόμου «Ελλη» στο λιμάνι της Τήνου στις 15 Αυγούστου του 1940

³ Βλ. σχετικά Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 62 : «Ο Χίτλερ με φέρνει πάντα αντιμέτωπο προ τετελεσμένων γεγονότων. Αυτή τη φορά θα τον πληρώσω με το ίδιο νόμισμα: από τις εφημερίδες θα πληροφορηθεί ότι εισέβαλα στην Ελλάδα»

⁴ Ι. Ε. Γκίκας, *Ο Μουσολίνι και η Ελλάδα*, Αθήνα 1982, σ.106. Επιπρόσθετα, πρόσφατα ιταλικά αρχαικά τεκμήρια πιστοποιούν ότι η απόφαση για εισβολή κατά της Ελλάδας είχε παρθεί ήδη από το καλοκαίρι του 1940 βλ. Ι. Μιχαηλίδης, «Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος. Η απόκρουση των στρατευμάτων του Μουσολίνι αποτέλεσε την πρώτη νίκη κατά μιας χώρας του Άξονα», στην: *Καθημερινή*, 13.6.2010, σ. 34

επιχειρήσεις σε νευραλγικά σημεία. Η πρώτη στόχευε στην κατάληψη του Μετσόβου, όπου είχε διατεθεί η ιταλική μεραρχία Αλπινιστών «Τζούλια», η δεύτερη στον άξονα Φιλιάτες – Πρέβεζα για την εξασφάλιση βάσης του ιταλικού πολεμικού ναυτικού και η τελευταία στα Ιωάννινα⁵. Η φασιστική Ιταλία εκτίμησε την εκστρατεία εναντίον της Ελλάδας ως απλή υπόθεση με δεδομένη επιτυχία. Παρότι, ο ιταλικός στρατός υπερτερούσε αριθμητικά και τεχνολογικά, ηττήθηκε. Η μάχη στην περιοχή Ελαία (Καλπάκι)- Καλαμά στις 2 Νοεμβρίου 1940 και η μάχη της Πίνδου (10 Νοεμβρίου 1940) αποτελούν ορόσημα της ελληνοϊταλικής σύγκρουσης. Η συμβολή του υποστρατήγου Χαράλαμπου Κατσιμήτρου, διοικητή της VIII Μεραρχίας Ηπείρου υπήρξε καθοριστική για το ελληνικό μέτωπο, καθώς με τη διορατικότητά του, κατόρθωσε πλήγμα στον εχθρό, παρά τις γενικές διαταγές του ΓΕΣ για την διεξαγωγή αμυντικού πολέμου και τη διατήρηση της συγκεκριμένης περιοχής⁶.

Η ελληνική επιστράτευση είχε ολοκληρωθεί μέχρι τις 14 Νοεμβρίου 1940 και πέρασε στην αντεπίθεση. Η κατάληψη της Κορυτσάς στις 22 Νοεμβρίου του ίδιου έτους από τα ελληνικά στρατεύματα, αποτέλεσε την πρώτη ευρωπαϊκή νίκη κατά των δυνάμεων του Άξονα και σηματοδότησε την εποποιία του '40. Η επιτυχής προέλαση και απόκρουση των εχθρικών στρατευμάτων στις δυσμενείς καιρικές συνθήκες και το δύσβατο ορεινό τοπίο, απέδειξε τον ηρωισμό και την αυταπάρνηση του ελληνικού στρατού και την προχειρότητα της ιταλικής πολεμικής προετοιμασίας. Ορισμένες από τις επιτυχίες του ελληνικού στρατεύματος αποτελούν η επικράτηση στο Αργυρόκαστρο, Πόγραδετς, Χειμάρρα. Μέχρι το τέλος του 1940 η ελληνική προέλαση συνεχιζόταν με επιτυχία. Μολαταύτα, από τις αρχές του 1941 παρατηρείται στασιμότητα και κάμψη στο μέτωπο. Η ελληνική αντεπίθεση σταματά στις 10 Ιανουαρίου 1941, με την κατάληψη της Κλεισούρας. Το ΓΕΣ με επικεφαλής τον αρχιστράτηγο Αλέξανδρο Παπάγο, υπό τις διαταγές του οποίου υπαγόταν το ελληνικό στρατεύμα ήταν προσκολλημένο στην τακτική πολέμου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, της παθητικής άμυνας.

Η Γερμανία αντέδρασε αρνητικά στην ελληνοϊταλική διένεξη, καθώς η Ελλάδα αποτελούσε χώρα μειωμένου στρατηγικού ενδιαφέροντος για την ναζιστική δύναμη. Προτεραιότητά της αποτελούσε η επικείμενη εισβολή στη Σοβιετική Ένωση

⁵ Π. Βόγλης, *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή 1941-1944*, Αθήνα 2010, σ. 31-32

⁶ Τάσος Σακελλαρόπουλος, «Το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών στον πόλεμο και την πολιτική», στο : *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος Κατοχή- Αντίσταση 1940-1945*, (Επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, Πρ. Παπασπράτης), Αθήνα 2007, τ. Γ1, σ. 294

το καλοκαίρι του 1941. Εν τούτοις, αποδεικνύεται ότι είχε το ρόλο του κηδεμονευμένου στον Άξονα και θέλησε να αναλάβει άμεση δράση ως ο ισχυρός εταίρος⁷. Ο Χίτλερ φοβόταν να μην καταστεί η Ελλάδα βάση για τις βρετανικές στρατιωτικές δυνάμεις, εξέλιξη που θα αποτελούσε πλήγμα για τα συμφέροντα στο βαλκανικό μέτωπο. Ακόμα, και ο ίδιος ο Μεταξάς, βολιδοσκοπούσε σε μια ειρηνική λύση με τη Γερμανία, μεσολαβώντας η τελευταία για την λήξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, γεγονός που δεν ευοδώθηκε⁸. Αξίζει να τονιστεί, ότι ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά στις 29 Ιανουαρίου 1941, σημειώθηκε σε μια κρίσιμη χρονικά καμπή του πολέμου και προκάλεσε τριγμούς στην ελληνική πολιτική σκηνή. Την πρωθυπουργία ανέλαβε ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, Αλέξανδρος Κορυζής, που ανήκε στο μεταξικό περιβάλλον.

Η ανάμειξη του βρετανικού παράγοντα διαδραμάτισε αποφασιστικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων. Από τους πρώτους μήνες του 1941 - ενόσω το ελληνοϊταλικό μέτωπο βρισκόταν σε εξέλιξη - η χώρα βρισκόταν σε διαπραγματεύσεις με βρετανικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες. Ο Μεταξάς είχε διαβλέψει από νωρίς την εισβολή των ναζιστικών δυνάμεων στην χώρα και βρισκόταν σε μυστικές διπλωματικές συζητήσεις με την Βρετανία⁹. Συνεπώς, η Ελλάδα επιθυμούσε να εξασφαλίσει τη συμμαχική συνδρομή σε περίπτωση επικείμενης εισβολής της Γερμανίας. Στις 22 Φεβρουαρίου 1941, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στα ανάκτορα Τατοΐου μεταξύ υψηλόβαθμων εκπροσώπων της ελληνικής και βρετανικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας¹⁰. Αντικείμενο της διαβούλευσης συνιστούσε η παροχή βρετανικού εκστρατευτικού σώματος και η μετατόπιση της αμυντικής γραμμής κατά μήκος του Αλιάκμονα¹¹. Το σημείο τριβής για τις δύο πλευρές αφορούσε το μέγεθος της βρετανικής στρατιωτικής αρωγής που θα έφθανε στην Ελλάδα, προκειμένου να μην πυροδοτήσει την αντίδραση της Γερμανίας. Ο αρχηγός του ΓΕΣ, Αλέξανδρος Παπάγος υπερτόνιζε τη σημασία παραμονής στη γραμμή οχυρών του ανατολικού

⁷ Είχε προκριθεί η επιχείρηση με την κωδική ονομασία «Μαρίτα», η οποία αφορούσε την Ελλάδα, αλλά δεν είχε ακόμα οριστικοποιηθεί, υπό την ελπίδα ότι η Γερμανία θα έπειθε την τελευταία να δεχθεί μια ειρηνική λύση. Βλ. σχετικά Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 65

⁸ Βλ. σχετικά, Ι. Κολιόπουλος, «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1^η Μαρτίου 1935 ως την 28^η Οκτωβρίου 1940», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ' (1980), σ. 428-431. Στο εξής βλ. *ΙΕΕ*.

⁹ Τάσος Σακελλαρόπουλος, «Το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών στον πόλεμο και την πολιτική», *ό.π.*, σ. 292

¹⁰ Στη σύσκεψη παρευρίσκονταν ο υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Eden, ο στρατηγός Wavell, επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων στην Μέση Ανατολή, ο επικεφαλής του βρετανικού Γενικού Επιτελείου, John Dill, ο πρεσβευτής Palairer και από την ελληνική πλευρά ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής με τον Αλέξανδρο Παπάγο και ο βασιλιάς Γεώργιος Β'.

¹¹ D. Brewer, *Ελλάδα 1940-1949. Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος*, Αθήνα 2020, σ. 47

μετώπου. Επιπρόσθετα, διατεινόταν ότι η μετατόπιση των μεραρχιών προς την Γραμμή Αλιάκμονα θα σήμαινε την οπισθοχώρηση και την απώλεια τμημάτων, που με τόσο κόπο είχαν αποκτηθεί. Παρόλο, που συμφωνήθηκε η συνδρομή 100.000 Βρετανών ανδρών, αυτή κατέστη αδύνατη. Οι συνομιλίες συνεχίστηκαν και στις 2 έως 4 Μαρτίου 1941. Εν τέλει, αποφασίστηκε η τοποθέτηση τριών μεραρχιών κατά μήκος της Γραμμής Αλιάκμονα και η βρετανική αμυντική διάταξη στα μετόπισθεν των ελληνικών δυνάμεων¹².

Το Μάρτιο του 1941, η Ιταλία σε μια προσπάθεια να ανακτήσει το γόητρό της, περνά στην αντεπίθεση με το εαρινό σχέδιο «Primavera»¹³. Από τις 9 Μαρτίου, οι ιταλικές δυνάμεις εξαπολύουν δριμεία επίθεση κατά του ελληνικού στρατεύματος, υπό την παρουσία του ίδιου του Μουσολίνι. Οι μάχες πραγματοποιήθηκαν στον άξονα Κλεισούρας - Τεπελένι και διήρκησαν μέχρι τα μέσα Μαρτίου. Η μάχη στο ύψωμα 731 αποτέλεσε μία από τις σφοδρότερες συγκρούσεις, με μέγιστες απώλειες και για τους δύο αντιμαχόμενους. Οι ελληνικές απώλειες ανέρχονται σε χίλιους διακόσιους νεκρούς και τέσσερις χιλιάδες τραυματίες¹⁴. Ο ελληνικός στρατός αντιστάθηκε σθεναρά, χωρίς ωστόσο επιτυχή αποτελέσματα.

Στη συνέχεια, οι εξελίξεις στο βαλκανικό μέτωπο πυροδότησαν την de facto προέλαση της Γερμανίας στα ελληνικά σύνορα. Η εισβολή της Γερμανίας πραγματοποιήθηκε μέσω γιουγκοσλαβικών και βουλγαρικών συνόρων στις 6 Απριλίου 1941. Ο ελληνικός στρατός αντιστάθηκε σθεναρά στο οχυρό Ρούπελ «γραμμή Μεταξά», αλλά δεν μπόρεσε να σταματήσει τις προηγμένες τεχνολογικά και αριθμητικά υπέρτερες δυνάμεις της Βέρμαχτ. Στις 9 Απριλίου του ίδιου έτους, η Θεσσαλονίκη καταλαμβάνεται από τις γερμανικές δυνάμεις. Σκοπός τους είναι η πορεία των γερμανικών στρατευμάτων προς στο Νότο, μέσω της γραμμής Αλιάκμονα-Ολύμπου. Στις 18 Απριλίου 1941 λαμβάνει χώρα η συνάντηση του στρατηγού Sir H.M. Wilson – διοικητή της στρατιωτικής αποστολής της Βρετανίας στην Ελλάδα – στην πρωτεύουσα με το βασιλιά Γεώργιο Β', τον Παπάγο, ανώτατους Βρετανούς αξιωματούχους και τον Palairer για προσωρινή συμφωνία υποχώρησης των βρετανικών

¹² Τ. Σακελλαρόπουλος, «Το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών στον πόλεμο και την πολιτική», *ό.π.*, σ. 302-303

¹³ Γ. Μαργαρίτης, «Ο πόλεμος 1940-1941. Ιταλική επίθεση και γερμανική εισβολή», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. Η εμπόλεμη Ελλάδα, 1940-1949: Αλβανικό έπος-Κατοχή και Αντίσταση-Εμφύλιος*, (Επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), τ.8(2004), σ. 17-18

¹⁴ Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 18

δυνάμεων στις Θερμοπύλες¹⁵. Την ίδια μέρα, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Αλέξανδρος Κορυζής αυτοκτονεί.

Ο στρατηγός Τσολάκογλου, διοικητής του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας, υπογράφει το πρωτόκολλο παράδοσης της Ελλάδας, χωρίς τη συναίνεση του βασιλιά και της κυβέρνησης στους κατακτητές στις 21 Απριλίου 1941¹⁶. Δημιουργείται η «Ελληνική Πολιτεία» και ο Τσολάκογλου, διορίζεται ως ο πρώτος δωσίλογος πρωθυπουργός της χώρας. Η επίσημη κυβέρνηση των Αθηνών, υπό τον βασιλιά Γεώργιο Β' και τον Εμμανουήλ Τσουδερό καταφεύγουν στην Κρήτη στις 23 Απριλίου, το τελευταίο ελεύθερο προπύργιο της Ελλάδας. Οι κατακτητές εισέρχονται στην Αθήνα στις 27 Απριλίου. Η μάχη της Κρήτης (20 Μαΐου - 1 Ιουνίου 1941) σηματοδότησε την τελική κατάληψη της χώρας από τον Άξονα. Η επίσημη κυβέρνηση διαφεύγει στην Αίγυπτο, όπου θα παραμείνει μέχρι και την απελευθέρωση της χώρας τον Οκτώβριο του 1944.

Η τριπλή Κατοχή της χώρας, επέφερε τον διαμελισμό της σε τρεις ζώνες. Η Γερμανία είχε υπό τον έλεγχο της στρατηγικά σημεία, όπως την κεντρική Μακεδονία με έδρα τη Θεσσαλονίκη, τα νησιά του βορειανατολικού Αιγαίου (Χίος, Λέσβος, Λήμνος), τη Σκύρο, το λιμάνι του Πειραιά, τα νησιά του Αργοσαρωνικού κόλπου, τη Μήλο, τα Κύθηρα, τα Αντικύθηρα, μια λωρίδα στα σύνορα με την Τουρκία, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της Κρήτης, εκτός από το Λασιθί που εκχωρήθηκε στην Ιταλία. Η Ιταλία που είχε το φαινομενικό προβάδισμα είχε υπό την κατοχή της όλη την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Ιονίου, τη Σάμο, την περιφέρεια Λασιθίου στην Κρήτη, καθώς και την υπόλοιπη Αττική. Και στο τρίτο εταίρο του Τριμελούς Συμφώνου την Βουλγαρία, παραδόθηκε η ανατολική Θράκη και η ανατολική Μακεδονία.

Υπεύθυνοι για τη στρατιωτική κατοχή της χώρας ήταν ο διοικητής της 11^{ης} ιταλικής Στρατιάς, στρατηγός Carlo Geloso, ο στρατιωτικός διοικητής Νοτίου Ελλάδας με έδρα την Αθήνα, στρατηγός Hellmuth Felmy και ο διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου Curt Von Krenzki. Την πολιτική διοίκηση και εξουσία ανέλαβαν ο

¹⁵ Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, *Χρονολόγιο Γεγονότων 1940-1944. Από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, Foreign Office 371*, Αθήνα 2004, τ.Α', σ. 174. Σ.Κ Γρηγοριάδης, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974. Κατοχή: η μεγάλη νύχτα*, Αθήνα 2011, τ.1., σ. 36

¹⁶ Υπήρξαν δύο διαδοχικές διαπραγματεύσεις για συνθηκολόγηση στις 21 και 23 Απριλίου 1941. Βλ. σχετικά Μ.Μazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα 1994, σ. 44. Κ. Φραδέλλος, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατοχή- Αντίσταση 1940-1945*, (Επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ- Πρ. Παπαστράτης), Αθήνα 2007, τ. Γ2, σ. 159

πληρεξούσιος του Ράιχ, διπλωμάτης καριέρας Γκύντερ Άλτενμπουργκ και ο επιτετραμμένος της Ιταλίας, Πελεγκρίνο Γκίτζι.

Η ναζιστική Γερμανία επιθυμούσε ο κατοχικός διοικητικός μηχανισμός της χώρας να διατηρήσει τα προϋπάρχοντα πλαίσια λειτουργίας¹⁷ του με τη δημιουργία ενός καθεστώτος απόλυτα εξαρτημένου από το Ράιχ, όπως εύστοχα αναφέρει ο Mark Mazower «ένα ντόπιο καθεστώς από μαριονέτες»¹⁸. Συνεπώς, διόριζαν κυβερνήσεις της αρεσκείας τους, οι οποίες θα εφαρμόζαν κατά γράμμα τις γερμανικές διαταγές. Το πρόβλημα, ωστόσο, υπήρξαν οι αποκεντρωμένες τοπικές διοικήσεις, με τις οποίες η Αθήνα διατηρούσε ελάχιστη επαφή και η διαχείριση ζητημάτων κατέστη αναποτελεσματική.

Ένα ακόμα μείζων πρόβλημα, που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία ήταν η απαγόρευση μεταφοράς τροφίμων, μεταξύ των ζωνών κατοχής, με τραγικές συνέπειες, όπως θα δούμε στην συνέχεια για την επιβίωση του πληθυσμού. Απόρροια αυτού, η επισιτιστική κρίση, που ταλάνισε την χώρα, ιδίως το 1941-1942. Η κατοχική κυβέρνηση αναγκάστηκε να εφαρμόσει μια σειρά από μέτρα, όπως η παρακράτηση σιτηρών από τους αγρότες, προκειμένου να εξασφαλίσει επάρκεια στα αποθέματα, μέτρο το οποίο απέτυχε στην πράξη και προκάλεσε έντονες αντιδράσεις της αγροτικής μερίδας του πληθυσμού. Τα αστικά κέντρα, βίωσαν με το χειρότερο τρόπο τις επιπτώσεις της κρίσης και της αναποτελεσματικής διαχείρισης. Η ανάγκη για εύρεση τροφής και εξασφάλιση της επιβίωσης, οδήγησε στην μετακίνηση ανθρώπων από την πρωτεύουσα στην ύπαιθρο και στην ανάδυση της μαύρης αγοράς. Επιπλέον, ο συμμαχικός αποκλεισμός της Ελλάδας ενέτεινε ακόμα περισσότερο το επισιτιστικό πρόβλημα, καθώς υπήρξε απαγόρευση στον ανεφοδιασμό της χώρας. Οι πιεστικές συνθήκες ανήγαγαν το πρόβλημα σε διεθνές και η ανθρωπιστική βοήθεια ήρθε το 1942 από την ουδέτερη Τουρκία με το πλοίο Κουρτουλούς.

Η ιταλική συνθηκολόγηση το Σεπτέμβριο 1943, επέφερε αλλαγές στην συγκυριαρχία του Άξονα. Το ιταλικό προβάδισμα παύει να υφίσταται και η Γερμανία αποκτά όλες τις περιοχές που ανήκαν στη ζώνη κατοχής της Ιταλίας. Ο Άλτενμπουργκ, αντικαθίσταται από τον ειδικό εντεταλμένο του Ράιχ, Νόιμπαχερ. Η γερμανική διοίκηση απέδειξε έμπρακτα την ισχύ της, ως απόλυτη κυρίαρχος.

---

¹⁷ Ν. Παπαναστασίου - Χ. Φλάισερ, «Το οργανωμένο χάος. Η γερμανική κατοχική διοίκηση στην Ελλάδα», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ.Γ1, σ. 106-107

¹⁸ Μ. Mazower, *ό.π.*, σ. 44

1.2. Ο συμμαχικός αγώνας και ο ρόλος των δυνάμεων της Κοινοπολιτείας στη μάχη των Θερμοπυλών

Αναντίρρητα, η αποστολή και αρωγή του βρετανικού εκστρατευτικού σώματος διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην καθυστέρηση των ναζιστικών δυνάμεων στην νότια Ελλάδα. Οι συσκέψεις Ελλάδας και Βρετανίας στο διάστημα του Φεβρουαρίου και Μαρτίου 1941, όριζαν την αποστολή συμμαχικών δυνάμεων στην ηπειρωτική Ελλάδα για την αντιμετώπιση της επικείμενης γερμανικής εισβολής στη αμυντική γραμμή Αλιάκμονα. Η απόβαση πραγματοποιήθηκε στο διάστημα Φεβρουαρίου έως τις αρχές Απριλίου του 1941. Το εκστρατευτικό σώμα απαρτιζόταν από τις συνασπισμένες δυνάμεις της βρετανικής Κοινοπολιτείας, όπως η Βρετανία, Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία. Ειδικότερα, το στρατιωτικό σώμα ANZAC (Australian New Zealand Army Corps) συμμετείχε ενεργά, όμως πρόσφατα αναδείχθηκε η δράση του στην αντίσταση κατά της γερμανικής εισβολής ιστοριογραφικά. Μέρος του παραπάνω σώματος εστάλη στην ηπειρωτική Ελλάδα και συγκρότησε μαζί με τις μονάδες Βρετανών τη Δύναμη Wilson, υπό τον επικεφαλής των δυνάμεων στην ηπειρωτική Ελλάδα, Βρετανό στρατηγό Henry Maitland Wilson. Το σύνολο της στρατιωτικής δύναμης, σύμφωνα με το Ιστορικό Αρχείο του αρμόδιου βρετανικού Υπουργείου ανέρχονταν περίπου στις 62.612, αποτελούμενο από 21.880 Βρετανούς, 17.125 Αυστραλούς, 16.720 Νεοζηλανδούς, 4.670 Κυπρίους και Παλαιστίνιους και 2.217 της Βρετανικής Βασιλικής Αεροπορίας (RAF)¹⁹. Ανώτατος διοικητής της ANZAC ήταν ο Thomas Blamey. Βάσει του βρετανικού αμυντικού σχεδίου, οι δυνάμεις όφειλαν να συμπυχθούν στην γραμμή Αλιάκμονα στα βόρεια σύνορα της χώρας σε περίπτωση γερμανικής εισβολής, ώστε να αναχαιτίσουν την πορεία του εχθρού.

Η στάση του επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου Στρατού υπήρξε διστακτική ως προς την συνομολόγηση και εφαρμογή της βρετανικής πολεμικής συμφωνίας. Ο Παπάγος επιθυμούσε η αμυντική διάταξη να παραμείνει στη γραμμή Μεταξά και οι ελληνικές μεραρχίες να μην αναγκαστούν να οπισθοχωρήσουν από το αλβανικό μέτωπο, εφόσον εκκρεμούσε η ελληνοϊταλική σύρραξη. Εν τούτοις, η γρήγορη

---

¹⁹ Χ.Δ. Γουνελάς, *Νεοζηλανδοί στην άμυνα και στο ελληνικό αντάρτικο 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 29

κατάρρευση του γιουγκοσλαβικού μετώπου και η επίθεση Blitzkrieg του γερμανικού στρατού στην Ελλάδα ανέτρεψαν τα δεδομένα. Η ταχύτατη εφόρμηση του εχθρού μέσω του άξονα Μοναστηρίου προκάλεσε ντόμινο εξελίξεων.

Αρχικά, οι μάχες στην ηπειρωτική Ελλάδα διεξήχθησαν βόρεια στα ελληνογιουγκοσλαβικά σύνορα κατόπιν κατά μήκος βόρειας της γραμμής Αλιάκμονα με κυριότερες τη μάχη Αλιάκμονα, Πλαταμόνα και Τεμπών και τελευταία στην αμυντική γραμμή των Θερμοπυλών. Η πρώτη συμμαχική μάχη κατά του Άξονα έλαβε χώρα στις 10-12 Απριλίου 1941 στην περιοχή Βεύη- Κλειδί κοντά στα γιουγκοσλαβικά σύνορα. Η δύναμη Mackay είχε αναλάβει την επιχείρηση, υπό την διοίκηση του Αυστραλού ταξίαρχου George Vasey²⁰. Η γερμανική υπεροπλία και η σποραδική διάταξη του στρατεύματος των Συμμάχων απέτυχαν να υπερκεράσουν τον εχθρό. Η καθυστερημένη διαταγή του ΓΕΣ στις 12 Απριλίου για την ενίσχυση των συμμαχικών στρατευμάτων απέτυχε στην ουσία. Η μετακίνηση των ελληνικών δυνάμεων υλοποιήθηκε καθυστερημένα, με αποτέλεσμα να διαλυθούν από την SS «Adolf Hitler» και 5^η Πάντσερ Μεραρχία, από τον άξονα Κλεισούρας μέχρι Μέτσοβο στο διάστημα 13 έως 16 Απριλίου. Απόρροια αυτού, τα συμμαχικά στρατεύματα να πολεμήσουν χωρίς την ελληνική συνδρομή.

Η σύμπτυξη του στρατεύματος στη γραμμή Αλιάκμονα, εκτεινόταν από τις δυτικές πλαγιές του Ολύμπου μέχρι τα Σέρβια και από την άλλη πλευρά στον Πλαταμόνα²¹. Βασικός στόχος όλων των επιχειρήσεων, ήταν η καθυστέρηση του εχθρού για την ασφαλή οπισθοχώρηση του μετώπου, με την διενέργεια ανατινάξεων γεφυρών και οδικού δικτύου. Συνεπώς, επιλέχθηκε η τακτική της άμυνας – υποχώρησης. Αρχικά, οι νεοζηλανδικές δυνάμεις βρίσκονταν στην περιοχή της Κατερίνης και οι αυστραλιανές στη Βέροια. Η διάταξη των δυνάμεων είχε περίπου ως εξής: η 4^η νεοζηλανδική μεραρχία στα στενά των Σερβίων, η 5^η στις πλαγιές του Ολύμπου και η 6^η στα νώτα ως οπισθοφυλακή από την Ελασσόνα ως τον Τύρναβο²². Οι επόμενες στρατηγικές τοποθεσίες ήταν το κάστρο του Πλαταμόνα με την ευρύτερη περιοχή του Άγιου Παντελεήμονα και η κοιλάδα των Τεμπών.

Ο Πλαταμόνας προσέφερε το στρατηγικό πλεονέκτημα της εποπτείας της κοιλάδας των Τεμπών και του οδικού δικτύου του άξονα Θεσσαλονίκης προς νότια

²⁰ Αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τη σύσταση των συμμαχικών δυνάμεων στη μάχη Βεύη – Κλειδί βλ. Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 45-46

²¹ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 48-49

²² Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 49

Ελλάδα. Εν όψει της ναζιστικής επιδρομής, νεοζηλανδικές δυνάμεις επάνδρωσαν το κάστρο του Πλαταμώνα με διοικητή τον αντισυνταγματάρχη Mackay. Στις 15 Απριλίου το κάστρο δέχεται βομβαρδισμούς από τις δυνάμεις του Άξονα. Οι Νεοζηλανδοί προβάλλουν σθεναρή αντίσταση και κατορθώνουν προσωρινά να αναχαιτίσουν τον εχθρό. Ταυτόχρονα, στο φαράγγι του Μαυρονερίου, όπου βρισκόταν το 28^ο τάγμα των Μαορί εισέβαλαν γερμανικές δυνάμεις²³. Οι Γερμανοί υπερίσχυσαν και οι αμυνόμενοι πάρα την επιτυχή άμυνα μέχρι την επόμενη μέρα, αναγκάστηκαν να συμπυχθούν νοτιότερα. Παράλληλα, στις 16 Απριλίου η συνάντηση του στρατηγού Wilson με τον Αλέξανδρο Παπάγο λίγο έξω από την Λαμία για την υποχώρηση της αμυντικής γραμμής Αλιάκμονα στις Θερμοπύλες, κατέδειξε την κρισιμότητα της κατάστασης. Επιπρόσθετα, ο επικεφαλής του ΓΕΣ επέμενε στην άμεση εκκένωση των βρετανικών δυνάμεων από την Ελλάδα, για να αποφευχθεί μια ολική καταστροφή²⁴.

Η διαφυγή των δυνάμεων της Κοινοπολιτείας πραγματοποιήθηκε στον οδικό άξονα Φαρσάλων-Δομοκού. Η κοπιώδης προσπάθεια υποχώρησης για την έγκαιρη μετάβασή τους πριν από τον εχθρό, άφηνε ελάχιστο χρόνο προετοιμασίας και ανασύνταξης των στρατιωτικών δυνάμεων. Οι δυνάμεις της ANZAC φθάνουν στις 18 Απριλίου στην περιοχή του Δομοκού, υπό τη διοίκηση του Βρετανού ταξίαρχου Λη. Η τοποθεσία προσέφερε πλήρη εποπτεία και ορεινά περάσματα για την ασφαλή διέλευση των τμημάτων μέσω Λαμίας. Σκοπός ήταν να διασφαλιστεί η εγκατάσταση στην αμυντική γραμμή Θερμοπυλών – Μπράλου, δρόμος ζωτικής σημασίας, καθώς συνιστούσε την παλιά εθνική οδό για Αθήνα και εξαιτίας της μορφολογίας της περιοχής. Επιπρόσθετα, η πρόκληση καταστροφών στο οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, ήταν απαραίτητες για την επιβράδυνση του εχθρού.

Την επόμενη μέρα τα στρατιωτικά συμμαχικά τμήματα περνούν μέσα από την φθιωτική πρωτεύουσα και δέχονται αλλεπάλληλους βομβαρδισμούς από γερμανικά Στούκας²⁵. Στις 20 Απριλίου οι Ναζί εισέρχονται στο νομό Φθιώτιδας και διεξάγεται η πρώτη μάχη με την εμπροσθοφυλακή της 5^{ης} μεραρχίας Πάντσερ με διοικητή τον αντισυνταγματάρχη Όμπερ Γκίντερ Σβεν στο πέρασμα της Φούρκας – σημερινή ονομασία Καλαμάκι– στη βόρεια πλευρά της πόλης²⁶. Οι αμυνόμενοι καταφέρνουν να αποκρούσουν τον εχθρό και να διακόψουν προσωρινά την προέλαση του προς την

²³ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 52

²⁴ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 38

²⁵ Ε. Ψιμογιάννου, *Από τον Ειρηνικό στις Θερμοπύλες. Ημερολόγιον μαχών και η είσοδος των Γερμανών στη Λαμία*, Λαμία 2021, σ. 34-35

²⁶ Ε. Ψιμογιάννου, *ό.π.*, σ. 38-46

Λαμία. Μέσω των μαρτυριών στρατιωτών, οι οποίοι κατέγραψαν τις προσωπικές τους εμπειρίες από το μέτωπο κατανοούμε την σφοδρότητα της γερμανικής επίθεσης και την αριθμητική τους υπεροχή²⁷.

Οι νεοζηλανδικές δυνάμεις είχαν επιφορτιστεί με την άμυνα κατά μήκος της γραμμής των Θερμοπυλών υπό τη γενική διοίκηση του στρατηγού Freyberg και οι αυστραλιανές με την άμυνα του Μπράλου, υπό τον στρατηγό Mackey. Τα βρετανικά στρατεύματα στρατοπέδευσαν στην ευρύτερη περιοχή της Λοκρίδας, όπως η Αταλάντη, Αρκίτσα, Άγιος Κωνσταντίνος, Καμένα Βούρλα, κάτω Τιθορέα και αλλού²⁸. Βασική επιδίωξη αποτελούσε η παρεμπόδιση μετάβασης του εχθρού στην νότια Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, η 6^η νεοζηλανδική ταξιαρχία τοποθετήθηκε ανατολικά στην περιοχή του Μώλου, με διοικητή τον ταξίαρχο Barrowclough και μεικτά τμήματα πυροβολικού. Οι αυστραλιανές δυνάμεις στην γραμμή του Μπράλου με διοικητή τον ταξίαρχο Vasey επόπτευαν το δρόμο της Λαμίας, όπως επίσης και το πέρασμα του Σπερχειού ποταμού²⁹. Η συνθηκολόγηση του Τσολάκογλου με τις ναζιστικές δυνάμεις επέσπευσε την διαδικασία εκκένωσης των Συμμάχων από την ηπειρωτική Ελλάδα. Η προέλαση των γερμανικών στρατευμάτων με τεθωρακισμένα και τανκς υπήρξε ταχεία και επέφερε την αποφασιστική μάχη στην περιοχή των Θερμοπυλών, στις 24 – 25 Απριλίου με τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Παρότι, κατόρθωσαν πλήγμα στον εχθρό δεν κατόρθωσαν να ανακόψουν την πορεία του προς το Νότο και ιδιαίτερα στην πρωτεύουσα της Ελλάδας. Η είσοδος των ναζιστικών δυνάμεων στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε στις 27 Απριλίου 1941. Θα ακολουθήσει η αγωνιώδης προσπάθεια εκκένωσης των συμμαχικών στρατευμάτων από την Ελλάδα και η αδιάκοπη καταδίωξη από τις εχθρικές δυνάμεις. Η Μάχη της Κρήτης συνιστά ορόσημο με την πύρρειο νίκη των γερμανικών στρατευμάτων, η οποία σηματοδότησε και τυπικά την Κατοχή ολόκληρης της χώρας.

---

²⁷ Ε. Ψιμογιάννου, *ό.π.*, σ. 44-45

²⁸ Ε. Ψιμογιάννου, *ό.π.*, σ. 50-51

²⁹ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 61

Β' Κεφάλαιο

Η Λαμία κατά την περίοδο της Κατοχής 1941-1944

2.1. Η έναρξη της Κατοχής στην πόλη της Λαμίας

Ο βομβαρδισμός της Λαμίας πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 18 Απριλίου – Μεγάλη Παρασκευή– έως 20 Απριλίου 1941. Η καταδίωξη της Λουφτβάφφε ενάντια των βρετανικών στρατευμάτων στην ευρύτερη περιοχή, χωρίς να υπάρξει βομβαρδισμός της πόλης και η πεποίθηση πολλών κατοίκων ότι δεν πρόκειται να επιτεθούν, εξαιτίας των ημερών του Πάσχα, προκάλεσε τον εφησυχασμό των κατοίκων. Απόρροια αυτού, η πόλη να βομβαρδιστεί, με αποτέλεσμα εκτεταμένες καταστροφές και νεκρούς. Σημαντική πηγή πληροφοριών συνιστά η μαρτυρία του Γιώργου Χουλιάρα (Περικλής) για τις συνέπειες και απώλειες κατοίκων από την ναζιστική προέλαση : *«Έτσι στις 18 του Απρίλη 1941 , τη μέρα που βομβαρδίστηκε η Λαμία, πολλοί άνθρωποι, επηρεασμένοι από τα παραπάνω, αλλά και παρασυρμένοι απ' τις ανεύθυνες διαδόσεις που κυκλοφόρησαν την ίδια ημέρα ότι σήμερα λόγω και της ημέρας – ήταν Μεγάλη Παρασκευή– δεν θα βομβαρδιστεί η πόλη, δεν πήραν τα μέτρα τους να βγούνε έγκαιρα έξω και τους βρήκε ο βομβαρδισμός μέσα στην πόλη. Απ' το βομβαρδισμό σκοτώθηκαν κάμποσοι άνθρωποι [...].»³⁰* Η Λαμία αριθμούσε εκείνη την περίοδο περίπου 21.500 κατοίκους και κατανοούμε ότι οι απώλειες ήταν οπωσδήποτε αρκετές, χωρίς ωστόσο να υπάρχουν εξακριβωμένες μαρτυρίες.

Βάσει εγγράφων του Γενικού Επιτελείου Στρατού και ειδικότερα της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, η επίσημη έναρξη της γερμανικής κατοχής στη φθιωτική πρωτεύουσα καταγράφεται στις 21 Απριλίου 1941 και ως ημερομηνία εισόδου των Ιταλών στις 26 Ιουνίου του ίδιου έτους³¹. Εύλογα συμπεραίνει κανείς από τα παραπάνω την καταστροφή και κατάρρευση κτηρίων που επέφεραν οι βομβαρδισμοί. Ενδεικτικά κάποια από αυτά μας παραθέτει ο Γιώργος Χουλιάρας³². Στα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου Λαμιέων πληροφορούμαστε για τους συνεχείς βομβαρδισμούς της πόλης από τις 18 έως 20 Απριλίου 1941, ημέρες εορτών

³⁰ Γ. Χουλιάρας, *«Ο δρόμος είναι άσωτος»*. ΕΛΑΣ, Δημοκρατικός Στρατός, Πολωνία, 1941-1958, Λαμία 2006, σ. 40

³¹ Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού, *Κατοχή και Αντίσταση 1941-1944*, Αθήνα 2014, τ.Α', σ. 111

³² Ανάμεσα στα κτίρια που γκρεμίστηκαν ήταν και των Καραγκούννη, Ζαγγογιάννη, Δημόσιο Ταμείο, Λαϊκή Τράπεζα, Μουγκανητού, Σπυροπούλου, Μιχαλοπούλου, Θεοδοσίου κι άλλα. Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 40

του Πάσχα. Οι εκτεταμένες καταστροφές στον αστικό ιστό της πόλης πιστοποιούνται και στις πρώτες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Λαμιέων στις αρχές Μαΐου, όπου εγκρίνεται η παροχή υποχρεωτικής προσωπικής εργασίας των κατοίκων για την καθαριότητα της πόλης πέντε ημερών, με την κατάρτιση ονομαστικού καταλόγου των κατοίκων³³. Επιπλέον, εγκρίθηκε από το δημοτικό συμβούλιο κονδύλι για την ανανέωση και επέκταση του δικτύου ηλεκτροφωτισμού³⁴ και επισκευή του μητροπολιτικού ναού Λαμίας, Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, εξαιτίας των βομβαρδισμών της πόλης³⁵. Ειδικότερα, το κόστος της επισκευής του ναού μαζί με το ρολόι που είχαν καταστραφεί ανέρχεται στα 2.000.000 δραχμές. Η επιβολή του κατοχικού καθεστώτος φανερώνεται σε μικρές και μεγάλες μεταβολές. Χαρακτηριστική είναι η διαταγή του Υπουργείου Εσωτερικών για αφαίρεση και αντικατάσταση των πινακίδων ονοματοθεσίας οδών με τα ονόματα του Βασιλιά Γεωργίου Β' και Ιωάννη Μεταξά, όπως αναφέρεται : «για τοίχους των πόλεων και χωριών εις την πρό της κατοχής κατάστασίν»³⁶.

Γλαφυρή και διαφωτιστική είναι και η προσωπική μνήμη - βίωμα του αγωνιστή της αντίστασης Δ.Ν. Δημητρίου (Νικηφόρος) για την έκταση της καταστροφής της Λαμίας: « Στη Λαμία, γης μαδιάμ ο τόπος. Έβλεπες τι πάει να πει βομβαρδισμένη πόλη. Όλα άσπρη σκόνη. Τα δικαστήρια, όλα σχεδόν τα σπίτια γύρω στις πλατείες, πολλά και στις συνοικίες, μισογκρεμισμένα, άλλα καμένα, δωμάτια ξεκοιλιασμένα, τα νταβάνια τους διαλυμένα, όλες οι ασχήμιες τους στη φόρα, στραπακλές καρέκλες, βρώμικες κουζίνες, όλα καμωμένα θέαμα, με μια βάνανση ταπεινώσή τους. Ο κόσμος αραιός με το σκιάζιμο ακόμα στην όψη, βιαστικός. Εξακολουθούσαν να γυρίζουν οικογένειες από τα γύρω χωριά όπου είχαν σκορπίσει τις μέρες του κακού»³⁷. Παρόλα αυτά, η ζωή συνεχιζόταν κανονικά για τους κατοίκους της Λαμίας, οι οποίοι έβλεπαν την καταπάτηση του χώρου τους από τις εχθρικές δυνάμεις, ακόμα και σε κεντρικά σημεία της πόλης, όπως η πλατεία Ελευθερίας, η οποία είχε γίνει ένα : « πυκνό κυλινδρικό συρματοπλέγμα αγκαθωτό... Γεμάτη αυτοκίνητα,

³³ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τόμ. 34, αρ. απόφ. 148, 5.5.1941

³⁴ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τόμ. 34, αρ. απόφ. 147, 5.5.1941, αρ. απόφ. 210, 8.8.1941

³⁵ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, αρ. απόφ. 254, 5.5.1941, αρ. απόφ. 254, 3.8.1942

³⁶ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 16748, 30.5.1941 Ειδικότερα, η οδός Ι. Μεταξά επί Κατοχής μετονομάστηκε σε Σατωβριάνδου, ονομασία που παραμένει μέχρι και τις μέρες μας. Για την μετονομασία γίνεται αναφορά και στα Πρακτικά του Δήμου Λαμιέων. ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας* αρ. απόφ. 213, 16.8.1941

³⁷ Δ.Ν. Δημητρίου, *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης. Χρονικό 1940-1944*, Αθήνα 1965, τ.Α', σ. 110

Γερμανούς, λάδια χυμένα κάτω, δοχεία βενζίνες³⁸». Τον Αύγουστο του 1941 στον τοπικό τύπο δημοσιεύεται ανακοίνωση από την Μηχανική Υπηρεσία Λαμίας για την κατεδάφιση των ετοιμόρροπων οικοδομών και την συλλογική από τους ιδιοκτήτες εναπομεινάντων οικοδομικών υλικών³⁹.

Οι ιταλογερμανικές αρχές για την εγκατάστασή τους και στέγαση των υπηρεσιών τους στην πόλη προέβησαν σε επιτάξεις δημόσιων κτηρίων και οικημάτων, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ένας ογκώδης αριθμός διοικητών και στρατιωτών στη μικροαστική Λαμία. Πιο συγκεκριμένα, στις 25 Ιουλίου 1941, η διοίκηση της Λαμίας και περιχώρων παραδόθηκε από τις γερμανικές αρχές στην ιταλική διοίκηση. Από την τοπική εφημερίδα «*Επαρχία*», γνωστοποιείται ότι η ιταλική διοίκηση στεγάστηκε στο μέγαρο Μακροπούλου⁴⁰. Εν τούτοις, τα γραφεία της διοικήσεως ήταν επί της οδού Αινιάνων⁴¹. Επιπρόσθετα, το ξενοδοχείο «Ακταίον» στη συμβολή των οδών Μάρκου Μπότσαρη και Νικηφόρου Ουρανού πλησίον του Σιδηροδρομικού Σταθμού Λαμίας, επιτάχθηκε από τις κατοχικές αρχές για την Ιταλική Χωροφυλακή (Καραμπινιέροι)⁴².

Το Κρατικό Νοσοκομείο Λαμίας αποτέλεσε μια ιδιαίζουσα περίπτωση. Πριν την Κατοχή στεγαζόταν στο Β' Δημοτικό Σχολείο επί της οδού Υψηλάντη, που βρίσκεται μέχρι σήμερα. Ωστόσο, τον Οκτώβριο του 1941 επιτάχθηκε από τις δυνάμεις κατοχής, προκειμένου να στεγαστεί το Ιταλικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Από το «Βιβλίο Ημερησίας Διαταγής του Νοσοκομείου» πληροφορούμαστε το γεγονός : «*Κατόπιν επιβολής των Ιταλικών Αρχών Κατοχής περί εκκενώσεως του Νοσοκομείου εκ του κτηρίου του Δευτέρου Δημοτικού Σχολείου και ανευρέσεως δι' επιτάξεως ετέρων κτηρίων αποφασίζω την μεταφοράν αυτού εις νέα εγκατάστασιν των κάτωθι κτηρίων. 1) Χειρουργικόν τμήμαν, εις κτήριο, τέως κλινική, Μανούκου και 2) Παθολογικόν τμήμα εις ξενοδοχεία ύπνου «Ρούμελη» και «Δελφοί». Ο Διευθυντής Χαρίλαος Μουσατός*»⁴³. Ειδικότερα, η Χειρουργική Κλινική του Νοσοκομείου στεγάστηκε για όλη τη διάρκεια της Κατοχής 1941-1944 στην γωνία των οδών Βενιζέλου και Πατρόκλου και η Παθολογική Κλινική στην πλατεία Σιταγοράς, σημερινή Πλατεία Πάρκου. Το γεγονός

³⁸ Δ.Ν. Δημητρίου, *ό.π.*, σ. 116

³⁹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1538,15.8.1941, σ. 1

⁴⁰ *Επαρχία*, αρ.φ. 1535,28.7.1941, σ. 2

⁴¹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1536,4.8.1941, σ. 2

⁴² Από την συνθηκολόγηση της Ιταλίας το 1943, το κτήριο στέγασε τα γραφεία της Γκεστάπο <https://www.mixanitouxronou.gr/o-katedafismenos-politismos-tis-lamias-istorika-neoklasika-megara-xenodocheia-kai-archontika-poy-eginan-polykatoikies-fotografiko-afieroma-stin-poli-poy-chathike/> ημερομηνία προσπέλασης 18.1.2023

⁴³ Δ.Θ. Νάτσιος, *Ιστορία του Γενικού Νοσοκομείου Λαμίας 1938-2007: (με σύντομη ιστορία όλων των Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων της πόλεως)*, Λαμία 2007, σ. 55

ανακοινώθηκε και στον τοπικό Τύπο⁴⁴. Ως διοικητήριο των ιταλικών δυνάμεων επιτάχθηκε το κτήριο της Εθνικής Τραπέζης – πρώην Νομαρχία Φθιώτιδας – στο οποίο αργότερα στεγάστηκε το Γερμανικό Φρουραρχείο (Kommandantur). Η βία και η τρομοκρατία ήταν όψεις της καθημερινής ζωής των πολιτών. Με επίσημη απόφαση του αρχηγού της Νοτιοανατολικής Γερμανικής Στρατιάς, επιτρεπόταν να γίνει άμεση και χωρίς διάκριση χρήση των όπλων σε κατοίκους, σε περιπτώσεις διάπραξης κλοπών ή απειλών Γερμανών στρατιωτών και άλλες «προσβλητικές» ενέργειες⁴⁵. Η αξία της ζωής είχε μηδενική σημασία για τις κατοχικές αρχές.

2.2. Απαγορεύσεις

Η ξενική κυριαρχία για την επιβολή της εξουσίας και την διασφάλιση της υποταγή των πολιτών προέβη σε μια πληθώρα απαγορεύσεων, οι οποίες ανέτρεψαν την καθημερινότητα και δημιούργησαν το κλίμα φόβου και τρομοκρατίας. Πληροφορίες για τις απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν από τις κατοχικές αρχές αντλούμε κυρίως από τον τοπικό Τύπο, τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου και διαταγές των τοπικών στρατευμάτων κατοχής. Από τις πρώτες μέρες της εγκατάστασής της, η ιταλική κατοχική διοίκηση, στην οποία υπαγόταν ο νομός Φθιώτιδας – με την εποπτεία της Γερμανίας – υπαγόρευσε τις ενέργειες της τοπικής κοινωνίας.

Βάσει εγκυκλίου της Νομαρχίας Φθιωτιδοφωκίδας, απαγορευόταν ρητά η κατοχή και κυκλοφορία κάθε εντύπου που θίγει τα στρατεύματα κατοχής⁴⁶. Οι κάτοχοι τέτοιων εντύπων ήταν υποχρεωμένοι να τα παραδώσουν εντός τριών μερών από την μέρα δημοσίευσης στο γραφείο Διεκπεραιώσεως και Αρχείου. Ειδάλλως, οι παραβάτες θα παραπέμπονταν στην στρατιωτική διοίκηση προς παραδειγματική τιμωρία. Ως εκ τούτου, ο προπαγανδιστικός μηχανισμός των ξενικών αρχών διαδραμάτιζε σπουδαίο ρόλο και ήταν αυστηρά ελεγχόμενος. Από τις πρώτες απαγορεύσεις που εφαρμόστηκαν ήταν ο αφοπλισμός και η παράδοση των όπλων από τους κατοίκους, προκειμένου να μην ελλοχεύει ο κίνδυνος για αντίδραση και αντίσταση εναντίον των κατοχικών αρχών. Ειδικότερα, από το καλοκαίρι του 1941 δημοσιεύεται στον τοπική εφημερίδα Επαρχία

⁴⁴ *Επαρχία*, αρ.φ. 1546, 18.10.1941, σ. 2 και *Λαϊκή Φωνή*, αρ.φ. 967, 18.10.1941, σ. 2

⁴⁵ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 25050, 9.8.1941

⁴⁶ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 20600, 3.7.1941

– που αποτέλεσε τοπικό προπαγανδιστικό όργανο – η διαταγή για παράδοση όπλων και πολεμοφοδίων στις ιταλικές στρατιωτικές διοικήσεις ή στο σώμα των Καραμπινιέρων⁴⁷.

Επιπλέον, δημοσιεύεται διαταγή της τοπικής ιταλικής διοίκησης της 12^{ης} Αυγούστου 1941, η οποία όριζε την απαγόρευση κυκλοφορίας αυτοκινήτων, δίχως ειδική άδεια του διοικητή της ιταλικής χωροφυλακής⁴⁸. Την παραπάνω διαταγή συνυπογράφει και ο δήμαρχος Λαμιέων Αθανάσιος Γραμματίκας. Παράλληλα, η επιβολή απαγόρευση κυκλοφορίας και μια σειρά διαταγών – οδηγιών για την αποφυγή νυχτερινών αεροπορικών επιδρομών αντικατοπτρίζουν τον ασφυκτικό έλεγχο των κατοχικών αρχών. Ενδεικτικά, απαγορευόταν ρητά ο εξωτερικός φωτισμός, με εξαιρέσεις σε κομβικούς δρόμους και υπηρεσίες, ο εσωτερικός φωτισμός τις ώρες συσκότισης, ο φωτισμός των οχημάτων και οι κυρώσεις σε περίπτωση παράβασης των άνω διαταγών, ενδέχεται να επιφέρει, είτε την φυλάκιση μέχρι ένα έτος, είτε πρόστιμο μέχρι 24.000 δραχμές⁴⁹.

Ο Γιώργος Χουλιάρας αναφέρει τις ώρες απαγόρευσης κυκλοφορίας από τις εννέα το βράδυ έως τις έξι το πρωί⁵⁰. Τα δημοσιεύματα με ανακοινώσεις των ιταλικών αρχών κατοχής είναι επανειλημμένα, ακόμα και από την Διοίκηση της Αντιεραπορικής Άμυνας Ελλάδας για σχετικές οδηγίες για τα καταστήματα⁵¹. Είναι εύλογο, ότι οι ιταλογερμανικές δυνάμεις προσπαθούσαν να εμψυχήσουν τον φόβο για αεροπορικές επιδρομές από τους Συμμάχους, για να αποδείξουν ότι εκείνοι ήταν οι εχθροί. Κατά την απαγόρευση κυκλοφορίας η πόλη ερήμωνε κυριολεκτικά, όπως χαρακτηριστικά μας παραθέτει ο Δ.Ν. Δημητρίου: *«Αδειάζαν οι δρόμοι, μόλις πλησίαζε η ορισμένη ώρα, σα να έσκυβε υποταγμένη η πόλη»*⁵². Το 1942, κατά την διάρκεια της επισιτιστικής κρίσης και με το άπλωμα του αντιστασιακού κινήματος στις περιοχές της Φθιώτιδας, υπήρξε αυστηρή διαταγή του στρατιωτικού διοικητή Ιταλικών Στρατευμάτων Λαμίας, Salvo Salvoni, για ρητή απαγόρευση προς τους προέδρους των κοινοτήτων και στους πολίτες να πωλούν ή να χαρίζουν σε όλους τους στρατιωτικούς βασικά τρόφιμα, όπως ελαιόλαδο, ελιές, τυρί, κρέας εκτός αν ήταν εφοδιασμένοι με ειδική άδεια της

⁴⁷ *Επαρχία*, αρ.φ. 1535, 28.7.1941, σ. 1

⁴⁸ *Λαϊκή Φωνή*, αρ.φ. 958, 13.8.1941, σ. 2

⁴⁹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1553, 31.1.1942, σ. 2

⁵⁰ Βλ. σχετικά αναλυτικές πληροφορίες για τις απαγορεύσεις Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 42-43

⁵¹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1554, 18.2.1942, σ. 1

⁵² Δ.Ν. Δημητρίου, *ό.π.*, σ. 133-137

Στρατιωτικής Διοικήσεως Λαμίας. Προς τους παραβάτες της διαταγής θα υπήρχε πολύ αυστηρή τιμωρία⁵³.

2.3. Όψεις της κατοχικής οικονομίας και κοινωνίας

Η περίπτωση της Φθιώτιδας δεν θα αποτελούσε εξαίρεση στον κανόνα της οικονομικής υφαρπαγής, την οποία πραγματοποίησαν μεθοδικά οι δυνάμεις Κατοχής. Η επίταξη των ορυχείων με σκοπό την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου για τις πολεμικές ανάγκες και βιομηχανία του Άξονα υπήρξε καθοριστική. Η Γερμανία είχε υπό τον έλεγχό της, την πλειοψηφία των ορυχείων και επέταξε την Λοκρίς Νικέλιον, Ανώνυμος Μεταλλευτική Εταιρεία «η Λοκρίς»⁵⁴. Επιπρόσθετα, εξόρυξη χρωμίου – ιδιαίτερα σημαντικό για την πολεμική βιομηχανία – πραγματοποιούνταν στα μεταλλεία Δομοκού, που βρισκόταν υπό ιταλική κατοχή⁵⁵.

Από την αρχή της Κατοχής, οι ιταλικές και γερμανικές δυνάμεις εφορμούσαν στα χωριά και τις κωμοπόλεις, κατέστρεφαν περιουσίες, υφάρπαζαν ζώα και τρόφιμα. Με την εγκατάσταση των κατοχικών αρχών δημιουργήθηκε ειδικό κεφάλαιο στον προϋπολογισμό του δήμου Λαμιέων με την ονομασία «Επιτασσόμενα έξοδα υπό της ενταύθα Γερμανικής Διοικήσεως»⁵⁶, το οποίο στη συνέχεια θα κάλυπτε και τις ανάγκες των Ιταλικών αρχών κατοχής. Τα επιτασσόμενα έξοδα αφορούσαν την πληρωμή των διάφορων ειδών που αγόραζαν ή επιθυμούσαν να αγοράσουν οι τοπικές κατοχικές αρχές, την αμοιβή των επιταγμένων εργατών, οι οποίοι απασχολούνταν σε έργα εκ μέρους των τοπικών ξενικών αρχών. Τα έξοδα ήταν σε κάθε περίπτωση υπέρογκα και υπήρχε οικονομική δυσπραγία από την πλευρά της δημοτικής αρχής προς την κάλυψή τους. Από το καλοκαίρι του 1941 αυξάνονται καθημερινά οι δαπάνες για τα έξοδα της τοπικής γερμανικής διοίκησης και με διαταγή της Νομαρχίας Φθιωτιδοφωκίδα⁵⁷. Τον Ιούλιο 1941, με την άφιξη των ιταλικών στρατευμάτων, συμπεριλαμβάνεται δαπάνη για την κάλυψη των εξόδων τους. Ειδικότερα, τα παραπάνω έξοδα αφορούν την αγορά

⁵³ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφο Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), 25.5.1942

⁵⁴ M. Mazower, *ό.π.*, σ. 51

⁵⁵ X. Χατζηιωσήφ, «Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος Κατοχή- Αντίσταση 1940-1945*, (Επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, Πρ. Παπαστράτης), Αθήνα 2007, τ.Γ2, σ. 191-192

⁵⁶ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ.απόφ.148, 5.5.1941, αρ. απόφ. 149, 5.5.1941

⁵⁷ Εγκρίνεται το ποσό των 159.120 δραχμών. Βλ. σχετικά ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ.απόφ. 179, 14.7.1941

στρωμάτων, λεκανών, τραπεζιών, τζαμιών, επισκευή διαφόρων οικημάτων για την διαμονή των Ιταλών αξιωματικών και στρατιωτών και εργατικά έξοδα⁵⁸.

Επιπρόσθετα, το Δημοτικό Συμβούλιο υποχρεώθηκε να προσλάβει διερμηνέα ιταλικής γλώσσας για την εξυπηρέτηση της τοπικής ιταλικής διοίκησης, με ημερομίσθιο 100 δραχμές⁵⁹. Οι υπερβολικές απαιτήσεις κάλυψης των εξόδων απασχολούσαν καθημερινά την δημοτική αρχή. Οι ιταλικές αρχές ασκούσαν ασφυκτικό έλεγχο και πιέσεις και απαιτούσαν την επισκευή των κοινόχρηστων καταφύγιων της Λαμίας με δημόσια δαπάνη⁶⁰. Η Ηλεκτρική Εταιρεία Λαμίας, βρισκόταν σε δυσχερή οικονομική κατάσταση και ήταν αναγκασμένη να εκπληρώσει έργα ηλεκτροφωτισμού στην πόλη για λογαριασμό των τοπικών αρχών. Οι αυξημένες ανάγκες οδήγησαν στην πρόταση δημιουργίας ειδικής υπηρεσίας σχετικής με την εξυπηρέτηση των αρχών Κατοχής⁶¹. Οι κατοχικές αρχές είχαν εγκαταστήσει στην πόλη, κοντά στην περιοχή του Γυμναστηρίου, κινητό νομισματοκοπείο σε όχημα, με σκοπό την έκδοση κατοχικών μάρκων⁶². Τα κατοχικά μάρκα τυπικά είχαν μηδενική αγοραστική αξία και οδήγησαν στον καλπάζοντα πληθωρισμό.

Παράλληλα, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι ο πληθωρισμός προκάλεσε αύξηση του κόστους διαβίωσης. Η καθημερινότητα και η επιβίωση των πολιτών ήταν δυσβάστακτη. Για να κατανοήσουμε τις οικονομικές συνθήκες εκείνης της περιόδου, αξίζει να αναφερθεί το έκτακτο επίδομα που δόθηκε στους δημοτικούς υπαλλήλους τον χειμώνα του 1942, λόγω των έκτακτων βιοτικών αναγκών και του λιμού⁶³. Εν τούτοις, οι δημοτικοί υπάλληλοι ως δημόσιοι λειτουργοί υπήρξαν κατά κάποιο τρόπο ευνοημένοι συγκριτικά με άλλες κοινωνικές ομάδες, καθώς αποκόμισαν επιπρόσθετα οικονομικά οφέλη. Από το χειμώνα του 1943, ο πληθωρισμός αυξάνεται ραγδαία, γεγονός που αναφέρεται καθημερινά στις αποφάσεις του δήμου. Ενδεικτικό παράδειγμα της ακρίβειας, συνιστά το γεγονός ότι 500 δραχμές δεν επαρκούσαν για την αγορά μιας οκάς χορταρικών⁶⁴.

Μια άλλη όψη του κατοχικού διοικητικού μηχανισμού ήταν η αναγκαστική εργασία, κυρίως σε σιδηροδρομικά έργα και η επισκευή δρόμων. Κατά κύριο λόγο, στέλνονταν για μεταφορτώσεις των σιδηροδρομικών συρμών του Άξονα στην Λαμία,

⁵⁸ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 180, 14.7.1941

⁵⁹ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 219, 12.8.1941

⁶⁰ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 310, 19.12.1941

⁶¹ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 307 Β', 19.12.1941

⁶² Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 41

⁶³ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 299, 2.11.1942

⁶⁴ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 118, 18.4.1943

Λιανοκλάδι, Στυλίδα και Αγία Μαρίνα «για ένα κομμάτι μπομπότα»⁶⁵. Συμπληρωματικά, η Νομαρχία εξέδιδε διαταγές για υποχρεωτική εργασία των κατοίκων για την καθαριότητα της πόλης. Μετά τον Σεπτέμβριο του 1943 και την ιταλική συνθηκολόγηση, αυξάνονται οι αποφάσεις για πληρωμή εργατών στα γερμανικά έργα. Οι γερμανικές κατοχικές αρχές έδιναν μεγάλη βαρύτητα στα έργα του Σιδηροδρομικού Σταθμού Λιανοκλαδίου, διότι αποτελούσε κομβικό σημείο στις μεταφορές του Άξονα. Τα έργα ξεκίνησαν από τις αρχές Μαρτίου 1943 και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Κατά συνέπεια, χρησιμοποιούνταν αρκετό εργατικό δυναμικό για την πληρωμή του οποίου η δημοτική αρχή εξαναγκάστηκε σε παροχή εσωτερικού δανείου ύψους 30.000.000 δραχμών από το Υπουργείο Οικονομικών⁶⁶. Σε αρκετές περιπτώσεις πραγματοποιούνταν έρανοι από πλούσιους πολίτες για την πληρωμή των εργατών. Ακόμα, 100 εργάτες δούλεψαν σε μεταφορτώσεις για λογαριασμό των γερμανικών αρχών κατοχής στο Σιδηροδρομικό Σταθμό Λαμίας και ο δήμος εξασφάλισε δάνειο από το Υπουργείο Οικονομικών ύψους 50.000.000 δραχμών για την κάλυψη των ημερομισθίων τους⁶⁷.

Ένα από τα προβλήματα που ανέκυψε, ήταν η υπερβολική κατανάλωση νερού από τον Γοργοπόταμο για τα σιδηροδρομικά έργα στο Λιανοκλάδι. Ως εκ τούτου, κινδύνευσε η πόλη με λειψυδρία, καθώς εκείνο ήταν ένα από τα βασικά υδραγωγεία της. Τον Ιανουάριο 1944, ο Δήμος Λαμιέων υφίσταται οικονομική αφαίμαξη, με αποτέλεσμα να απευθύνει έκκληση στο Υπουργείο Οικονομικών για χορήγηση εσωτερικού δανείου ύψους 500.000.000 δραχμών προς τις αρχές Κατοχής⁶⁸. Το δάνειο αυτό αποδεικνύει τις υπέρογκες δαπάνες και το μέγεθος του πληθωρισμού την περίοδο εκείνη, με τη δραχμή να χάνει πλήρως την αξία της. Οι πόροι που απαιτούνταν για την πληρωμή στα επιτελούμενα κατοχικά έργα δεν επαρκούσαν, ώστε χρειάστηκαν και ιδιωτικές εισφορές. Οι δαπάνες που ενέκρινε η δημοτική αρχή εκ μέρους των κατοχικών αρχών δεν αφορούσαν μόνο τεχνικά και οικονομικά ζητήματα, αλλά και την ευχαρίστησή τους. Συστηματικά, παρατηρείται η έγκριση δαπανών για δώρα προς τις κατοχικές αρχές. Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός, ότι για δύο φιάλες λικέρ δαπανήθηκαν 3.000.000 δραχμές προς τιμήν του εορτάζοντα τοπικού Γερμανού διοικητή και για τα γενέθλια δύο φιάλες ποτών αξίας 70.000.000 δραχμών και

⁶⁵ Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 43

⁶⁶ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 155, 6.6.1943

⁶⁷ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 221, 14.7.1943, αρ. απόφ. 237, 5.8.1943

⁶⁸ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 1, 12.1.1944

τσιγάρα⁶⁹. Ο δήμος Λαμιέων ήταν επιφορτισμένος ακόμα και για τα έξοδα των εκτυπώσεων διαταγών της τοπικής κατοχικής διοίκησης. Πριν την Απελευθέρωση, τον Σεπτέμβριο 1944 η οικονομική κατάσταση χαρακτηρίζεται δυσμενής, με την διακοπή του συγκοινωνιακού δικτύου, λόγω της σταδιακής αποχώρησης των δυνάμεων του Άξονα, με αποτέλεσμα να διακοπεί και η εισαγωγή προϊόντων. Απόρροια αυτού, η δημοτική αρχή κινδύνεψε με διακοπή λειτουργίας, εξαιτίας της έλλειψης χρηματικών πόρων⁷⁰ από την αναστολή είσπραξης του φόρου εγχώριων προϊόντων.

Αναφορικά με τα υγειονομικά προβλήματα που ταλάνιζαν την πόλη της Λαμίας εκείνα ήταν ο τύφος, η ελονοσία και τα αφροδίσια νοσήματα, για τα οποία είχε συγκροτηθεί ειδικό αντιαφροδισιακό θεραπευτήριο σε κτήριο που επιτάχθηκε από τις ιταλικές αρχές στη Ροζάκη Αγγελή. Συνήθως πρόκειται για άπορα άτομα από ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, κυρίως γυναίκες. Ως προς την ελονοσία, διενεργήθηκε αποξήρανση υδάτων επιβλαβών για τη δημόσια υγεία. Οι αρρώστιες που προέκυψαν υπήρξαν απόρροια της έλλειψης υγιεινής και του υποσιτισμού της κοινωνίας. Αξίζει να αναφερθεί, ότι η δημοτική αρχή στάθηκε αρωγός και μερίμνησε για τα έκθετα βρέφη άπορων οικογενειών, παρέχοντας χρηματικό βοήθημα σε νοθοτρόφους, οι οποίες εξασφάλιζαν την επιβίωσή τους, σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής.

Επιπλέον, στα χρόνια της Κατοχής η δημοτική αρχή Λαμίας παρείχε οικονομικό βοήθημα στους άπορους κατοίκους της πόλης. Η παροχή γινόταν ύστερα από αιτήσεις και η διανομή πραγματοποιούνταν από ειδική επιτροπή του δήμου στους ενοριακούς ναούς, όπως ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η Παναγία Δέσποινα⁷¹. Ακόμα, από τα μέσα του 1944 ο Δήμος Λαμιέων παρέχει αντίτιμο τροφίμων στους δημοτικούς υπαλλήλους, λόγω της απότομης αύξησης τιμών των βασικών αγαθών⁷². Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας, που πρέπει να αναφερθεί είναι η εκπαίδευση, κατά την κρίσιμη εκείνη περίοδο. Στην περιοχή, λειτουργούσε το Πρακτικό Λύκειο Λαμίας, το κτήριο όμως που στεγαζόταν επιτάχθηκε από τις ιταλικές κατοχικές αρχές. Επιπρόσθετα, λειτουργούσαν στη Λαμία δύο γυμνάσια αρρένων, συμπεριλαμβανομένου και του Ιεροδιδασκαλείου, τα οποία όμως ήταν υπεράριθμα, με

⁶⁹ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 172, 14.5.1944, αρ. απόφ. 304, 23.8.1944

⁷⁰ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 312, 26.9.1944

⁷¹ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 222, 22.8.1941. Το εντυπωσιακό είναι η αναφορά στη μοναδική περίπτωση που κατέστη άπορη λόγω των βομβαρδισμών.

⁷² ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 183, 28.5.1944, 202, 17.6.1944, 216, 4.7.1944

1500 μαθητές. Απόρροια αυτού, προτάθηκε η ίδρυση Λυκείου, προκειμένου να εξυπηρετούνται περισσότεροι μαθητές⁷³. Επιπρόσθετα, αναφέρεται και η ύπαρξη γυμνασίου θηλέων. Συμπερασματικά, καταδεικνύεται ότι ο δήμος σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής, εξυπηρετούσε στο μεγαλύτερο ποσοστό τις ανάγκες του Άξονα. Τα υπέρογκα ποσά για τις δαπάνες του Άξονα, εκτός των άλλων οφειλόταν στον πληθωρισμό και την απώλεια της αγοραστικής αξίας της δραχμής, καθώς τυπωνόταν διαρκώς χρήματα χωρίς αντίκρισμα.

2.4. Το επισιτιστικό ζήτημα

Ένα ζήτημα που αναδεικνύεται έντονα το πρώτο καλοκαίρι του 1941 είναι ο επισιτισμός. Το πρόβλημα αυτό ανάγεται σε πολλά και σύνθετα αίτια. Αρχικά, οι κατοχικές αρχές υφάρπαξαν το μεγαλύτερο μέρος των παραγωγικών πόρων της χώρας και επιδόθηκαν σε πλιάτσικο άνευ προηγουμένου. Η Γερμανία ήταν ενήμερη για την ανεπάρκεια και τις ελλείψεις στα βασικά τρόφιμα⁷⁴. Τα δημοσιεύματα στο βρετανικό Τύπο πυκνώνουν από το καλοκαίρι του '41 αναφορικά με την επισιτιστική κατάσταση της Ελλάδας, η οποία βρισκόταν στα πρόθυρα λιμού και στην ευαισθητοποίηση μερίδας του βρετανικού κοινοβουλίου για την δεινή κατάσταση της χώρας⁷⁵. Αναντίρρητα, ο ναυτικός αποκλεισμός της χώρας από την Μ. Βρετανία, πάγια πολιτική στις κατεχόμενες χώρες, ώστε να μην ευνοηθούν οι εχθρικές δυνάμεις, ενέτεινε ακόμα περισσότερο τις τραγικές συνέπειες του λιμού κατά τον χειμώνα 1941-1942. Αξιοσημείωτο είναι, ότι πριν την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, από τους 1.400 τόνους δημητριακών για την κατανάλωση της ελληνικής κοινωνίας, οι 400 ήταν εισαγόμενοι από το εξωτερικό⁷⁶.

Ο κρατικός μηχανισμός όφειλε να εξασφαλίσει αυτάρκεια σιτηρών ενόψει του δύσκολου χειμώνα και ανέλαβε την διαχείριση των τροφίμων. Απόρροια αυτού, να

⁷³ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 218, 4.7.1944

⁷⁴ Σχετικά με τα εγχειρίδια εκστρατείας της Γεωγραφικής Υπηρεσίας, η οποία αναφερόταν στην γενική κατάσταση της Ελλάδας βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατοχή – Αντίσταση 1940-1945*, (Επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ, Πρ. Παπαστράτης), Αθήνα 2007, τ. Γ2, σ. 197

⁷⁵ Βλ. σχετικά Γ. Α. Καζαμιάς, «Πόλεμος και Κοινοβούλιο. Η Βουλή των Κοινοτήτων και ο επισιτισμός της Ελλάδας, Αύγουστος 1941- Οκτώβριος 1944», στο: *Νεοελληνικά Ιστορικά*, τόμ.Ι (2008), σ. 235-248

⁷⁶ Ε. Μπουρνόβα, Γ. Προγουλάκης, «Οι οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής», στο: *Έξι στιγμές του Εικοστού Αιώνα, Κατοχή – Αντίσταση. 1941- 1944* (Επιμ. Χ. Φλάισερ), Αθήνα 2012, σ. 56

θέσει σε λειτουργία το προπολεμικό μέτρο της υποχρεωτικής συγκέντρωσης σίτου, που στηριζόταν στην Κεντρική Επιτροπή Προστασίας Εγχωρίου Σιτοπαραγωγής (ΚΕΠΕΣ). Η εφαρμογή του μέτρου προκάλεσε τις ποικίλες αντιδράσεις των αγροτών, αφενός λόγω της χαμηλής κρατικής τιμής συγκέντρωσης και αφετέρου της δυνατότητας να διαχειρίζονται και διαθέτουν αυτοβούλως το προϊόν τους. Επιπρόσθετα, η κατοχική κυβέρνηση προχώρησε στη σύσταση τοπικών επιτροπών επισιτισμού, υπό την εποπτεία αξιωματικών του ελληνικού στρατού. Για την Λαμία, Κυβερνητικός Επίτροπος για τη συγκέντρωση σιτηρών ήταν ο αντισυνταγματάρχης Δημοκωστούλας.

Από το καλοκαίρι του 1941, τα αποθέματα σιτηρών, όδευαν προς εξάντληση, ιδίως στην Αθήνα⁷⁷. Παράλληλα, οι επιτάξεις των αρχών κατοχής επέτειναν την διολίσθηση στην επισιτιστική κρίση. Ήδη από τους πρώτους μήνες, οι Γερμανοί κατάσχεσαν ή αγόρασαν σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές όλα τα διαθέσιμα αποθέματα ελαιόλαδου, ελαιών, σταφίδας, σύκων, καπνού, βάμβακος, δερμάτων⁷⁸. Απόρροια της έλλειψης προϊόντων, ήταν η εκτόξευση των τιμών, οι οποίες οδήγησαν σε καλπάζοντα πληθωρισμό. Ένας ακόμα παράγοντας που συνετέλεσε, στο επισιτιστικό πρόβλημα είναι η καταστροφή του ήδη πενιχρού συγκοινωνιακού δικτύου της χώρας και η επίταξη οχημάτων από την ξενική κατοχή, σημαντικά για την μεταφορά των αγαθών. Ταυτόχρονα, η εξαφάνιση των καυσίμων – κυρίως της βενζίνης – για τις πολεμικές ανάγκες των κατακτητών κατέστησε την διακίνηση βασικών αγαθών και προϊόντων αδύνατη. Χαρακτηριστικό της κατάστασης, είναι η απόπειρα επείγουσας αποστολής σιτηρών και αλεύρων, λόγω της εξάντλησης των αποθεμάτων στην πρωτεύουσα, από τις αγροτικές περιφέρειες της χώρας, όπως η Θεσσαλία, η Λαμία και η Αταλάντη, η οποία δεν ευοδώθηκε, λόγω της αποδιάρθρωσης των συγκοινωνιακών δομών⁷⁹.

Η σοδειά του 1941 ήταν μια κακή σοδειά, η μικρότερη της κατοχικής περιόδου, διότι το σύνολο των γεωργικών εργασιών είχε γίνει με πλημμελή τρόπο, εξαιτίας της επιστράτευσης και του πολέμου⁸⁰. Βάσει των ιταλικών αρχών Κατοχής,

⁷⁷ Ήδη στα τέλη Μαΐου 1941, Γερμανοί αξιωματικοί διαπίστωσαν ότι τα αποθέματα αλευριού στην Αθήνα επαρκούσαν μόνο για τριάντα μέρες. Βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αι., Β' Παγκόσμιος Πόλεμος Κατοχή – Αντίσταση 1940-1945*, Αθήνα 2007, τ. Γ2, σ. 198

⁷⁸ M. Mazower, *Inside Hitler's Greece. The experience of occupation, 1941-44*, New Haven and London 1993, σ. 24

⁷⁹ Γ. Μαργαρίτη, *Από την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα: άνοιξη 1941-φθινόπωρο 1942*, Αθήνα 1993, σ. 63

⁸⁰ Γ. Μαργαρίτη, *ό.π.*, σ.64-65 και Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1988, τ. 1, σ. 197

ένας πρόχειρος υπολογισμός της συνολικής παραγωγής του 1941 ανερχόταν στους 500.000 τόνους σιτηρών, εκ των οποίων η συγκέντρωση έφτασε μόνο 60.000 τόνους⁸¹. Τον Δεκέμβριο του 1941, το πρόβλημα της πείνας έφτασε στο αποκορύφωμά του. Για την εξεύρεση τροφής πολλοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην ύπαιθρο, παρότι υπήρχε αυστηρός έλεγχος των κατοχικών αρχών για παροχή άδειας ταξιδιού. Ως εκ τούτου, κατέφυγαν σε κοντινές περιοχές στην Αθήνα, όπως η Στερεά Ελλάδα και Πελοπόννησος. Η πλειοψηφία των ιστορικών διατείνονται ότι το επισιτιστικό πρόβλημα που οδήγησε στη λιμοκτονία διήρκησε μόνο τα πρώτα έτη της Κατοχής, δηλαδή το 1941-1942. Εν τούτοις, η Βιολέττα Χιονίδου υποστηρίζει ότι ο λιμός διήρκησε όλη την διάρκεια της ξενικής Κατοχής, με κλιμακούμενη ένταση και διαφορές για τους τοπικούς πληθυσμούς⁸². Τα αποτελέσματα του λιμού διαφάνηκαν εντονότερα στην πρωτεύουσα, η οποία αποκόπηκε από τις αγροτικές περιοχές, λόγω του εδαφικού διαμελισμού της χώρας σε ζώνες κατοχής και της επιβολής απαγόρευσης στην μετακίνηση αγαθών από την μια ζώνη στην άλλη.

Ο λιμός υπήρξε αποτέλεσμα της διακοπής τροφοδοσίας των βασικών ειδών διατροφής, για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η τοπική οικονομία και παραγωγή επηρέασε την ένταση του, καθώς και η κατανομή της διεθνής βοήθειας από τον Ερυθρό Σταυρό, η οποία θα φθάσει στην χώρα την άνοιξη του 1942. Επιπλέον, οι δυσκολίες στην μεταφορά και οι καταστροφές από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις δυσχέραναν την κατάσταση. Προς τα τέλη του 1942, παρατηρείται ύφεση του προβλήματος και μια φαινομενική σταθεροποίηση. Μολαταύτα, από το 1943 και μετά η άνοδος πάλι του πληθωρισμού επέφερε και την όξυνση της ανεπάρκειας σιτηρών. Γεγονός είναι, ότι ο αντίκτυπος διέφερε για τις αστικές και αγροτικές περιοχές, με τις πρώτες να υφίστανται τις περισσότερες επιπτώσεις.

Όσον αφορά την επισιτιστική κατάσταση της Φθιώτιδας, συνιστά μια ιδιαίτερη περίπτωση εξαιτίας της αγροτικής περιφέρειας και της εγγύτητας στην πρωτεύουσα. Το επισιτιστικό πρόβλημα χωρίζεται τυπικά σε δύο βασικές περιόδους 1941-1942 και 1943-1944. Σημαντικές πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης αντλούμε από αρχειακό υλικό και τον τοπικό Τύπο. Εν τούτοις, δεν παρέχονται

---

⁸¹ Μ. Καβάλα, «Πείνα και επιβίωση. Αντιμετώπιση των στερήσεων στην κατεχόμενη Ελλάδα» στο: «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. Η εμπόλεμη Ελλάδα 1940-1949. Αλβανικό Έπος- Κατοχή και Αντίσταση- Εμφύλιος», Αθήνα 2003, τ. 8^{ος}, σ. 53

⁸² Β. Χιονίδου, *Λιμός και Θάνατος στην Κατοχική Ελλάδα, 1941-44*, Αθήνα 2011

επαρκείς πληροφορίες για τα χωριά και εν γένει την ύπαιθρο. Επιπρόσθετα, από το 1943 και έπειτα υπάρχουν σποραδικές μαρτυρίες αναφορικά με το ζήτημα.

Ως αγροτική περιφέρεια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι κάτοικοι, ιδίως των χωριών κατάφεραν να επιβιώσουν, αν και βέβαια με μεγάλη δυσκολία, εξαιτίας των αντίξωων συνθηκών. Από την εισβολή της ξενικής κατοχής συστάθηκε ειδική επιτροπή επισιτισμού Λαμίας, η οποία μεριμνούσε για την προμήθεια αλευριού και τροφοδοσία των κατοίκων. Ειδικότερα, στα Πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου υπάρχει απόφαση⁸³, η οποία αναφέρει την παραλαβή 103 σάκων αλευριού του ελληνικού Δημοσίου προς πώληση στους τοπικούς αρτοποιούς. Συνεπώς, παρατηρείται η προσπάθεια της κεντρικής κυβέρνησης να εξασφαλίσει μια επαρκής ποσότητα, ενόψει του δύσκολου χειμώνα.

Ήδη από το καλοκαίρι 1941, η Νομαρχία Φθιωτιδοφωκίδος εκδίδει εγκυκλίους σχετικά με τις ανάγκες σε σιτάρι. Η παραγωγή σιτηρών δεν επαρκούσε για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των πολιτών και για να αποφευχθεί πιθανή σιτοδεία, υπήρχε η δυνατότητα από τις τοπικές επισιτιστικές επιτροπές η ελάττωση του επιτρεπόμενου ορίου αγοράς στους μη σιτοπαραγωγούς για να «ικανοποιηθώσι κατ' αναλογίαν εξ ίσου δι' άπαντας»⁸⁴. Επιπρόσθετα, το φθινόπωρο 1941, καθώς το επισιτιστικό ζήτημα έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις η κατοχική κυβέρνηση επέβαλε καθεστώς ελέγχου στις κατά τόπους τοπικές παραγωγές, προκειμένου να επιτευχθεί το μέτρο της υποχρεωτικής συγκέντρωσης. Ως εκ τούτου, απευθύνεται στον δήμαρχο Λαμιέων και στους Προέδρους των κοινοτήτων του νομού διαταγή για λεπτομερή κατάσταση της προβλεπόμενης παραγωγής αγροτικών προϊόντων, όπως βαμβάκι, γεώμηλα, λάδι, ελιές σε οκάδες και εσπεριδοειδών σε τεμάχια για να καταρτιστεί ειδικός κατάλογος⁸⁵.

Στη συνέχεια, για το ελαιόλαδο, ένα από τα αναγκαία είδη καθημερινής διατροφής των Ελλήνων, διατέθηκε βάσει αυστηρού πλαισίου, καθορισμένου από την κατοχική κυβέρνηση. Ειδικότερα, για την περίπτωση του νομού Φθιώτιδας συντάχθηκε ο τρόπος διάθεσης για την εξασφάλιση των επισιτιστικών αναγκών. Η μεταφορά του ελαιόλαδου απαγορευόταν αυστηρά άνευ εγκριθείσας άδειας από την Νομαρχία στην περιφέρεια και του Υπουργείου Επισιτισμού για εκτός των ορίων του

⁸³ ΓΑΚ – Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων*, τ. 34 , αρ. απόφ. 149, 5.5.1941

⁸⁴ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 24163, 11.8.1941

⁸⁵ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 31329, 20.9.1941

νομού⁸⁶. Υπήρχε αυστηρό πλαίσιο του τρόπου λειτουργίας και διάθεσης του. Οι επιστατοφύλακες ήταν οι αρμόδιοι να παραδώσουν, είτε στις όμορες αστυνομικές αρχές, είτε όπου δεν υπήρχαν αυτές στον επόπτη των ελαιοτριβείων ονομαστική κατάσταση εκείνων που παρήγαγαν ελαιόλαδο και την ποσότητα από τα μέλη της οικογένειάς του, καθώς και το μέρος αποθήκευσης. Οι αστυνομικές αρχές και οι επόπτες των ελαιοτριβείων ήταν υποχρεωμένοι να υποβάλουν στην Νομαρχία συνοπτική κατάσταση όσων είχαν πλεονάσματα στο ελαιόλαδο. Ο κάθε παραγωγός είχε το δικαίωμα να κρατήσει για τις δικές του ανάγκες 10 οκάδες λάδι. Οι εργάτες θα λάμβαναν με διατακτική από τους παραγωγούς που εργάστηκαν λάδι ίσο με 4 οκάδες για κάθε μέλος της οικογένειάς του και για κάθε επιπλέον ποσό θα λάμβαναν χρηματική αμοιβή.

Για τους μη παραγωγούς ίσχυε η προμήθεια λαδιού μέχρι 4 οκάδες κατά άτομο της οικογένειας με δελτίο της τοπικής επιτροπής επισιτισμού. Για τους μη παραγωγούς κάτοικους ελαιοπαραγωγικών κοινοτήτων υπήρχε η δυνατότητα να εφοδιάζονται με λάδι, κατόπιν δελτίου της τοπικής επιτροπής επισιτισμού της κοινότητας. Οι επιτροπές επισιτισμού ή όπου δεν υπήρχαν οι επιτροπές πολιτικής επιστράτευσης με ονομαστική κατάσταση των ατόμων που στερούνταν του λαδιού, θα υπέβαλαν αίτηση στην Νομαρχία για την διάθεση σε αυτούς καθορισμένης ποσότητας και ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες των κατοίκων. Κατά συνέπεια, από το παραπάνω γίνεται εμφανές οι απαγορεύσεις και περιορισμοί μεταξύ των ζωνών κατοχής, ενέτειναν την επισιτιστική κρίση του χειμώνα 1941-1942.

Πληροφορίες αντλούμε και από τον τοπικό Τύπο και ειδικότερα την εφημερίδα Επαρχία και Λαϊκή Φωνή για τον επισιτισμό της περιοχής. Σε σχετικό δημοσίευμα της Επαρχίας αναφέρεται η επίδοση αυστηρής εγκυκλίου της Νομαρχίας για την συγκέντρωση σιτηρών και την προσπάθεια παράκαμψης του κρατικού μηχανισμού από τις τοπικές ελίτ εξαγοράζοντας από τους παραγωγούς σιτηρά, με αντάλλαγμα τεράστια χρηματικά ποσά⁸⁷. Στοιχεία για την υποχρεωτική συγκέντρωση, που επιβλήθηκε στην περιφέρεια του Νομού Φθιώτιδας μας παραθέτει και ο Δημήτριος Δημητρίου (Νικηφόρος), ο οποίος υπήρξε αξιωματικός και επιτηρητής και μεταφέρει την προσωπική του εμπειρία σχετικά με την δυσαρέσκεια και άρνηση των

⁸⁶ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, Έγγραφο Νομαρχίας Φθιώτιδας (Κ120α), αρ. πρωτ. 38999, 18.11.1941

⁸⁷ Επαρχία, αρ.φ. 1534, 21.7.1941, σ. 2

τοπικών παραγωγών για συνεργασία, οι οποίοι έβλεπαν να υφαρπάζεται η παραγωγή τους από τη δωσίλογη κυβέρνηση των κατοχικών αρχών⁸⁸.

Συμπληρωματικά, η εφημερίδα ως προπαγανδιστικό όργανο των αρχών κατοχής εξήρε τον Νομάρχη Γιγάντε ως προς την διευθέτηση και επίλυση της επισιτιστικής κρίσης⁸⁹. Στο Νομό Φθιώτιδας συστάθηκε Γραφείου Επισιτισμού και τοπικών παραρτημάτων, που σκοπό είχαν την τροφοδοσία του πληθυσμού. Για τον σκοπό αυτό, ανακοινώθηκε η πρόσληψη έκτακτων αρχιφυλάκων και αγροφυλάκων. Ως προς την επάνδρωση των θέσεων απαιτούμενα προσόντα ορίζονταν ως κατώτατο όριο ηλικίας τα 35 έτη, να είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα αρρένων του Δήμου ή κοινότητας του κράτους, να διετέλεσαν αξιωματικοί και να συμμετείχαν στον ελληνοϊταλικό πόλεμο για τους αρχιφύλακες ή πιστοποίηση για συμμετοχή στην ζώνη των πρόσω στις πολεμικές επιχειρήσεις για τους αγροφύλακες⁹⁰. Η υπηρεσία θα στελεχωνόταν από δεκαοκτώ αρχιφύλακες και τριάντα δύο αγροφύλακες. Έμφαση δόθηκε κυρίως στα κατά τόπους επισιτιστικά παραρτήματα, τα οποία ήταν αγροτικές περιοχές και θα προέρχονταν το μεγαλύτερο μέρος της προμήθειας. Περαιτέρω λεπτομέρειες για τη δράση του Γραφείου Επισιτισμού δεν μας παραδίδονται.

Στα μέσα του χειμώνα του '41, η σιτοδεία και η έλλειψη τροφίμων ήταν εμφανής στην φθιωτική πρωτεύουσα, η οποία δέχθηκε σοβαρό πλήγμα στον επισιτισμό των κατοίκων της. Επί τέσσερις συνεχόμενες μέρες υπήρχε παντελή έλλειψη, του πιο βασικού διατροφικού είδους, του ψωμιού. Χαρακτηριστικά παρατίθεται : « *Πόλις Λαμίας στερείται τετραήμερου άρτου, κάτοικοι ανάστατοι προς φάσματος πείνης ικετεύουσι υμετέραν εξοχότητα διάταξη διάθεσιν αναλόγου ποσότητος υπέρ πόλεως διερχομένων σιτοφορτίων Σταθμού Λιανοκλαδίου*»⁹¹. Έπειτα από απεγνωσμένες εκκλήσεις, του νομάρχη Φθιωτιδοφωκίδος Γιγάντε, δόθηκε έγκριση από την κατοχική κυβέρνηση για παρακράτηση τριάντα τόνων σερβικού σιταριού για λογαριασμό της πόλης, η οποία όπως χαρακτηριστικά παρατίθεται «*διά την πεινώσαν πόλιν εξ' ολοκλήρου*»⁹². Γίνεται κατανοητό, ότι ο τοπικός πληθυσμός είχε φθάσει στα πρόθυρα λιμοκτονίας στη Λαμία. Δυστυχώς, δεν διαθέτουμε μαρτυρίες για την κατάσταση της περιφέρειας την περίοδο εκείνη.

⁸⁸ Δ.Ν. Δημητρίου, *ό.π.*, σ. 118- 123

⁸⁹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1535, 28.7.1941, σ. 2

⁹⁰ *Επαρχία*, αρ.φ. 1535, 28.7.1941, σ. 1

⁹¹ *Λαϊκή Φωνή*, αρ.φ. 969, 1.11.1941, σ. 1-2

⁹² *Επαρχία*, αρ.φ. 1548, 5.11.1941, σ. 1-2

Σχετικά με τα λαϊκά συσσίτια, οι πληροφορίες που μας παραδίδονται είναι σποραδικές. Από τις αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου Λαμιέων και δημοσιεύματα στις τοπικές εφημερίδες, βεβαιώνεται η ύπαρξη συσσιτίων αλλά δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας και δράσης τους. Στους ετήσιους προϋπολογισμούς του δήμου Λαμιέων κατά τα έτη 1941-1944, αναφέρεται πρόνοια για τα λαϊκά μαθητικά συσσίτια. Το καλοκαίρι του 1941, πραγματοποιείται η πρώτη αναφορά σε σχετικό δημοσίευμα για αύξηση συσσιτίων και παροχή δωρεάν ιατρικής περίθαλψης ενόψει του χειμώνα⁹³. Σε ορισμένες περιπτώσεις για την λειτουργία των λαϊκών συσσιτίων στη Φθιώτιδα, διενεργήθηκαν δωρεές από ευκατάστατους πολίτες, ενδεικτικά αναφέρεται σε δημοσίευμα δωρεά ύψους 15.000 δραχμών στον Νομάρχη Γιγάντε⁹⁴.

Το δελτίο τροφίμων, ιδίως του άρτου ήταν ένα ακόμη κυβερνητικό μέτρο, που πάρθηκε για την αντιμετώπιση της πείνας. Συχνό φαινόμενο εκείνη την περίοδο ήταν η απώλεια δελτίων τροφίμων και ψωμιού, η οποία συνεπαγόταν την αδυναμία εξασφάλισης των προς το ζην⁹⁵. Επιπλέον, σε άλλο άρθρο της προαναφερόμενης εφημερίδας γίνεται αναφορά στα τοπικά λαϊκά συσσίτια, στα οποία ο νομάρχης Φλωρίδης παραχώρησε 3000 οκάδες οσπρίων για την ενίσχυση τους⁹⁶. Για την ανακούφιση των απόρων υπήρξε μέριμνα για διανομή αλευριού και κάθε άλλους είδους τροφίμων από τις τοπικές κοινότητες της Φθιώτιδας. Εκτός του επισιτισμού του πληθυσμού, οι κατοχικές αρχές, εν προκειμένω οι ιταλικές, υποχρέωναν να τροφοδοτούνται τα στρατεύματά τους από τα τοπικά αποθέματα. Ενδεικτική είναι η διαταγή της Νομαρχίας, σχετικά με την τροφοδοσία των Ιταλών στρατιωτών στην περιοχή του Αγίου Κωνσταντίνου, για την σίτιση των οποίων ήταν υποχρεωμένη η τοπική κοινότητα «δι' εισφοράς τροφίμων εις είδος εκ μέρους των κατοίκων»⁹⁷.

Η ανάδυση της μαύρης αγοράς είχε ήδη προκύψει από τις αρχές του 1941 ως εναλλακτική λύση εξεύρεσης τροφίμων και μέσο πλουτισμού. Το λαθραίο εμπόριο ήταν φαινομενικά ένα μέσο επιβίωσης, όπου ανταλλάσσονταν περιουσίες για μερικές οκάδες λάδι και σιτάρι. Ενδεικτικό της κατάστασης ήταν η αυστηρή ανακοίνωση της Νομαρχίας Φθιωτιδοφωκίδος, στην οποία επισημαίνονται ότι οι πολίτες ή έμποροι, οι οποίοι αποκρύπτουν ποσότητες τροφίμων και τις πωλούν σε υπερβολικές τιμές, θα

⁹³ *Λαϊκή Φωνή*, αρ.φ. 960, 28.8.1941, σ. 1

⁹⁴ *Επαρχία*, αρ.φ. 1549, 19.11.1941, σ. 2

⁹⁵ *Λαϊκή Φωνή*, αρ.φ. 968, 25.10.1941, σ. 2 και αρ.φ. 969, 1.11.1941, σ. 1

⁹⁶ *Επαρχία*, αρ.φ. 1557, 20.3.1942, σ. 1

⁹⁷ ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Εγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α), αρ. πρωτ. 12752, 23.7.1942

τιμωρούνταν αυστηρά. Παράλληλα, οι έμποροι ήταν υποχρεωμένοι να γνωστοποιήσουν στα οικεία αστυνομικά τμήματα, τις αποθήκες και την ποσότητα των διαθέσιμων ειδών. Οι ποινές που ορίζονταν ήταν καθόλα αυστηρές, όπως αφαίρεση άδειας επαγγέλματος, κατάσχεση των ειδών, εκτόπιση μέχρι ενός έτους και αφαίρεση των δελτίων τροφίμων και ψωμιού από τον ίδιο αλλά και από τα μέλη της οικογένειάς του⁹⁸. Αξίζει να σημειωθεί ότι, τα εμπορικά καταστήματα ήταν υποχρεωμένα να τοιχοκολλήσουν την ανακοίνωση για την τήρηση του μέτρου.

Στις αρχές του 1942, το επισιτιστικό ζήτημα οξύνεται. Οι συνθήκες διαβίωσης για την πλειονότητα των πολιτών είναι αποκαρδιωτικές, διότι η πείνα μαστίζει. Χαρακτηριστικό της καταστάσεως συνιστά η ανακοίνωση της τοπικής ιταλικής Στρατιωτικής Διοικήσεως Λαμίας για διανομή ψωμιού σε 6.000 κατοίκους της πόλης, με σειρά προτεραιότητας τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, όπως οι άποροι, εργάτες και ακτήμονες⁹⁹. Από το παραπάνω, μπορούμε να κατανοήσουμε το μέγεθος του λιμού, αν υπολογίσουμε ότι η πόλη αριθμούσε περίπου 21.500 κατοίκους. Αξιοσημείωτο είναι, ότι ορίζει για την χορήγηση του δελτίου, την επιβολή ελέγχου του σπιτιού από την ιταλική αστυνομία. Εκτός απ' αυτό, σημαντικό είναι ότι οι πολίτες που δεν θα λάμβαναν νέο δελτίο ψωμιού, μπορούσαν να υποβάλλουν αίτηση στην αρμόδια επιτροπή για εξέταση του αιτήματός του, το οποίο θα ελεγχόταν από την ιταλική αστυνομία και σε περίπτωση ψευδούς δήλωσης, εκείνοι θα παραπέμπονταν σε ιταλικά στρατοδικεία¹⁰⁰. Αναμφίβολα, γίνεται εμφανές από το παραπάνω, ότι οι τοπικές αρχές κατοχής είχαν την απόλυτη εξουσία για την τροφοδοσία του πληθυσμού στην περιφέρεια και οποιοσδήποτε όφειλε να λογοδοτήσει πρωτίστως σε εκείνες. Πέραν τούτου αποδεικνύεται ότι η κεντρική κυβέρνηση των Αθηνών είχε χάσει τον έλεγχο της εξουσίας στις επαρχίες και η πείνα έπληξε κυρίως τις ασθενέστερες και μεσαίες κοινωνικές τάξεις.

Σταδιακά, τα αποθέματα σε σιτάρι εξαντλούνταν και δεν επαρκούσαν για την κάλυψη της τροφοδοσίας των κατοίκων. Πιο συγκεκριμένα, η ιταλική κατοχική αρχή της Λαμίας υποστηρίζεται ότι προσπαθούσε ακούραστα για την εξεύρεση σιτηρών και καλαμποκάλευρου για την τροφοδοσία του νομού και μάλιστα την διανομή 1.000 περίπου οκάδων αραβοσίτου στους άπορους συμπολίτες της πόλης¹⁰¹. Τον Μάρτιο του

---

⁹⁸ *Επαρχία*, αρ.φ. 1547, 25.10.1941, σ. 2

⁹⁹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1553, 31.1.1942, σ. 1

¹⁰⁰ *Επαρχία*, αρ.φ. 1553, 31.1.1942, σ. 1

¹⁰¹ *Επαρχία*, αρ.φ. 1553, 31.1.1942, σ. 2

1942, αναλαμβάνει νομάρχης Φθιωτιδοφωκίδος, ο κ. Φλωρίδης. Σε σχετικό δημοσίευμα, της τοπικής εφημερίδας πληροφορούμαστε το αδιέξοδο, στο οποίο είχε περιέλθει η πόλη : «*το χάος εις το οποίον ευρίσκεται η πόλις μας από απόψεως ειδών διατροφής, και σταματήση την δοκιμασίαν την οποίαν ζη ο λαός της Λαμίας*»¹⁰². Για την επίλυση της τροφοδοσίας της πόλης, ανέλαβε δράση και η τοπική επιτροπή επισιτισμού με διευθυντή τον κ. Πολίτη. Προς τα μέσα του 1942, κυριαρχεί η παντελής έλλειψη βασικών διατροφικών ειδών και ιδίως του ψωμιού και είναι η πρώτη φορά που στα Πρακτικά του δήμου Λαμιέων αναφέρεται οικονομικό βοήθημα σε άπορους, εξαιτίας της ασιτίας¹⁰³. Τα αποθέματα για το νομό λιγοστεύουν και ανάγκασαν την νομαρχία Φθιωτιδοφωκίδος να περιορίσει την παρεχόμενη ποσότητα και προτεραιότητα δόθηκε στον άπορο πληθυσμό της πόλης.¹⁰⁴

Ένα άλλο ζωτικής σημασίας προϊόν για την διατροφή του πληθυσμού, το ελαιόλαδο, εξέλιπε την περίοδο εκείνη. Και αυτό δεν αποτελούσε εξαίρεση στον κανόνα και παρεχόταν μόνο με δελτίο σε εξαιρετικά περιορισμένες ποσότητες και προτεραιότητα πάλι είχαν οι ενδεείς. Τα παράνομα δίκτυα διακίνησης και συναλλαγών προϊόντων εξακολουθούσαν να υφίστανται και στην εφημερίδα γνωστοποιείται περιστατικό κατάσχεσης κρέατος από μαυραγορίτες¹⁰⁵. Ως εκ τούτου συμπεραίνουμε από τα παραπάνω, αφενός τις ελλείψεις και την ανικανότητα του κρατικού μηχανισμού να εξασφαλίσει τα αναγκαία και αφετέρου την ανάπτυξη της μαύρης αγοράς και ως αντιστάθμισμα στο παραπάνω.

Μια σημαντική πηγή πληροφοριών συνιστά η μελέτη για αύξηση του αριθμού των θανάτων κατά τα έτη της Κατοχής 1941-1944. Ειδικότερα, στην περιοχή της Λαμίας καταγράφονται 135 θάνατοι, το 1942 : 137, το 1943: 137 και το 1944: 127. Βέβαια, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με όλο τον προβληματισμό, καθώς οι ληξιαρχικές πράξεις θανάτου γινόταν κατά δήλωση και δεν υπάρχει η δυνατότητα εξακρίβωσης της αιτίας θανάτου¹⁰⁶. Παρατηρείται δηλαδή αύξηση των θανάτων περίπου τρεις φορές. Ο Ερυθρός Σταυρός στάθηκε αρωγός κατά την διάρκεια της Κατοχής για τη Φθιώτιδα. Μερίμνησε για την αποστολή φαρμάκων για τους άπορους κατοίκους και στη συνέχεια τροφίμων. Με την άρση του ναυτικού αποκλεισμού από τους Συμμάχους, την άνοιξη 1942 ο Ερυθρός Σταυρός ενέκρινε την πρώτη αποστολή

¹⁰² *Επαρχία*, αρ.φ. 1556, 5.3.1942, σ. 2

¹⁰³ ΓΑΚ – Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων*, τ. 34, αρ. απόφ. 83, 12.3.1942

¹⁰⁴ *Επαρχία*, αρ.φ. 1557, 20.3.1942, σ. 1

¹⁰⁵ *Επαρχία*, αρ.φ. 1557, 20.3.1942, σ. 1

¹⁰⁶ Ε. Μπουρνόβα- Γ. Προγουλάκης, *ό.π.*, σ. 62

145 τόνων καλαμποκάλευρου¹⁰⁷. Η δεύτερη ενίσχυση περιλαμβάνει την αποστολή αραβοσίτου ως εξής: Μακρακώμη 800 οκάδες, Σπερχειάδα 800, Λιανοκλάδι 400, Κομποτάδες 300¹⁰⁸. Και αυτή όμως η ενίσχυση ήταν μικρή και επαρκούσε μετά βίας μέχρι τα μέσα Μαΐου. Κατά συνέπεια, η ημερήσια μερίδα οριζόταν στα 50 δράμια, περίπου 800 γραμμάρια. Το 1943, αναφέρεται στα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου, η ύπαρξη Λαϊκής Επιτροπής για την παρακολούθηση των επισιτιστικών ζητημάτων, χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες για τον τρόπο δράσης της¹⁰⁹. Αναφορικά, με την τελευταία χρονιά της Κατοχής 1944, δεν διαθέτουμε μαρτυρίες σχετικά με τον επισιτισμό της πόλης. Οπωσδήποτε, η γιγάντωση του αντιστασιακού κινήματος, διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην απαγόρευση παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας σε περιοχές με έντονη αντιστασιακή δράση. Αναμφίβολα, ο λιμός υπήρξε μια από τις τραγικότερες συνέπειες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου για την κοινωνία.

---

¹⁰⁷ *Επαρχία*, αρ.φ. 1560, 19.4.1942, σ. 2. Ενδεικτικά 60 τόνοι δόθηκαν στην επαρχία Φθιώτιδας και 7 στο Δομοκό.

¹⁰⁸ *Επαρχία*, αρ.φ. 1561, 1.5.1942, σ. 2

¹⁰⁹ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ. απόφ. 172, 13.6.1943

Γ' Κεφάλαιο

Οι ζυμώσεις των αντιστασιακών οργανώσεων και ένοπλων ομάδων 1941-1944

3.1. Οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις στην περιοχή της Φθιώτιδας

Η νέα πραγματικότητα και η καταπίεση των αρχών Κατοχής, ώθησε ένα σημαντικό μέρος της κοινωνίας να συσπειρωθεί. Ειδικότερα, τον Μάιο του 1941 συγκροτείται η μυστική οργάνωση Μέτωπο Εθνικής Σωτηρίας (ΜΕΣ), με σκοπό την ανάπτυξη αντίστασης, τόσο στην Λαμία, όσο και στην περιφέρεια. Η οργάνωση συστάθηκε από τον Κωνσταντίνο Νταμάτη, δικηγόρο, Γιώργο Χουλιάρα – ο οποίος θα είναι από τους πρώτους παλαίμαχους αντάρτες του ΕΛΑΣ – τον Γιώργο Φράγκο, Ανδρέα Δημόπουλο και Λάμπρο Παπαλάμπρο. Γραμματέας ανέλαβε ο Κώστας Καραγιώργος, με σκοπό την οργάνωση και σύσταση περιφερειακών επιτροπών στη Δυτική Φθιώτιδα και ειδικότερα στην Σπερχειάδα, τόπο καταγωγής του. Στην θέση παρέμεινε ως τον Αύγουστο του 1941, όταν αντικαταστάθηκε από τον εξόριστο από το μεταξικό καθεστώς Γιώργο Γιαταγάνα, από την Μενδενίτσα.

Την οργανωτική δουλειά ανέλαβε ο Κώστας Νταμάτης για την Ρούμελη, ενώ ο Γιώργος Χουλιάρας για τη Λοκρίδα και Φωκίδα. Οι παραπάνω αποτέλεσαν και τον πυρήνα για την σύσταση της Περιφερειακής Επιτροπής ΚΚΕ Ρούμελης. Ήταν μια πρωτόλεια προσπάθεια σε τοπικό επίπεδο συσπείρωσης, με κοινό στόχο την δράση κατά των κατακτητών. Σύμφωνα με τα μέλη της οργάνωσης ήταν μια νέα Φιλική Εταιρεία¹¹⁰. Στο παραπάνω χαρακτηρισμό που της απέδιδαν, αντικατοπτρίζεται η προσπάθεια ταύτισης και σύνδεσης με την Επανάσταση του 1821. Η πρώτη σύσκεψη πραγματοποιήθηκε στις 15 Αυγούστου 1941 στην Ιερά Μονή Αγάθωνος, στην οποία συμμετείχαν σύσσωμες οι κατά τόπους επιτροπές¹¹¹. Ωστόσο, η διάρκεια της ήταν βραχύβια, καθώς συνενώθηκε με το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), μετά την ίδρυσή του και δημιουργήθηκε η τοπική οργάνωση ΕΑΜ Ρούμελης. Από τις πηγές δεν μας παρατίθενται περαιτέρω λεπτομέρειες σχετικά με την δράση της.

Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτήθηκαν περιφερειακές επιτροπές σε όλο το νομό, που στόχευαν στην αποτίναξη των ξενικών αρχών και στην εξασφάλιση στοιχειώδους διαβίωσης, υπό τις πιεστικές συνθήκες που είχαν προκύψει. Την ίδια περίοδο

¹¹⁰ Χρ. Ραχιώτης, *Κατοχή. Ρούμελη – Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1983, σ. 21-23. Κ. Καραγιώργος, *Η Ρούμελη στις φλόγες*, Αθήνα 1979, σ. 32-35

¹¹¹ Χρ. Ραχιώτης, *ό.π.*, σ. 24-25

σχηματίστηκε η Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης (ΕΝΑΡ). Ήταν ένα νεολαιίστικο κίνημα, με δυναμική παρουσία κατά την διάρκεια της Κατοχής. Ως ημερομηνία ίδρυσης αναφέρεται η 31^η Δεκεμβρίου 1942. Στόχος ήταν η ενοποίηση των νέων, με κοινό όραμα την ανακούφιση από τις κακουχίες, που προκαλούσε η Κατοχή και η απελευθέρωση της πατρίδας. Αρχικά, είχε ευρεία συμμετοχή από τους νέους της Λαμίας, Δομοκού και κατόπιν εξαπλώθηκε και στη δυτική Φθιώτιδα και Λοκρίδα¹¹². Στην τοπική οργάνωση Φθιώτιδας, η διοικούσα επιτροπή απαρτιζόταν από τον Μήτσιο Αποστολάκο (πρόεδρος), Χρήστο Ραχιώτη (γραμματέας), Άγγελο Παπακώστα, Μπάμπη Σιλέλα, Σωτήρη Νασίκα (ταμιά), Γιώργο Κυριαζή, Πάνο Σκιαδά, Κατίνα Λουμπίδου και Βαγγέλη Καρκάνη. Η γυναικεία συμμετοχή δεν εξέλιπε από την οργάνωση. Εξέδιδε την παράνομη εφημερίδα η Φωνή του Φεραίου. Τα δημοσιεύματα επικεντρώνονταν σε θέματα που άπτονταν της κατοχικής καθημερινότητας και επικαιρότητας. Αρχειακό υλικό της εφημερίδας έχει διασωθεί, κυρίως του έτους 1943¹¹³. Εν τούτοις, τον Φεβρουάριο 1943 με την ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) διαλύθηκε και συγχωνεύτηκε στους κόλπους της. Σε έγγραφο σχετικά με την ίδρυση της ΕΠΟΝ αναφέρεται η συμμετοχή της ΕΝΑΡ στην πανελλαδική σύσκεψη¹¹⁴. Ως εκ τούτου, από αρχειακά τεκμήρια επιβεβαιώνεται η ύπαρξη της.

Σε τοπικό επίπεδο, αποδεικνύεται η συγκρότηση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων. Γραμματέας της τοπικής οργάνωσης Φθιώτιδας διετέλεσε ο Νείλος Μαστραντώνης (Κλέαρχος), ο οποίος εκτελέστηκε από τους Γερμανούς τον Σεπτέμβριο του 1944. Πρωτοπόρα και οργανωτικά στελέχη της οργάνωσης ήταν η Ηλέκτρα Αποστόλου, ο Γιώργος Κυριαζής και Αριάδνη Δαλαρή από τη Μακρακώμη. Η παρουσία της ΕΠΟΝ παγιώθηκε σε ολόκληρη τη Φθιώτιδα και ειδικότερα στη

¹¹² *Νεανική Φλόγα*, αρ. φ. 5, 23.2.1944, σ. 1 Ψηφιακό Αποθετήριο Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) <http://askiweb.eu/index.php/el/psifiako-apothetirio-aski-2>, ημερομηνία προσπέλασης 13.3.2023

¹¹³ Ψηφιακό Αποθετήριο Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) [https://askiarchives.eu/genres.aspx?lsid=16724&fcode=463&ftext=%CE%95%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1&fval=%CE%A6%CF%89%CE%BD%CE%AE%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%A6%CE%B5%CF%81%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85.%20%CE%8C%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%BF%20%CE%94.%CE%95.%20%CE%88%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%9D%CE%AD%CF%89%CE%BD%20%CE%91%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%8E%CE%BD%20%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CF%82%20\(%CE%95.%CE%9D.%CE%91.%CE%A1.\)&form=100024](https://askiarchives.eu/genres.aspx?lsid=16724&fcode=463&ftext=%CE%95%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1&fval=%CE%A6%CF%89%CE%BD%CE%AE%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%A6%CE%B5%CF%81%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85.%20%CE%8C%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%BF%20%CE%94.%CE%95.%20%CE%88%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%9D%CE%AD%CF%89%CE%BD%20%CE%91%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%8E%CE%BD%20%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CF%82%20(%CE%95.%CE%9D.%CE%91.%CE%A1.)&form=100024) ημερομηνία προσπέλασης 13.3.2023

¹¹⁴ Ιδρυτικό της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) Ψηφιακό Αποθετήριο Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) <https://askiarchives.eu/rec.aspx?id=31765> ημερομηνία προσπέλασης 13.3.2023

Σπερχειάδα, Μακρακώμη, Δομοκό και Υπάτη, προπύργια της αντίστασης. Όργανο του συμβουλίου της ΕΠΟΝ Λαμίας ήταν η παράνομη εφημερίδα «Εμπρός» και η «Νεανική Φλόγα» του επαρχιακού Συμβουλίου Δομοκού – Λαμίας – Ανατολικής Φθιώτιδας¹¹⁵. Επιπλέον, συγκροτήθηκε και στη Λαμία η φίλα προσκείμενη στο ΕΑΜ, Οργάνωση Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών (ΟΠΛΑ), με επικεφαλής τον Νίκο Θεοδοσόπουλο, με στόχο την προστασία, συλλογή πληροφοριών και ειδικές αποστολές.

3.2. Οι απαρχές της ένοπλης αντίστασης

Σημείο καμπής συνιστά η ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) στις 27 Σεπτεμβρίου 1941. Είναι η πρώτη μαζική και μεγαλύτερη οργάνωση της εθνικής αντίστασης. Είχε ευρεία συμμετοχή όλων των κοινωνικών στρωμάτων και δεν ήταν αμιγώς κομμουνιστική αν και πρωτεργάτες της υπήρξαν στελέχη του ΚΚΕ. Σταδιακά, αρχίζουν οι πρώτες ζυμώσεις για την συγκρότηση ένοπλων αντάρτικων ομάδων. Ειδικότερα, τον Νοέμβριο 1941 ο Θανάσης Κλάρας έλαβε εντολή να μεταβεί στη Φθιώτιδα, προκειμένου να διερευνήσει τις δυνατότητες ανταρτικού κινήματος. Στις 16 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους κυκλοφόρησε η διακήρυξη του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ), με κύριους στόχους τον αγώνα για την απελευθέρωση της χώρας, περιφρούρηση των κατακτήσεων του λαού και των ελευθεριών του από κάθε επιβουλή και εξασφάλιση της τάξης μέχρι τη διεξαγωγή εκλογών στις οποίες ο λαός θα εξέφραζε ελεύθερα τη θέλησή του¹¹⁶. Κατά τον Ιάσονα Χανδρινό, ο ΕΛΑΣ θεωρείται ο μαζικότερος εθελοντικός στρατός στη σύγχρονη ιστορία της χώρας. Βάσει του Γιώργου Χουλιάρα (Περικλής), στις 14 Μαΐου 1942 πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στην οικία Μυρσιώτη, με αντιπροσώπους οργάνωσης από όλες τις επαρχίες του νομού, με στόχο την προοπτική ανάπτυξης αντάρτικου στην περιοχή της Φθιώτιδας¹¹⁷. Ο Θανάσης Κλάρας ανέλαβε την σύσταση ένοπλης ομάδας στις περιοχές της Φθιώτιδας, Δομοκού και Ευρυτανίας και ο Γιώργος Χουλιάρας της Λοκρίδας και Παρνασσίδας.

¹¹⁵ Ψηφιακό Αποθετήριο Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) <https://askiarchives.eu/genres.aspx?lsid=13861&fcode=210c&ftext=%CE%95%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%82&fval=%CE%95.%CE%A0.%CE%9F.%CE%9D.%20%CE%9B%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CE%B1%CF%82&form=100023>,

<http://askiweb.eu/index.php/el/psifiako-apothetirio-aski-2> ημερομηνία προσπέλασης 14.3.2023

¹¹⁶ Ι. Χανδρινός, *ΕΛΑΣ. Ο μεγαλύτερος στρατός της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 2011, τ.Α', σ. 16

¹¹⁷ Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 99-112. Σ. Κ. Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σ. 205-206

Η ιστορική σύσκεψη στην καλύβα Στεφανή στην Σπερχειάδα, στις 22 Μαΐου 1942, αποτελεί την απαρχή του ένοπλου αντάρτικου στην Φθιώτιδα, με την σύσταση της πρώτης ομάδας του Ε.Λ.Α.Σ. και την έξοδο στα βουνά της περιοχής. Η πρώτη ομάδα του ΕΛΑΣ αποτελούνταν από 15 άτομα, μεταξύ των οποίων ο Θανάσης Κλάρας (Άρης Βελουχιώτης), Στέφανος Στεφανής, τα αδέρφια Βασίλης και Βαγγέλης Λέβας από την Ομβριακή Δομοκού, ο Βασίλης Ξυνοτρούλιας από τους Βελεσιώτες και ο Βασίλης Λαγός, που θα χρησίμευε ο σύνδεσμος με την οργάνωση της Σπερχειάδας. Η απόφαση να συσταθεί το αντάρτικο στον ορεινό όγκο της Φθιώτιδας, εξυπηρετούσε την απρόσκοπτη δράση του χωρίς τον ασφυκτικό έλεγχο της τοπικής ιταλικής διοίκησης και την επαφή με τα χωριά, που ήταν πιο εύκολο να προσχωρήσουν οι κάτοικοι στην αντίσταση, συγκριτικά με την πόλη. Προκειμένου να αποφευχθούν αντίποινα στους συγγενείς και οικείους και για λόγους συνωμοτικότητας συνιστάται η χρήση ψευδώνυμων (π.χ. Άρης Βελουχιώτης). Η πρώτη επίσημη εμφάνιση της ομάδας Βελουχιώτη πραγματοποιείται στις 7 Ιουνίου 1942, στη Δομνίστα Ευρυτανίας και οι αντάρτικες ομάδες σταδιακά άρχιζαν να εξαπλώνονται. Η δομή της εξουσίας των αντάρτικων ομάδων του ΕΛΑΣ ήταν τριμελής. Αποτελούνταν από τον «καπετάνιο», τον στρατιωτικό και πολιτικό αρχηγό. Ο Βελουχιώτης συναντάται ως πρωτοκαπετάνιος ή αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ και υπήρξε ηγετική φυσιογνωμία του ένοπλου αγώνα. Αξίζει να τονιστεί ότι η ηγεσία του ΕΛΑΣ, δεν είχε χαρακτηριστικά ατομικότητας και ανώτατη αρχή εκλαμβάνονταν η ολομέλεια των ανταρτών.

Ο τρόπος δράσης του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού, επικεντρωνόταν στην ανακούφιση και προστασία του χειμαζόμενου ελληνικού πληθυσμού. Μεριμούσε για την πάταξη της ληστείας και των ζωοκλοπών στην ύπαιθρο. Ένας σημαντικός παράγοντας, που όφειλαν να υπερκεράσουν, οι ένοπλες ομάδες ήταν η διαφοροποίησή τους από τις ληστοσυμμορίες που δρούσαν στην ύπαιθρο, τις οποίες όφειλαν είτε να τις συμπεριλάβουν είτε να τις κατατροπώσουν¹¹⁸. Κατά συνέπεια, κατάφεραν να ενταχθούν στο δυναμικό του ΕΛΑΣ οι ομάδες του λήσταρχου Καραλίβανου και Νάκου Μπελή από τον Δομοκό. Ακόμα, ο αφοπλισμός των σταθμών χωροφυλακής υπήρξε πάγια τακτική ως πράξη αντίστασης.

Επιπρόσθετα, ένας από τους κύριους στόχους του ΕΛΑΣ ήταν η εξεύρεση τροφής για τον αδύναμο λαό, η οποία σαν προέκταση θα επωφελούσε την συμμετοχή στην αντίσταση. Δε δίσταζαν να διαμοιράζουν τα σιτηρά που είχαν συγκεντρωθεί

¹¹⁸ Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 233-234

υποχρεωτικά από τη δωσιλογική κυβέρνηση των Αθηνών¹¹⁹. Συνεπώς, το παραπάνω αποτελούσε σημαντικό κίνητρο συμμετοχής και προσχώρησης στο ΕΑΜ και ΕΛΑΣ. Η επιβίωση ήταν ένας από τους βασικότερους λόγους συμμετοχής στην αντίσταση. Επιπρόσθετα, η συντριπτική βάση των αντιστασιακών ομάδων προερχόταν από τους πολίτες της υπαίθρου. Είναι φανερό ότι, ο ΕΛΑΣ έλαβε την νομιμοποίηση να εφαρμόζει την τάξη και δικαιοσύνη στην ύπαιθρο, ως αντίβαρο στην απουσία του επίσημου κατοχικού κράτους. Ο τρόπος ζωής των ανταρτών ήταν γεμάτος κακουχίες, στερήσεις και ασιτία. Ζούσαν απομονωμένοι στον ορεινό όγκο της Ρούμελης. Εν τέλει, όλα τα παραπάνω συνετέλεσαν στην ενδυνάμωση του αντάρτικου.

Μέχρι το φθινόπωρο του 1942, η δράση του ΕΛΑΣ ήταν περιορισμένη, εξαιτίας της μικρής του σχετικά δύναμης και του όγκου των στρατευμάτων κατοχής. Εν τούτοις, τον Σεπτέμβριο του 1942 έλαβε χώρα η πρώτη ένοπλη σύγκρουση ανταρτών εναντίον ιταλικών στρατευμάτων στη Ρεκά Παρνασσίδας. Η αλματώδης ανάπτυξη του ΕΛΑΣ επήλθε τον Μάιο του 1943 με την ίδρυση του Γενικού Στρατηγείου του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού, με επικεφαλής τον Στέφανο Σαράφη, Θανάση Κλάρα (Άρης Βελουχιώτης) και Ανδρέα Τζήμα (Βασίλης Σαμαρινιώτης). Ενδεικτικό είναι, ότι εφαρμόστηκε και σε αυτή την περίπτωση η τριμελής διοίκηση, βάσει του πρότυπου ηγεσίας των αντάρτικων ομάδων. Επιπρόσθετα, η ίδρυση του Γενικού Στρατηγείου αποτέλεσε σημείο καμπής για την μετεξέλιξή του ΕΛΑΣ σε τακτικό στρατό με οργανωμένη δομή και διοίκηση.

3.3. Η αντίσταση στη Φθιώτιδα

Η έρευνα επικεντρώνεται στα προπύργια της αντίστασης στην Υπάτη, Μακρακώμη, Δομοκό και Σπερχειάδα. Το άπλωμα του αντάρτικου στην ορεινή Φθιώτιδα υπήρξε ταχύ και οι εξελίξεις πυκνές. Το καλοκαίρι του 1942 ξεκινούν οι πρώτες πράξεις αντίστασης, κυρίως με μικρές δολιοφθορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά το περιστατικό επίθεσης εναντίον ενός ιταλικού ταχυδρομικού αυτοκινήτου στη θέση Χαλκομάτα (οδός Λαμίας – Άμφισσας), με αποτέλεσμα το θάνατο ενός Έλληνα και Ιταλού στρατιώτη. Το συμβάν έχει καταγραφεί στα επίσημα

¹¹⁹ Δ. Καΐλας, *Κάτω από τις σημαίες του Λαϊκού Στρατού. Έλληνες μόνιμοι αξιωματικοί στις τάξεις του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού – ΕΛΑΣ*, Αθήνα 2005, σ. 71-72

αρχεία του Δήμου Λαμιέων¹²⁰. Την επίθεση ανέλαβε η ανεξάρτητη ομάδα «Αετοί της Ρούμελης» του Σωτήρη Μπεγνή και Γιώργου Μπαλωμένου (Τρεμπεσίνα), με έδρα την ανατολική Φθιώτιδα, η οποία αργότερα εντάχθηκε στις δυνάμεις του ΕΛΑΣ¹²¹. Οι ιταλικές αρχές μετά το περιστατικό εκτέλεσαν τέσσερα μέλη της ομάδας¹²². Από το φθινόπωρο του 1942 και έπειτα το αντιστασιακό κίνημα κορυφώνεται, προξενώντας ανησυχία στις τοπικές ιταλικές αρχές. Ειδικότερα, σε τηλεγράφημα της Υποδιεύθυνσης Χωροφυλακής Αταλάντης προς τους προέδρους των κοινοτήτων διατάσσεται η καταγγελία περιστατικών ένοπλων «κακοποιών», που λυμαίνονται στις γύρω περιοχές. Η συνδρομή και η παράλειψη γνωστοποίησης, συνεπάγεται βαρύτατες ποινές¹²³. Με την εξάπλωση της αντίστασης, αυξάνονται οι εκτελέσεις κατοίκων από το τοπικό ιταλικό στρατοδικείο, προφανώς με την κατηγορία για συμμετοχή στον αντιστασιακό αγώνα.

Η επαρχία Δομοκού, ανέπτυξε ισχυρή αντιστασιακή δράση καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Αποτελούσε σημαντική περιοχή στρατηγικής σημασίας, λόγω των μεταλλείων και τα στρατεύματα κατοχής είχαν εγκατεστημένες δυνάμεις για την φύλαξη και τον έλεγχο της περιοχής. Επιπλέον, η σιδηροδρομική γραμμή που διέσχιζε την περιοχή, αποτελούσε βασικό συγκοινωνιακό άξονα σύνδεσης Βορρά – Νότου. Ως εκ τούτου, θα πραγματοποιηθούν δολιοφθορές στην ευρύτερη περιοχή. Στο Δομοκό ξεχώρισε η ηγετική φυσιογνωμία του Νάκου Μπελή, που αποτέλεσε τον αρχηγό της τοπικής ομάδας ΕΛΑΣ. Το καλοκαίρι του 1942, η ομάδα του Άρη Βελουχιώτη εμφανίζεται στην επαρχία Δομοκού. Η πρώτη αμφιλεγόμενη επιχείρηση ήταν η δολοφονία στο Νέο Μοναστήρι (Τσομπά) Δομοκού του γαιοκτήμονα Μαραθέα, ο οποίος υπήρξε στενός συνεργάτης των Ιταλών. Οι τελευταίοι είχαν προχωρήσει σε εμπρησμούς σπιτιών και δολοφονίες ντόπιων. Το γεγονός, όμως της απαγωγής του νεαρού Μαραθέα, επικρίθηκε έντονα από τα ηγετικά στελέχη του ΕΑΜ για την στάση του Βελουχιώτη και κινδύνευσε με διάσπαση του ΕΛΑΣ στην περιοχή, με την

¹²⁰ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 34, αρ. απόφ. 249, 251, 253, 3.8.1942, αρ. απόφ. 258, 12.8.1942. Ο Δήμος ανέλαβε τα έξοδα κηδείας αμφοτέρων και προσφέρθηκε να αποζημιώσει την οικογένεια του θανόντος Ιταλού στρατιώτη με 100.000 δραχμές. Παρόλα αυτά, ο τοπικός Ιταλός διοικητής πρότεινε το πόσο αυτό να διατεθεί ισόποσα ως δωρεά στο Κρατικό Νοσοκομείο Λαμίας και στο Αναρρωτήριο Αντίτισης.

¹²¹ Κ. Καραγιώργος, *ό.π.*, σ. 143-146

¹²² Βλ. σχετικά Κ. Καραγιώργος, *ό.π.*, σ. 113-114

¹²³ ΓΑΚ -Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφο Νομαρχίας Φθιώτιδας (Κ120α)*, αρ. πρωτ. 20/15/143, 23.12.1942

απόσχιση της ομάδας του Νάκου Μπελή, Σωτήρη Γκέκα (Άθως Ρουμελιώτης)¹²⁴. Οι Ιταλοί, εξαιτίας του περιστατικού, προέβησαν σε αντίποινα στα χωριά του Δομοκού. Ο Νίκος Λέβας με καταγωγή από το Δομοκό, ήταν από τους πρώτους αντάρτες του ΕΛΑΣ, ο οποίος θανατώθηκε από τις ιταλικές αρχές.

Στη συνέχεια, στις 30 Νοεμβρίου 1942 ομάδα ανταρτών του ΕΛΑΣ υπό το Νάκο Μπελή συγκρούστηκε με ιταλικές δυνάμεις στην Ομβριακή. Ως αντίποινα, την επόμενη μέρα εκτέλεσαν δέκα κατοίκους στην τοποθεσία Παπατράχη¹²⁵. Σε όλο το διάστημα της Κατοχής, είτε ιταλικές ή γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις εισέβαλαν στην ευρύτερη περιοχή του Δομοκού, λεηλατώντας και υφαρπάζοντας περιουσίες και σπίτια. Η Μακρυνράχη (Καϊτσα) βρισκόταν κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό Αγγείαι και υπήρχε εγκατεστημένη μόνιμη δύναμη των ξενικών αρχών. Υπήρχαν όλες οι ΕΑΜικές οργανώσεις με μαζική συμμετοχή των κατοίκων. Από τον Ιανουάριο 1943 πραγματοποιήθηκαν έφοδοι των Γερμανών, καίγοντας το χωριό, εξαιτίας των επιθέσεων των κατοίκων στα εχθρικά φυλάκια¹²⁶. Οι εκτελέσεις κατά των κατοίκων του Δομοκού ήταν εκτεταμένες και υπήρξαν πολλά θύματα κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής Κατοχής. Στις 9 Απριλίου 1944, εκτελούνται 15 κάτοικοι σε αντίποινα για την ανατίναξη συρμού που μετέφερε μετάλλευμα από τα Μεταλλεία Δομοκού στο σιδηροδρομικό σταθμό Αγγείαι.

Η Υπάτη πρωτοστάτησε στην αντίσταση κατά των κατοχικών αρχών. Εξαιτίας της περίοπτης θέσης της στους πρόποδες της Οίτης αποτέλεσε το «ορμητήριο των ανταρτών»¹²⁷. Απόρροια αυτού, να καταστεί στόχαστρο επιθέσεων των κατακτητών, που τη βομβάρδιζαν από το Καστρί και το Λιανοκλάδι. Αξίζει να σημειωθεί, ότι συγκροτήθηκε στην περιοχή τοπική οργάνωση του Μετώπου Εθνικής Σωτηρίας. Ορισμένοι από τους Υπαταίους που συμμετείχαν ενεργά ήταν ο Γιώργος Κοτσίλης, Κώστας Θωμόπουλος, Ρόδη Παπαζαχαρίου, Θύμιος Σουλόπουλος, Πάνος Σκιαδάς, Δρόσος Κεφαλάς, Γρηγόρης Παπανδρέου, Περικλής Ευθυμιόπουλος, Άλκης Παγουρόπουλος, Γιάννης Παπιώτης¹²⁸. Οργανωτική επιτροπή του ΜΕΣ ήταν ο Κώστας Φίτσιος, Νίκος Κεφαλάς από την Αμαλώτα και ο Νίκος Χαρίσης από τις Κομποτάδες και συνδέθηκαν με την κεντρική οργάνωση της Λαμίας.

¹²⁴ Σχετικά για τον αντίκτυπο που προξένησε η δολοφονία Μαραθέα, βλ. Κ. Καραγιώργος, *Η Ρούμελη στις φλόγες. Ελληνική Εθνική Αντίσταση 1941-1944*, Αθήνα 1979, σ. 86-87, 95-96

¹²⁵ Λ. Μπουρογιάννη, *Η Επαρχία Δομοκού στην Αντίσταση*, Αθήνα 1986, σ. 198-199

¹²⁶ Λ. Μπουρογιάννη, *ό.π.*, σ. 129-130

¹²⁷ Χρ. Ραχιώτης, *ό.π.*, σ. 150-151

¹²⁸ Χρ. Ραχιώτης, «Το κάψιμο της Υπάτης», στο: *Υπάτη 1944-1994 50 Χρόνια από το Ολοκαύτωμα*, Αθήνα 1994, σ. 69-70

Στη συνέχεια, ήταν από τις πρώτες κωμοπόλεις που προσχώρησαν στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο και αποτέλεσε σημαντικό διοικητικό κέντρο των ανταρτών, καθώς λειτουργούσε Λαϊκό Δικαστήριο, Σχολή Στελεχών του ΕΛΑΣ και πρόχειρο νοσοκομείο για την περίθαλψή τους¹²⁹. Με την δημιουργία του ΕΛΑΣ, έδρευε στην περιοχή ένας λόχος μηχανικού, με στόχο την πρόκληση δολιοφθορών σε αυτοκίνητα των κατοχικών αρχών. Η ιταλική κατοχική διοίκηση διέβλεψε από την αρχή την αντιστασιακή δράση και τον Οκτώβριο του 1942 προχώρησε σε συλλήψεις και προσαγωγές κατοίκων στις φυλακές Λαμίας¹³⁰. Μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου, δέκα Υπαταίοι εκτελέστηκαν ως αντίποινα στα βάρη της κατεστραμμένης γέφυρας την 1^η Δεκεμβρίου 1942 και άλλοι έξι στα Καστέλλια Παρνασσίδας στις 6 Δεκεμβρίου. Την άνοιξη του 1943 συγκροτήθηκε το Σύνταγμα Δυτικής Φθιώτιδας του εφεδρικού ΕΛΑΣ, που αριθμούσε 1500 άνδρες¹³¹. Το 3^ο Τάγμα του εφεδρικού ΕΛΑΣ δυτικής Φθιώτιδας είχε έδρα την Υπάτη, με επικεφαλής τον υπολοχαγό Σκαρμούτσο Ανδρέα¹³². Διέθετε όλες τις ΕΑΜικές οργανώσεις, όπως τμήμα της ΕΠΟΝ και Εθνική Αλληλεγγύη και ανέπτυξε ισχυρή αντιστασιακή δράση. Εξέχουσες προσωπικότητες που ξεχώρισαν στην περιοχή ήταν ο Τάκης Φίτσιος που διετέλεσε γραμματέας του ΕΑΜ Ρούμελης και ο περίφημος ηγούμενος της Ιεράς Μονής Αγάθωνος Γερμανός Δημάκος (Παπά- Ανυπόμονος).

Εν γένει, η σύσταση των κατά τόπους επιτροπών του ΕΑΜ Φθιώτιδας ενδυνάμωσε το αντάρτικο και πρωτοστάτησε στην ελληνική αντίσταση. Στο νομό Φθιώτιδας, κυριάρχησε η αντιστασιακή οργάνωση του ΕΑΜ - ΕΛΑΣ. Οι άλλες αντιστασιακές οργανώσεις δεν ευδοκίμησαν προφανώς, γιατί η κοινωνία δεν μπορούσε να τις εξυπηρετήσει. Για παράδειγμα το Σύνταγμα 5/42 του αντισυνταγματάρχη Δ. Ψαρρού, εξαπλώθηκε στο νομό Φωκίδας, ενώ για τον ΕΔΕΣ του Ναπολέοντα Ζέρβα δεν υπάρχουν πιστοποιημένες μαρτυρίες που να αποδεικνύουν την ανάπτυξή του¹³³.

3.4. Δολιοφθορές

¹²⁹ Θ. Αδάμος, «Ιστορικό Αντίστασης της Υπάτης», στο: *Υπάτη*, τχ.55(2017), σ. 90-91

¹³⁰ Δ. Σφήκα, «17 Ιουνίου 1944», στο: *Υπάτη*, τχ. 42-45(1999-2001), σ. 71

¹³¹ Οι περιοχές που αποτέλεσαν έδρα του Συντάγματος ήταν το Γαρδίκι Ομιλαίων, η Καλοσκοπή, η Φτέρη, η Σπερχειάδα και η Λαμία.

¹³² Δ. Καϊλας, *ό.π.*, σ. 389-393

¹³³ Βάσει του *Αρχείου Συλλογής Ερωτηματολογίου Εθνικής Αντίστασης*, που βρίσκεται στα ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, αναφέρεται η οργάνωση του ΕΔΕΣ σε μερικά χωριά του νομού, χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα να εξακριβωθεί.

Από το φθινόπωρο του 1942 το αντιστασιακό κίνημα είχε παγιωθεί, δημιουργώντας το κατάλληλο υπόβαθρο για πραγματοποίηση δολιοφθορών, με σκοπό την αναχαίτιση του εχθρού. Στο πλαίσιο αυτό, εγκρίθηκε η επιχείρηση με κωδική ονομασία Harling (Operation Harling) από τις βρετανικές συμμαχικές δυνάμεις, με σκοπό την ανατίναξη ενός εκ των τριών γεφυρών Παπαδιάς, Ασωπού ή Γοργοποτάμου στην Κεντρική Ελλάδα και ειδικότερα στη Φθιώτιδα. Δώδεκα επίλεκτοι της SOE (Special Operations Executive) των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών σχεδιάστηκε να καταφτάσουν σταδιακά σε τρεις ομάδες στα βουνά της ηπειρωτικής Ελλάδας με αλεξίπτωτα, με στόχο να συνενωθούν με τις ελληνικές αντάρτικες ομάδες, προκειμένου να καταστεί δυνατό το σχέδιο. Καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισε η μυστική οργάνωση Ελλήνων αξιωματικών Προμηθέας II, η οποία δραστηριοποιούταν στην Αθήνα και διοχέτευε πολύτιμες πληροφορίες στις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες για τα επικείμενα σχέδιά τους. Στρατηγικό μέλημα της επιχείρησης ήταν η προσωρινή διακοπή στον ανεφοδιασμό του μετώπου της βόρειας Αφρικής του Ρόμμελ. Η αποστολή Harling προέβλεπε την πραγματοποίηση σοβαρής δολιοφθοράς στο σιδηροδρομικό άξονα Θεσσαλονίκης – Αθήνας με απώτερο στρατιωτικό στόχο την αποκοπή της ασφαλέστερης και συντομότερης αρτηρίας ανεφοδιασμού των γερμανικών δυνάμεων του στρατάρχη Ρόμμελ στη Βόρεια Αφρική.

Επικεφαλής αξιωματικός της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα τέθηκε ο αντισυνταγματάρχης E. Myers και υποδιοικητής ο Chris Woodhouse, ο οποίος είχε σπουδάσει κλασικές επιστήμες και ήταν γνώστης της ελληνικής γλώσσας. Η αποστολή χωριζόταν σε τρεις επιμέρους ομάδες, απαρτιζόμενες από τέσσερα άτομα. Στις 30 Σεπτεμβρίου 1942 καταφθάνουν οι δύο από τις τρεις επίλεκτες ομάδες της αποστολής Harling στην Γκιώνα και ειδικότερα στο χωριό Καρούτες Δωρίδας. Η τρίτη ομάδα του John Cook προσεδαφίστηκε στην Ευρυτανία – κοντά στο Καρπενήσι – αρκετά αργότερα στις 23 με 24 Οκτωβρίου¹³⁴. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν τις επικρατούσες συνθήκες, δεδομένου του κινδύνου αιχμαλώτισης από τις ιταλικές δυνάμεις Κατοχής και τις αποστάσεις που έπρεπε να διανύσουν. Είχε προσυμφωνηθεί το συνθηματικό για την ασφαλή πτώση των ομάδων, το οποίο ήταν φωτιές σε σχήμα σταυρού. Υπεύθυνος για την παραλαβή της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής ήταν ο Αλέξης Σεφεριάδης, ο οποίος όμως είχε συλληφθεί από τις ιταλικές αρχές κατοχής

---

¹³⁴ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 126

την προηγούμενη μέρα¹³⁵. Το περιστατικό αναφέρεται και από τον Myers στα απομνημονεύματά του. Η πτώση ήταν δυσχερής, με αποτέλεσμα να προσεδαφιστούν σε μακρινή απόσταση μεταξύ τους και να διασκορπιστούν τα υλικά τους.

Η πρώτη ομάδα με την οποία ήρθαν σε επαφή ήταν του πρώην λήσταρχου – νυν αντάρτη του ΕΛΑΣ – Καραλίβανου. Αρχικά, μέλημα της αποστολής ήταν η συνάντηση με το στρατηγείο του ΕΔΕΣ του Ναπολέοντα Ζέρβα στη δυτική Ελλάδα, στα βουνά του Βάλτου. Μετά την πτώση στα ελληνικά βουνά μεσολάβησε περίπου ένας μήνας για την πρώτη επαφή του απεσταλμένου Woodhouse της βρετανικής αποστολής με τον επικεφαλής του ΕΔΕΣ. Η υπόλοιπη ομάδα υπό τον Mayers παρέμεινε σε ασφαλές κρησφύγετο στην Γκιώνα, κοντά στη Στρώμη. Κατά τον Woodhouse, οι Βρετανοί αγνοούσαν την ύπαρξη άλλης αντιστασιακής ομάδας εκτός του ΕΔΕΣ, γεγονός όμως που καταρρίπτει στην προσωπική του μαρτυρία ο Γιώργος Χουλιάρας (Περικλής) πρωτοπόρος αντάρτης του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στην περιοχή της Ρούμελης¹³⁶. Στις 10 Νοεμβρίου λαμβάνει η πρώτη επαφή του Woodhouse με τον Ναπολέοντα Ζέρβα. Έπειτα τα αντάρτικα σώματα διαπεραιώνονται στην Ευρυτανία με πορεία προς το Κεράσοβο (Κερασοχώρι). Στις 14 Νοεμβρίου πραγματοποιήθηκε σύσκεψη των τριών δυνάμεων, αντάρτικων ομάδων και της βρετανικής αποστολής στη Βίνιανη Ευρυτανίας. Την προηγούμενη μέρα, είχε προηγηθεί αλληλογραφία μεταξύ του Ναπολέοντα Ζέρβα και του Θανάση Κλάρα. Η επιστολή¹³⁷ του επικεφαλής του ΕΔΕΣ είχε ως εξής:

Κύριε Ταγματάρχα,

Αύριον το πρωί θα σας περιμένω εις Βίνιανην. Είναι ανάγκη επιτακτική και κατεπείγουσα να σας συναντήσω. Με συνοδεύει σύμμαχος ταγματάρχης και πρέπει οι δυο μας να συνεννοηθώμεν μαζί του επί ενός ζητήματος εθνικώς σπουδαιότατου. Έγγραφα και εις τον Ρουμελιώτην, ζητώντας και από αυτόν να έλθει ανυπερθέτως προς συνάντησή μου εις την Βίνιανην. Διαφωτιστική πηγή αποτελεί η απαντητική επιστολή του Θανάση Κλάρα (Άρη Βελουχιώτη) στον Ναπολέοντα Ζέρβα:

Στρατηγόν Ζέρβαν

Βίνιανην

Στρατηγέ μου

¹³⁵ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 124

¹³⁶ Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 232

¹³⁷ Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 249-250

Πολύ πρίν λάβω το σημειώμά σας όπως και του Ταγ/χου Κ^{ov} CHRIS πληροφορηθείς ότι είχατε φθάσει εις Κερασοχώρι, εκινήθην προς συνάντησίν σας. Ο κομιστής των σημειωμάτων σας με συνήντησε ερχόμενον. Δυστυχώς δεν έφθασα εγκαίρως σας γνωρίζω όμως ότι μετά ολιγόωρον ανάπαυσιν των ανδρών μου και πάλιν προς συνάντησίν σας. Τάς πρωϊνάς ώρας θα ευρίσκομαι αυτού. Παρακαλώ γνωρίσατε Ταγ/χην κ. CHRIS ότι οι υπόλοιποι Κ^{oi} Αξιωματικοί και ο Λοχίας της ομάδος του ήδη θα ευρίσκονται είς τον προορισμόν των συνοδευθέντες υπό δυνάμεως εκ (30) τριάκοντα ανδρών μου¹³⁸. Συνεπώς, από το παραπάνω διαφαίνεται μια πρώτη προσέγγιση συνεργασίας των αντάρτικων ομάδων με τη συμμαχική αποστολή, με κοινό στόχο την δράση κατά των κατοχικών αρχών. Μολαταύτα, ο Βελουχιώτης δεν είχε οριστικοποιήσει ακόμα την συμμετοχή του ΕΛΑΣ στο σαμποτάζ, ζητώντας έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ.

Στις 20 Νοεμβρίου, η επόμενη σύσκεψη πραγματοποιείται στο Μαυρολιθάρι Φωκίδας. Κατόπιν, επιτόπιων αναγνωρίσεων πάρθηκε η απόφαση από τον Myers και τους εμπειρογνώμονες Βρετανούς ότι η σιδηροδρομική γέφυρα του Γοργοπόταμου ήταν η προσφορότερη επιλογή. Ως ημερομηνία επίθεσης ορίστηκε η 25^η Νοεμβρίου. Αναφορικά με την πατρότητα του σχεδίου οι απόψεις δίστανται. Αναμφίβολα, υπήρξαν συζητήσεις μεταξύ των συμμετεχόντων δυνάμεων. Εν τούτοις, το πιθανότερο είναι να διατυπώθηκε στην τελική του μορφή από τον αρχηγό του ΕΛΑΣ Θανάση Κλάρα (Άρη Βελουχιώτη), ο οποίος ο ίδιος το υπαγόρευσε στον Κωστούλα Αγραφιώτη (Κώστα Καβρέτζο) λίγες ώρες πριν εκδηλωθεί η επίθεση¹³⁹. Εν πολλοίς, το σχέδιο δολιοφθοράς όριζε την τοποθέτηση εκρηκτικών στη βάση των δύο μεταλλικών στηριγμάτων της γέφυρας, ταυτόχρονη επίθεση των αντάρτικων ομάδων στο βόρειο και νότιο βάθρο, τα οποία φυλάσσονταν από ιταλικές δυνάμεις, περίπου 80-110 ατόμων και η αποτροπή ενισχύσεων από την Λαμία. Επικεφαλής για την τοποθέτηση των εκρηκτικών ήταν ο Νεοζηλανδός αξιωματικός – μηχανικός Tom Barnes.

Η στρατιωτική επιχείρηση υπονόμευσης της γέφυρας θα πραγματοποιούνταν με διαμοιρασμό των αντάρτικων ομάδων στη βόρεια και νότια πλευρά, η οποία αντιστοιχούσε προς Λαμία και Αθήνα αντίστοιχα. Ένα πρόβλημα που ανακύπτει από την υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι η απόκλιση ως προς τον αριθμό των συμμετεχόντων

¹³⁸ ΓΑΚ, *Αρχειό Μιχαήλ Μυριδάκη*, φάκ. 1, αρ. Κ 197

¹³⁹ Δ. Δημητρίου – Νικηφόρος, *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, Αθήνα 1965, τ. Β', σ. 19-20. Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 244-276

ανταρτών της εκάστοτε αντιστασιακής οργάνωσης. Παρατηρείται διαφοροποίηση από τους πρωταγωνιστές του ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ, ανάλογα με την αντιστασιακή ομάδα που υπηρέτησαν. Αναμφίβολα, η αριθμητική υπεροχή του ΕΛΑΣ συγκριτικά με τον ΕΔΕΣ είναι δεδομένη, καθώς ήδη εκείνη την περίοδο είχε εξαπλωθεί σημαντικά σε ένα ευρύτατο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Σε γενικές γραμμές υπολογίζεται ότι οι αντάρτες του ΕΛΑΣ αριθμούσαν περίπου στους 120 – 150, ενώ ο ΕΔΕΣ περί τους 50 – 60¹⁴⁰. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία που να πιστοποιούν με ακρίβεια τον αριθμό των συμμετεχόντων στην δολιοφθορά για τον ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ.

Όσον αφορά την αμυντική οργάνωση της γέφυρας, ήταν περισσότερο ενισχυμένη στο νότιο βάθρο της με ορύγματα επικοινωνίας, πολυβολεία από μπετόν και συρματοπλέγματα. Επίσης, η ιταλική φρουρά υπερίσχυε αριθμητικά στη νότια πλευρά με 80 περίπου άνδρες, σε αντίθεση με την βόρεια με 30. Ώρα επίθεσης ορίστηκε η 11 μ.μ. Από την πλειονότητα των αφηγήσεων, η διάταξη της επίθεσης είχε περίπου ως εξής: Ο Κωστούλας με τμήμα του ΕΛΑΣ αποτελούμενο από 4 ομάδες θα επιτίθετο στο νότιο βάθρο. Τμήμα ΕΔΕΣ με 45 άνδρες με τους ανθυπολοχαγούς Παπαχρήστου και Πετροπουλάκη στο βόρειο βάθρο. Δύο ομάδες του ΕΛΑΣ 15 ανδρών και 1 σαμποτέρ θα έπιαναν θέσεις βόρεια και νότια της γραμμής για υπονόμηση της γραμμής και παρεμπόδιση των ενισχύσεων. Αρχηγός της μίας ομάδας τέθηκε ο Γιάννης Αλεξάνδρου (Διαμαντής) και της άλλης ο Κώστας Σκαρμούτσος (Ηρακλής). Μια ακόμη ομάδα 15 ΕΛΑΣιτών με αρχηγό τον Σπύρο Τσαλιγιάννη (Λευτέρη Χρυσιώτη) ανέλαβε να καταστρέψει με βενζίνη την ξύλινη οδική γέφυρα του ποταμού σε περίπτωση που θα έκαναν την εμφάνισή τους εχθρικές ενισχύσεις από τη Λαμία. Ταυτόχρονα, μία άλλη ομάδα από οκτώ άνδρες του ΕΔΕΣ με επικεφαλής τον υπασπιστή του Ζέρβα, Μανόλη Μυριδάκη, διατάχθηκε να εξουδετερώσει το πολυβολείο που πιθανόν να υπήρχε. Στην περίπτωση που δεν υπήρχε πολυβολείο, αποστολή της ήταν να ενισχύσει την ομάδα του Κωστούλα.

Τέλος, μία ομάδα από δέκα άνδρες του ΕΔΕΣ έλαβε εντολή να πλευροκοπήσει τους Ιταλούς νοτιότερα της άμυνας του νότιου βάθρου. Οι Βρετανοί σαμποτέρ θα τοποθετούσαν τα εκρηκτικά, συνεπικουρούμενοι από μεικτό τμήμα ανταρτών του ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ για την ανατίναξη της γέφυρας. Τμήμα 30 ανδρών ΕΛΑΣ υπό την διοίκηση του ανθυπίταρχου Δημητρίου (Νικηφόρος) ορίστηκε γενική εφεδρεία

¹⁴⁰ Σ. Κ. Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σ. 230, Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 127. Ι. Χανδρινός, *ΕΛΑΣ. Ο μεγαλύτερος στρατός της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 2011, τ.Α', σ. 22

διοίκησης. Διοικητής τμημάτων επίθεσης οριζόταν ο λοχαγός πυροβολικού Μιχαήλ Μυριδάκης και γενικός αρχηγός ο επικεφαλής του ΕΔΕΣ, στρατηγός Ναπολέον Ζέρβας.

Η επίθεση πραγματοποιήθηκε την προγραμματισμένη ώρα, με ταυτόχρονη εφόρμηση στα φυλάκια. Η εξουδετέρωση της ιταλικής φρουράς στο νότιο βάθρο ήταν επιτυχής, σε αντίθεση με το βόρειο, όπου η αντίσταση ήταν σθεναρή. Το παραπάνω, θα προκαλούσε καθυστέρηση στην τοποθέτηση των εκρηκτικών από τους δολιοφθορείς. Ως εκ τούτου, χρειάστηκε η επέμβαση των εφεδρικών δυνάμεων, οι οποίες έδρασαν ενισχυτικά και επέφεραν την θετική έκβαση. Οι ενισχύσεις κατέφθασαν από τη Λαμία, οι οποίες αποκρούστηκαν επιτυχώς. Ο Ναπολέον Ζέρβας υπό τον φόβο της αποτυχίας, εξέφρασε τις ενστάσεις του και επιθυμούσε την οπισθοχώρηση, η οποία αποτράπηκε από τους Βρετανούς επικεφαλής. Χρειάστηκαν δύο απόπειρες με την τοποθέτηση εκρηκτικών, ώστε να καταρρεύσει σημαντικό τμήμα της. Η αποχώρηση των ανταρτών και η λήξη της επιχείρησης σημειώθηκε ξημερώματα 03:20 της 26 Νοεμβρίου. Βάσει πηγών, οι νεκροί Ιταλοί στρατιώτες ανέρχονταν σε 7, 3 τραυματίες και 2 αγνοούμενοι¹⁴¹. Τα αντίποινα των κατακτητών ήταν άμεσα. Παρόλο που οι Ιταλοί δεν προέβησαν σε κάποια εκκαθαριστική επιχείρηση δεν δίστασαν να εκτελέσουν άμαχο πληθυσμό, δεκατέσσερις έγκλειστους των φυλακών Λαμίας. Η πρώτη εκτέλεση σημειώθηκε στον Γοργοπόταμο με επτά νεκρούς. Η δεύτερη εκτέλεση στα Καστέλλια Παρνασσίδας, απ' όπου κατάγονταν οι περισσότεροι μαζί με άλλους δέκα κατοίκους. Ανάμεσα στους εκτελεσθέντες και ο Αθανάσιος Παπακυριαζής. Προς τιμήν τους έχει ανεγερθεί μνημείο.

Άμεσες ήταν οι επιπτώσεις από την καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής, αφενός με την οικονομική επιβάρυνση για την επισκευή της, αφετέρου δε στην μεταφορά ανθρώπινου δυναμικού για την προστασία και φύλαξη. Για την επισκευή της γέφυρας επιστρατεύτηκε ο 117ος Λόχος Σιδηροδρομικών έργων. Το διάστημα που χρειάστηκε για την επισκευή της γέφυρας ήταν έξι εβδομάδες. Παράλληλα, είχε βραχυπρόθεσμες συνέπειες στην απρόσκοπτη μεταφορά πολεμικού και στρατιωτικού υλικού από την Γερμανία. Το βάρος της μεταφοράς επωμίστηκαν τα λιμάνια της Στυλίδας και της Χαλκίδας, που δεν διέθεταν τις κατάλληλες υποδομές. Επιπρόσθετα, η διακοπή της σιδηροδρομικής γραμμής βορρά – νότου σήμαινε και την

¹⁴¹ Γ. Χανδρινός, «Γοργοπόταμος- Σιδηροδρομικές πτυχές μιας ιστορικής ανατίναξης», στο: <https://ethniki-antistasi-dse.gr/Gorgopotamos-OSE.html> ημερομηνίας προσπέλασης 1.2.2023

παρεμπόδιση ανεφοδιασμού με τρόφιμα της πρωτεύουσας σε μια κομβική στιγμή, εφόσον δόθηκε προτεραιότητα στη μεταφορά πολεμικού υλικού. Συμπληρωματικά, το γεγονός τόνισε τη σημασία ασφάλειας και περιφρούρησης του σιδηροδρομικού δικτύου από τις αξονικές δυνάμεις. Η αρμοδιότητα της φρούρησης της ζωτικής γραμμής Θεσσαλονίκη – Πειραιά, ήταν αποκλειστικά πλέον γερμανική ευθύνη. Ως εκ τούτου, η ιταλική διοίκηση αποδείχθηκε ανεπαρκής στην διαφύλαξη κρίσιμων ζητημάτων, όπως οι σιδηροδρομικές συγκοινωνίες.

Ας προστεθεί ακόμα, ότι το γεγονός αποσιωπάται από τον τοπικό Τύπο, ως προπαγανδιστικό όργανο των αρχών Κατοχής. Παράλληλα, οι επίσημες αναφορές για την δολιοφθορά, τόσο από τον Γερμανό ανώτατο διοικητή της νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αλεξάντερ Λαιρ, όσο και από τον Ιταλό στρατηγό, ανώτατο αρχηγό των ιταλικών δυνάμεων στην Ελλάδα, Κάρλο Τζελόζο αποδεικνύουν τη σημασία του γεγονότος και τα επακόλουθα που προκαλούσε για την εύρυθμη λειτουργία των μεταφορών της αξονικής συγκυριαρχίας. Η είδηση της ανατίναξης δημοσιεύθηκε μονάχα στον παράνομο Τύπο της εποχής και διαδόθηκε προφορικά. Σημείο άξιο αναφοράς αποτελεί η πανηγυρική μετάδοση του ιστορικού σαμποτάζ από το βρετανικό B.B.C., το οποίο εξήρε την σθεναρή αντίσταση κατά των κατακτητών και ειδικότερα τον ΕΔΕΣ και του Ζέρβα. Το παράδοξο είναι ότι δεν έγινε καμία μνεία στη συμβολή του ΕΛΑΣ στο εγχείρημα, γεγονός που αποτέλεσε σημείο τριβής και διχασμού για τις δύο οργανώσεις και αργότερα στις εμφύλιες διαμάχες¹⁴². Απόρροια αυτού, να παρουσιαστεί ο ΕΔΕΣ ως η μοναδική αντιστασιακή οργάνωση στην Ελλάδα και να επικηρυχθεί ο Ναπολέων Ζέρβας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον συνιστά η κοινωνική σύσταση των ανταρτών. Επρόκειτο κυρίως για εμπειροπόλεμους του αλβανικού μετώπου και ανθρώπους της υπαίθρου, χωρίς στρατιωτική εκπαίδευση και τεχνογνωσία. Εν τούτοις, επέδειξαν ανδρεία και τόλμη και κατόρθωσαν σοβαρό πλήγμα στον εχθρό. Αναντίρρητα, το σαμποτάζ του Γοργοποτάμου αποτέλεσε κορυφαία ενέργεια δολιοφθοράς στην κατεχόμενη Ευρώπη. Επιπλέον, υπήρξε η πρώτη και τελευταία φορά συνεργασίας και ομόνοιας των αντάρτικων ομάδων και απέδειξε το αποτέλεσμα που μπορεί να επιφέρει

¹⁴² Εντύπωση προξενούν οι οδηγίες των αρμόδιων υπηρεσιών του Foreign Office τον Δεκέμβριο του 1942 προς την ελληνική υπηρεσία του B.B.C. αναφορικά με την μετάδοση πληροφοριών για αντιστασιακές ενέργειες σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο κατόπιν ειδικής οδηγίας να δίνονται τα ονόματα των αρχηγών των ανταρτών. Ως αιτία αναφέρεται η αποφυγή αντιποίνων από τους Ιταλούς. F.O. 371/33158/R8096- Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, *ό.π.*, σ. 310-311

όταν δρα συνασπισμένα η αντίσταση. Μετά την απελευθέρωση όμως, ακολούθησε ο εμφύλιος πόλεμος, ο οποίος επικάλυψε την μνήμη της αντίστασης. Σε αντίθεση με ότι συνέβη σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες η αντίσταση όχι μόνο δεν τιμήθηκε αλλά αποσιωπήθηκε και ποινικοποιήθηκε. Σε αυτό το πλαίσιο, η οποιαδήποτε αναφορά στον Γοργοπόταμο σίγησε. Το 1982 η κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου αναγνώρισε επίσημα την Εθνική Αντίσταση και καθιερώθηκε ως μέρα επίσημου εορτασμού της η 25^η Νοεμβρίου, ημερομηνία της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοποτάμου. Στη συλλογική μνήμη ο Γοργοπόταμος εντυπώθηκε ως σύμβολο ενότητας και αντίστασης στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Το καλοκαίρι του 1943 αναπτύχθηκε η επιχείρηση Animals, ως σχέδιο κάλυψης της απόβασης στη Σικελία και παραπλάνηση του εχθρού. Στόχος ήταν να προκαλέσουν εκτεταμένες δολιοφθορές στον εχθρό, με σκοπό την αποστολή περισσότερων στρατευμάτων στον ελλαδικό χώρο. Το σχέδιο τίθεται σε εφαρμογή τον Ιούνιο του 1943, υπό τις συνασπισμένες δυνάμεις ανταρτών και Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής¹⁴³. Την νύχτα της 1^{ης} προς 2 Ιουνίου 1943, ανατινάχθηκε η σήραγγα της σιδηροδρομικής γραμμής Λαμίας – Λάρισας κοντά στο χωριό Κούρνοβο Φθιώτιδας (Τρίλοφος). Κατόπιν συμφωνίας με το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, αντάρτες του ΕΛΑΣ Δομοκού τοποθέτησαν εκρηκτικά στη σήραγγα και προκλήθηκε φοβερή έκρηξη, λόγω και του πολεμικού υλικού που μετέφερε. Οι απώλειες ανέρχονταν σε 250 Ιταλούς στρατιωτικούς αλλά και τραγικά θύματα υπήρξαν 50 Έλληνες κρατούμενοι που μεταφέρονταν από τις φυλακές Αβέρωφ στη Λάρισα¹⁴⁴. Μολαταύτα, δεν επετεύχθη ισχυρό πλήγμα στη σιδηροδρομική συγκοινωνία, εφόσον αποκαταστάθηκε γρήγορα¹⁴⁵. Στις 6 Ιουνίου 1943, οι Ιταλοί ως αντίποινα εκτέλεσαν στο χωριό Άγιος Στέφανος (Νεζερός) Δομοκού 106 κρατούμενους από το στρατόπεδο της Λάρισας. Για την μνήμη των θυμάτων, ανεγέρθηκε μνημείο, στο οποίο έχει χαραχθεί ποίημα που έγραψε προς τιμήν τους ο Γιάννης Ρίτσος.

Η δεύτερη σημαντική δολιοφθορά, που έλαβε χώρα στο πλαίσιο της Επιχείρησης Animals ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού, στις 20 Ιουνίου 1943, στην οποία συμμετείχαν αξιωματικοί και μέλη της Βρετανικής Συμμαχικής Αποστολής, όπως ο Gordon Creed και ο Don Stott¹⁴⁶. Η επιχείρηση ήταν ιδιαίτερα

¹⁴³ ΓΑΚ- Κεντρική Υπηρεσία, *Αρχείο Μιχαήλ Μυριδάκη*(Κ207), Έκθεση του Στρατηγού C.E. Barnes

¹⁴⁴ Κ.Δ. Ρίζος, *Περιβόλι (Δερελί) Δομοκού - Ιστορία, Οικονομία, Λαογραφία*, Περιβόλι Δομοκού 2016, σ. 70

¹⁴⁵ Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 406-407

¹⁴⁶ Χ. Δ. Γουνελάς, *ό.π.*, σ. 223-224, 240

δύσκολη και χρειάστηκαν περίπου τρεις απόπειρες, καθώς η γέφυρα φυλασσόταν από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις και η τοποθεσία ήταν δύσκολα προσβάσιμη. Αρχικά, ο Βελουχιώτης είχε προτείνει τη συμμετοχή του ΕΛΑΣ, αλλά τελικώς απορρίφθηκε από τον Τζήμα, κρίνοντας την επιχείρηση ριψοκίνδυνη¹⁴⁷. Υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα σαμποτάζ των Συμμάχων κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, γεγονός που έκανε τον Churchill να «καγχάζει χαρούμενος» και τον Hitler να εκφράζει τη δυσαρέσκειά του και να απαιτεί την τιμωρία των υπευθύνων¹⁴⁸. Επιπλέον, επιτυχημένο σαμποτάζ σημειώθηκε στη σιδηροδρομική γραμμή Λαμίας – Λάρισα, από τμήμα ανταρτών του ΕΛΑΣ και Άγγλους δολιοφθορείς στο σιδηροδρομικό σταθμό Αγγείαι στο Περιβόλι (Δερελί) Δομοκού στις 11 προς 12 Ιουλίου 1943. Οι γερμανικές δυνάμεις έδρασαν άμεσα. Ως αντίποινα, προξένησαν εκτεταμένες καταστροφές στις περιουσίες των κατοίκων του χωριού και την νύχτα της ανατίναξης συνέλαβαν 29 άτομα και τα φυλάκισαν στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας στα Μεταλλεία Δομοκού¹⁴⁹. Στις 13 Ιουλίου στη θέση Μαγούλα των Μεταλλείων Δομοκού εκτέλεσαν 13 άτομα, στη μνήμη των οποίων ανεγέρθηκε μνημείο.

---

¹⁴⁷ D. Brewer, *ό.π.*, σ. 176-177

¹⁴⁸ Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 411

¹⁴⁹ Κ. Δ. Ρίζος, *ό.π.*, σ. 71

Δ' Κεφάλαιο

Η πορεία προς την Απελευθέρωση

4.1. Οι πρώτες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του 1943

Αρχές του 1943, σημειώνονται μικρές αψιμαχίες, κυρίως με τους αφοπλισμούς χωροφυλακών και φυλακίων – όπως για παράδειγμα στο Πλατύστομο– και η αντίσταση προχωρεί δυναμικά. Από το καλοκαίρι του 1943 και με την εξάπλωση του αντάρτικου, πραγματοποιούνται οι πρώτες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο νομό Φθιώτιδας. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις είχαν στόχο να κάμψουν το ηθικό και την αντίσταση του πληθυσμού. Οι ιταλικές δυνάμεις προξενούν εκτεταμένες καταστροφές στον άμαχο πληθυσμό, με το πρόσχημα της συμμετοχής στην αντίσταση, όπως για παράδειγμα στο Μώλο¹⁵⁰.

Οι ιταλικές κατοχικές αρχές προσπαθούν να ενσπείρουν τον φόβο και την τρομοκρατία. Στις 3 Ιουνίου 1943 λαμβάνει χώρα η μάχη της Παύλιανης από δυνάμεις του ΕΛΑΣ περίπου 250 ανδρών εναντίον ιταλικού τάγματος 36^{ης} Ορεινής Μεραρχίας «Forlì»¹⁵¹. Επικεφαλής της επιχείρησης ήταν ο ανθυπολοχαγός Χαράλαμπος Μώκος (Καλλίας) και ο Παναγιώτης Τζιβάρας, μαζί με τον 1^ο Λόχο του αρχηγείου Παρνασσίδας, όπως ο Κωνσταντίνος Σαϊπάς. Οι ιταλικές δυνάμεις διέβλεψαν την στρατηγική θέση και σημασία της περιοχής, αφού βρισκόταν σε κοντινή θέση από το Στρατηγείο Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ. Την επόμενη μέρα της μάχης, επιτέθηκαν αεροπορικά, βομβαρδίζοντας το χωριό και πραγματοποίησαν λεηλασίες και καταστροφές αφήνοντας «καμμένη γη». Οι κάτοικοι της Παύλιανης εγκατέλειψαν τις οικίες και κατέφυγαν στην Οίτη¹⁵². Κατόπιν, ακολούθησε νέα μάχη στην περιοχή της Κουκουβίστας (Καλοσκοπή), στην οποία οι ιταλικές δυνάμεις κατατροπώθηκαν. Οι

¹⁵⁰ Παπαλελούδης, Νάσος, Συνέντευξη mog024, 23.08.2016, Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα, <https://archive.occupation-memories.org/el/interviews/mog024>, DOI: <https://doi.org/10.17169/mog.mog024>, ημερομηνία προσπέλασης 12.4.2023

¹⁵¹ Χ. Βάρσος, « Η δράση του ΕΛΑΣ στην Κεντρική Ρούμελη 1942-1944 (Φθιώτιδα, Φωκίδα και Ευρυτανία) » στην ιστοσελίδα : greekcivilwar.wordpress.com, 7.3.2017, διαθέσιμο στο: <https://greekcivilwar.wordpress.com/2017/03/07/gcw-1027/>, ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2023

¹⁵² ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αρχείο Συλλογής Ερωτηματολογίου Εθνικής Αντίστασης*, φάκ.1

απώλειες υπολογίζονται περίπου σε 20 με 30 νεκρούς Ιταλούς και 5 νεκρούς αντάρτες¹⁵³.

Στο πλαίσιο της επιχείρησης Animals, συγκροτήθηκε το περίφημο Τάγμα Θανάτου. Αποτέλεσε ειδική μονάδα ανταρτών εκπαιδευμένη στα πρότυπα των commandos, που θα χρησιμοποιούνταν σε σαμποτάζ και ειδικές επιχειρήσεις. Άρχισε να σχηματίζεται τον Ιούλιο 1943, με έδρα το Γαρδίκι Ομιλαίων στη Φθιώτιδα. Στη συνέχεια, προσχώρησε στη XIII Μεραρχία Στερεάς Ελλάδας του ΕΛΑΣ. Στρατιωτικός διοικητής ήταν ο λοχαγός Κωνσταντίνος Γιαννακουλόπουλος, καπετάνιος ο έφεδρος αξιωματικός του Μηχανικού Σπύρος Μπέκιος (Λάμπρος) και πολιτικός καθοδηγητής Δήμος Τσόκας (Φώτης Παρνασιώτης). Στα τέλη Αυγούστου, το τάγμα εγκαταστάθηκε αρχικά στη Σπερχειάδα και έπειτα στη Μακρακώμη και διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στις μάχες της Μακρακώμης και Σπερχειάδας.

Μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο 1943, η Λαμία εισέρχεται αποκλειστικά υπό γερμανική διοίκηση. Τον ίδιο μήνα, ιδρύεται η Πολιτοφυλακή Λαμίας, με σκοπό την διασφάλιση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Πρόκειται για οργάνωση που συμμετείχαν υπόχρεοι πολίτες, βάσει ονομαστικών καταλόγων. Η υπηρεσία τους ήταν τιμητική και αμισθί, για τρεις ημέρες τον μήνα και ήταν υποχρεωμένοι να φορούν λευκό περιβραχιόνιο με το γράμμα Π¹⁵⁴. Σύνδεση με τα Τάγματα Ασφαλείας, δεν επιβεβαιώνεται από τις πηγές, αλλά εικάζουμε ότι πρόκειται για τέτοιου είδους οργάνωση, εφόσον ιδρύθηκαν την ίδια χρονικά περίοδο. Στη Λαμία, βάσει των αποφάσεων του δήμου Λαμιέων, γνωρίζουμε ότι δρούσαν μέλη της γερμανικής Μυστικής Αστυνομίας (Γκεστάπο), από τον Οκτώβριο του 1943.

Οι γερμανικές δυνάμεις εξαπολύουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, κυρίως στον άξονα Φθιώτιδας-Ευρυτανίας, όπου είχε αναπτυχθεί ισχυρή αντιστασιακή δράση. Στις 20-22 Σεπτεμβρίου 1943, σημειώθηκε ένοπλη σύγκρουση στις Θερμοπύλες, δυνάμεων του SS από τη Λαμία με τον 1ο Λόχο του Π/ 36 Τάγματος με διοικητή τον ανθυπολοχαγό μηχανικού Σωτήρη Τσιτσιπή (Λοκρός). Οι αμυνόμενοι αντάρτες απέκρουσαν με επιτυχία τη γερμανική επίθεση, σημειώνοντας απώλειες¹⁵⁵. Η περιοχή της Λοκρίδας ανέπτυξε σημαντική αντιστασιακή δραστηριότητα και ήταν στρατηγικού ενδιαφέροντος για τις δυνάμεις του Άξονα, διαθέτοντας αρκετά φυλάκια για τον έλεγχο

¹⁵³ Οι νεκροί στη μάχη της Παύλιανης ήταν οι Σεβερίνος Σκούφος, Σπύρος Αρβανίτης, Ηλίας Παπαδόπουλος, Δημήτρης Ανδρατσουλός και Βασίλης Δαγρές (Ατρόμητος). Δημ. Ν. Δημητρίου(Νικηφόρος), *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, Αθήνα 1965, τ.Γ', σ. 409

¹⁵⁴ ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τ. 35, αρ.απόφ. 263, 29.9.1943

¹⁵⁵ Ι. Χανδρινός, *ό.π.*, τ.Β', σ. 31-32

της ευρύτερης περιοχής. Στις 6 Οκτωβρίου 1943, πραγματοποιείται η Μάχη της Μακρακώμης. Γερμανικό τάγμα των Waffen SS, προσπαθούσε να κινηθεί προς Καρπενήσι, διαμέσου Μακρακώμης. Την άμυνα ανέλαβε το Τάγμα Θανάτου της XIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ υπό τον Γιαννουλόπουλο, καθώς και το τάγμα Όθρυος, που αποτελούσε την οπισθοφυλακή, το οποίο έπειτα από σθεναρή αντίσταση κατόρθωσε να απωθήσει τις πολυάριθμες εχθρικές δυνάμεις.

4.2. Η κατάσταση των πυροπαθών περιοχών νομού Φθιώτιδας

Διαφοριστική πηγή για τις εκτεταμένες καταστροφές που προξένησαν οι δυνάμεις Κατοχής στην περιφέρεια Φθιώτιδας συνιστά η έκθεση του Ερυθρού Σταυρού για την κατάσταση των πυροπαθών στην περιφέρεια Λαμίας του 1943. Βάσει της εκθέσεως τα χωριά του νομού Φθιωτιδοφωκίδας που πυρπολήθηκαν από ιταλικές και γερμανικές επιχειρήσεις ανέρχονταν στα 17 και τα λεηλατημένα στα 46. Ειδικότερα, καταστράφηκαν περίπου 2.000 οικίες και 9.000 άτομα έχασαν τις περιουσίες τους¹⁵⁶. Τα χωριά που υπέστηκαν εκτεταμένες καταστροφές και εμπρησμούς ήταν κυρίως ορεινά και ημιορεινά. Από τις γερμανικές αρχές απαγορευόταν οποιαδήποτε ενίσχυση σε τρόφιμα, φάρμακα, ιατρισμό ή η χορήγηση δανείων από την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας, με εξαίρεση μια περιορισμένη πεδινή περιοχή, η οποία ωστόσο δεν περιλάμβανε κανένα καμμένο χωριό και δεν υπήρχε ανάγκη επείγουσας βοήθειας.

Οι παραπάνω περιοχές αποκλείστηκαν από την παροχή διεθνούς βοήθειας, προφανώς εξαιτίας της δράσης αντάρτικων ομάδων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έκθεση ότι τα καμμένα χωριά των βουνών της Οίτης, της Όθρυος και του Καλλίδρομου παρέμειναν αβοήθητα. Οι επιτετραμμένοι του Ερυθρού Σταυρού ήρθαν σε συμφωνία, μετά από μακρά συζήτηση με την τοπική γερμανική στρατιωτική διοίκηση και εγκρίθηκε η αποστολή τροφίμων και εκτός της περιορισμένης περιοχής, από τους ίδιους. Η πρώτη αποστολή πραγματοποιήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1943 και οι αποστολές έφθασαν μέχρι τον Μώλο. Για λογαριασμό του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, επόπτης για τις διανομές στα ορεινά πυροπαθή χωριά, υπήρξε ο Χρήστος Παπάζογλου, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Λαμία. Οι καταστροφές από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των δυνάμεων του Άξονα διήρκησαν όλο το 1943 και οι συνθήκες που

¹⁵⁶ ΓΑΚ - Κεντρική Υπηρεσία, *Συλλογή Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού (Κ157)*, Έκθεσις επί της καταστάσεως των πυροπαθών Θεσσαλίας και Περιφέρειας Λαμίας, φάκ. 1

παρατίθενται στην έκθεση είναι αποκαρδιωτικές. Η πλειοψηφία των χωριών βομβαρδίστηκαν, καταστράφηκαν ολοσχερώς ή μερικώς. Επικρατούσαν συνωστισμός, αρρώστιες, εξαθλίωση και πείνα. Αρκετοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε αυτοσχέδια καταλύματα στα δάση και ορισμένοι εύποροι πολίτες κατέφυγαν στα αστικά κέντρα. Τα στοιχεία για τις καταστροφές που προκλήθηκαν, τα συνέλεξαν τα μέλη του Ερυθρού Σταυρού, από επιτόπιες αρχές, επιτροπές και τα υποκαταστήματα της Αγροτικής Τράπεζας.

Αξίζει να τονιστεί, ότι στις πληγείσες περιοχές δεν υπήρχαν οι στοιχειώδεις συνθήκες υγιεινής. Ενδεικτικά, μάστιζε ο τύφος, η δυσεντερία και η ψώρα, ελλείπει σαπουνιού. Η κατάσταση που περιγράφεται επικεντρώνεται στον υποσιτισμό των παιδιών, στην έλλειψη ειδών πρώτης ανάγκης και εκπαίδευσης. Δυστυχώς, στην έκθεση δεν παρέχεται ακριβής κατάλογος των χωριών, παρά μόνο μια γενική εικόνα για το νομό. Η έλλειψη μεταφορικών μέσων δυσχέρανε σε μεγάλο βαθμό την παροχή βοήθειας, η οποία έφθασε καθυστερημένα. Οι πολύπαθες περιοχές του ορεινού όγκου της Ρούμελης υπέστησαν ωμότητες και κακουχίες και βίωσαν με τον χειρότερο τρόπο τις επιπτώσεις της ναζιστικής προέλασης. Αναμφίβολα, ο Ερυθρός Σταυρός στάθηκε αρωγός, προς ανακούφιση τους.

4.3. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις 1944

Τα γερμανικά αντίποινα αυξάνονταν, εξαιτίας της ανασφάλειας των κατοχικών δυνάμεων, ιδιαίτερα και μετά την συγκρότηση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Ήδη, ένα κομμάτι της Ελλάδας, όμορο στο νομό Φθιώτιδας, ήταν ελεύθερο. Οι Γερμανοί δεν δίστασαν να εφαρμόσουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, προκειμένου να εξοντώσουν τον άμαχο πληθυσμό. Στις 17 Ιουνίου 1944, σημειώνεται το «ολοκαύτωμα» της Υπάτης. Οι δυνάμεις της 4^{ης} Μηχανοκίνητης Αστυνομικής Μεραρχίας Γρεναδιέρων των SS του Καρλ Σύμερς εισέρχονται από τη βόρεια πλευρά, περικυκλώνοντας το χωριό και εμποδίζοντας κάθε δίοδο και έξοδο. Εξαιτίας της μορφολογίας της περιοχής, ήταν αδύνατο κάποιος να ξεφύγει. Ορισμένοι κατόρθωσαν να ξεφύγουν και βρήκαν καταφύγιο στα κοντινά βουνά ή σπηλιές. Η βαναυσότητα και οι ωμότητες αποτυπώθηκαν με το χειρότερο τρόπο με την ολοσχερή σχεδόν καταστροφή των οικιών του χωριού. Δεν δίστασαν να καταστρέψουν και τις εκκλησίες του Αγίου Γεωργίου και Αγίου Ηρωδίου. Οι γερμανικές στρατιωτικές

δυνάμεις κρατούσαν όμηρους γυναικόπαιδα και ηλικιωμένους στην κεντρική πλατεία και τους μετέφεραν στον Άγιο Ηρωδίανα με σκοπό την εκτέλεσή τους. Για άγνωστη ακόμα μέχρι σήμερα αιτία η διαταγή της εκτέλεσης αναβάλλεται. Η Υπάτη ανήκει στο δίκτυο μαρτυρικών πόλεων με Προεδρικό Διάταγμα Π.Δ. 399/7.12.1998, ΦΕΚ Α277/16.12.1988. Η τραγωδία από τα σκληρά αντίποινα αποτυπώνονται στην εξής αφήγηση: *«Από τις δέκα το πρωί οι Γερμανοί άρχιζαν να καίνε τα σπίτια και τις Εκκλησίες. Άλες καπούτ [...]Στις δώδεκα το μεσημέρι μας συγκέντρωσαν στην κεντρική πλατεία. Οι πυροβολισμοί έχουν καταλαγιάσει. Οι φλόγες των σπιτιών κυκλώνουν και παραλύουν το σώμα και την ψυχή μας. Οι νεκροί σκορπισμένοι στα ερείπια και τους δρόμους[...]Πρέπει ναχε περάσει το μεσημέρι. Είχαμε στρατοπεδεύσει απέξω από τον Άγιο Ηρωδίανα. Οι σκόρπιοι Γερμανοί συγκεντρώνονται και ακούνε το Διοικητή τους και τον απεσταλμένο που είχε έρθει από τη Γερμανική Διοίκηση Λαμίας.[...] Η επιστροφή μας τραγική. Τα σπίτια μας καπνίζοντα ερείπια. Χωρίς ψωμί, χωρίς τροφές, χωρίς ρούχα και σκεπάσματα, χωρίς εστίες και ναούς. Ολόκληρη η Υπάτη βρίσκεται νεκρωμένη, σκελετωμένη...»¹⁵⁷.*

Η γερμανική επιδρομή συνεχίστηκε και στις 18 Ιουνίου 1944. Οι δυνάμεις των SS, με δύναμη 600 ανδρών, 2 πυροβόλα, θωρακισμένα και φορτηγά αυτοκίνητα, καθώς και δυνάμεις μοτοσυκλετών ξεκίνησαν από το Καστρί με πορεία προς Μακρακώμη και Σπερχειάδα¹⁵⁸. Αρχικά, εφόρμησαν στη Μακρακώμη, όπου προχώρησαν σε λεηλασίες και εκτεταμένες καταστροφές και στη συνέχεια στη Σπερχειάδα, προξένοντας ωμότητες και εξόντωση του άμαχου πληθυσμού. Ορισμένοι κάτοικοι πρόλαβαν να καταφύγουν σε κοντινές περιοχές, για να ξεφύγουν. Ωστόσο, συντελέστηκαν μαζικές εκτελέσεις αμάχων και αντίποινα. Η αφήγηση του Κώστα Καραγιώργου για την εισβολή στη Σπερχειάδα αποτυπώνει το μέγεθος της καταστροφής: *«Αφού σκότωσαν 32 άντρες και γυναίκες, λεηλάτησαν όλα τα καταστήματα και τα σπίτια, της ανταρτογέννας Σπερχειάδας, βάλανε φωτιά και κάψανε όλα τα σπίτια, όλα τα σχολεία και όλες τις εκκλησίες και δεν άφησαν τίποτα όρθιο για να θυμίζει κατοικημένο χώρο...»¹⁵⁹.*

Στο πλαίσιο της εκκαθαριστικής επιχείρησης «Εχιδνα», που στόχευε στην ορεινή κεντρική Ρούμελη οι Γερμανοί πυρπόλησαν πάλι τη Μακρακώμη και τη

¹⁵⁷ Γ. Κουτσοχέρας, «50 χρόνια από το Ολοκαύτωμα της Υπάτης (17 Ιουνίου 1944-17 Ιουνίου 1994)» στο: *Υπάτη 1944-1994. 50 Χρόνια από το Ολοκαύτωμα*, Αθήνα 1994, σ. 22-23

¹⁵⁸ Ρούμελη, αρ.φ. 17, 28.6.1944, σ.1, <https://askiarchives.eu/rec.aspx?id=94874> ημερομηνία προσπέλασης 15.3.2023

¹⁵⁹ Κ. Καραγιώργος, *ό.π.*, σ. 174

Σπερχειάδα. Η Υπάτη υπέστη άλλες δύο επιδρομές στις 7 Αυγούστου και 15 Οκτωβρίου 1944¹⁶⁰.

4.4. Η απελευθέρωση της Λαμίας

Από τον Αύγουστο 1944, κορυφώνεται η γερμανική αποχώρηση από την Ελλάδα, εξαιτίας των εξελίξεων στα Βαλκάνια με την είσοδο του σοβιετικού στρατού. Κύριο μέλημα των γερμανικών στρατευμάτων είναι να αποφευχθεί ο κίνδυνος παγίδευσης στην Ελλάδα και η ασφαλής απομάκρυνση προς βορρά. Στις 12 Οκτωβρίου οι Γερμανοί αποχωρούν από την Αθήνα, η οποία απελευθερώνεται και επίσημα, ενώ μεγάλο μέρος της επικράτειας είναι ήδη ελεύθερο.

Η Λαμία πλησίαζε όλο και πιο κοντά στην απελευθέρωση. Εν τούτοις, το σχέδιο των ναζιστικών δυνάμεων αποσκοπούσε στην πρόκληση εκτεταμένων καταστροφών στην πόλη πριν την οριστική τους αποχώρηση. Ως εκ τούτου, προκρίθηκε η ανατίναξη των αποθηκών στο στρατόπεδο Τσαλτάκη. Στη διάρκεια της Κατοχής, στο στρατόπεδο αποθηκευόταν μεγάλη ποσότητα πυρομαχικών από το σιδηροδρομικό σταθμό Λιανοκλαδίου, τα οποία μεταφέρονταν στο λιμάνι της Στυλίδας για μεταφορά τους στα πλοία. Ακόμα, στο στόχαστρο των Γερμανών ήταν το εργοστάσιο ηλεκτροπαραγωγής της Ηλεκτρικής Εταιρείας, το τηλεφωνικό κέντρο της ΑΕΤΕ (Ανώνυμη Ελληνική Τηλεφωνική Εταιρεία) και οι αποθήκες του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Στις 17 Οκτωβρίου 1944, μια μέρα πριν την απελευθέρωση, σημειώθηκε συμπλοκή στην περιοχή της Μεγάλης Βρύσης στα ανατολικά της πόλης, μεταξύ ομάδα της 13^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ και γερμανικών δυνάμεων, με απώλειες 9 νεκρούς αντάρτες¹⁶¹.

Καθοριστική για την αποφυγή της καταστροφής, ήταν η συμβολή του Ιταλού αιχμαλώτου Εουτζένιο Ντε Σιμόνε, του Αυστριακού Γιόζεφ Μπλέχιγκερ (Ηλίας Κόκκινος) και του Σουηδού αντιπροσώπου του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρ Λίννερ. Ο Ντε Σιμόνε, ως ηλεκτρολόγος, είχε εντολή να τοποθετήσει και να πυροδοτήσει τα εκρηκτικά καλώδια στο στρατόπεδο Τσαλτάκη. Είχε προσυμφωνηθεί να πυροδοτηθεί

¹⁶⁰ Α. Σακκάς, «70 χρόνια από το Ολοκαύτωμα της Υπάτης», στο: *Υπάτη*, τχ.54(2014), σ. 28

¹⁶¹ Χ. Βάρσος, «18 Οκτωβρίου 1944: η απελευθέρωση της Λαμίας», στο : <https://esdoge.gr/18-%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-1944-%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%AD%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CE%B1%CF%82/>, ημερομηνία προσπέλασης 31.3.2023

μια πρώτη προειδοποιητική έκρηξη, όταν τα γερμανικά στρατεύματα θα βρίσκονταν στο Δερβέν Φούρκα (Καλαμάκι). Τα ξημερώματα της 18^{ης} Οκτωβρίου, προκάλεσε μια παραπλανητική μικρή έκρηξη και στη συνέχεια αποσύνδεσε τα καλώδια για να αποφευχθεί η μεγάλη καταστροφή. Σε αντίστοιχες ενέργειες προέβη και ο Μπλέχιγκερ, εργαζόμενος στο στρατόπεδο εκείνη την περίοδο, με την αποσύνδεση καλωδίων. Έως τώρα δεν έχει επιβεβαιωθεί αν υπήρξε συνεργασία μεταξύ των δύο ανδρών. Επιπλέον, παρόμοια πρωτοβουλία ανέλαβε και ο αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, για την αποτροπή λεηλασιών και ανατίναξης των αποθηκών τροφίμων. Κατά την αποχώρησή των γερμανικών δυνάμεων, στις 18 Οκτωβρίου μικρές εκρήξεις και μεμονωμένες καταστροφές σημειώθηκαν στην πόλη, όπως η ανατίναξη του τηλεφωνικού κέντρου της ΑΕΤΕ.

Στις 19 Οκτωβρίου 1944, δυνάμεις του ΕΛΑΣ, υπό τη συνοδεία αντιπροσωπείας της «κυβέρνησης του Βουνού» (ΠΕΕΑ) και του ΕΑΜ εισέρχεται πανηγυρικά στην πόλη. Ενδεικτικά, τους πρώτους που εισήλθαν στη Λαμία, ήταν ο Νικηφόρος (Δ.Ν. Δημητρίου), ο Ζούλας, ο Ατρόμητος (Κώστας Γκέκας). Στις 20 Οκτωβρίου, φθάνει και ο Άρης Βελουχιώτης στη Λαμία. Χαρακτηριστική είναι η αφήγηση του Χουλιάρα για την είσοδο στην πόλη: *«Έξω από τη Λαμία, ακόμα, από την Αμπλιανη κι απάνω μέχρι την είσοδο της πόλης, ο κόσμος που ήταν συγκεντρωμένος δεξιά κι αριστερά του δρόμου με την εμφάνισή μας άρχισε να ζητωκραυγάζει και να χειροκροτεί... Έεβαλικέψαμε και προχωράμε πεζοί, μπροστά ο Άρης, δεξιά κι αριστερά εγώ με τον Παπα-Ανυπόμονο, κι από πίσω ακολουθάνε οι Μαυροσκούφηδες¹⁶²»*. Στις 29 Οκτωβρίου και με αφορμή την επέτειο του «ΟΧΙ» πραγματοποιείται συγκέντρωση του ΕΑΜ με πλήθος κόσμου στην πλατεία Ελευθερίας, όπου ο Άρης Βελουχιώτης εκφωνεί τον περίφημο «Λόγο της Λαμίας», από το μπαλκόνι του Ξενοδοχείου Βούλγαρη¹⁶³. Από τα τέλη Οκτωβρίου 1944, που ξεκινά και τυπικά το μεταπολεμικό διάστημα η κοινωνία προσπαθεί να ορθοποδήσει κοινωνικά και οικονομικά. Σημείο καμπής μετά την Απελευθέρωση συνιστά η ανθρωπιστική βοήθεια που έλαβε η Ελλάδα, προκειμένου να ανακουφίσει ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού, που παρέμεινε ανέστιο και αβοήθητο μετά από τις γερμανικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Ωστόσο, η χωρά σε σύντομο χρονικό διάστημα θα δοκιμαστεί έντονα, καθώς πραγματοποιούταν η διολίσθηση προς τον εμφύλιο αλληλοσπαραγμό.

¹⁶² Γ. Χουλιάρας, *ό.π.*, σ. 477

¹⁶³ *Ο λόγος του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία. Ο τελευταίος λόγος και τα τραγούδια του Άρη*, (Επιμ. Γ. Κράνιας), Αθήνα 2021

Επίλογος

Αναντίρρητα, η περίοδος της Κατοχής συνιστά από τις πλέον επώδυνες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, ως αναθεωρητικός, προσπάθησε να αλλάξει το εδαφικό καθεστώς της Ευρώπης, που είχε αλλάξει ριζικά μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, προς όφελος της Γερμανίας. Η Ελλάδα υπέστη εκτεταμένες καταστροφές, τόσο σε ανθρώπινες απώλειες, όσο και υποδομές. Η αφαίμαξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών του ελληνικού κράτους, οδήγησε σε οικονομική καταστροφή και σε άνοδο του πληθωρισμού. Επιπρόσθετα, η εισαγωγή του κατοχικού νομίσματος επέφερε τον κατακερματισμό της ελληνικής οικονομίας και την πλήρη υποβάθμιση της αγοραστικής αξίας της δραχμής. Με την εισβολή των δυνάμεων Κατοχής, παρατηρείται η πλήρης επιβολή της κυριαρχίας τους, η οποία αποτυπώνεται με βομβαρδισμούς, επιτάξεις κτηρίων, υφαρπαγή προϊόντων και ζώων από την ύπαιθρο και πλήρη έλεγχο του συγκοινωνιακού δικτύου και μεταφορών.

Η Λαμία, λόγω της στρατηγικής της θέσης, για τη σύνδεση των δυνάμεων του Άξονα Βορρά – Νότου, αποτέλεσε θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων τόσο κατά την περίοδο της εισβολής, όσο και αργότερα με την εκδήλωση της Αντίστασης. Η Φθιώτιδα ανήκε στην ιταλική ζώνη Κατοχής, πάντοτε με την υψηλή εποπτεία της γερμανικής διοίκησης. Σταδιακά, οι ιταλικές αρχές εισέβαλαν σε διάφορες επαρχιακές περιοχές του νόμου, με σκοπό τον εκφοβισμό, τις λεηλασίες, συλλήψεις, όπως επίσης και την υφαρπαγή αγαθών. Απόρροια αυτού, σε συνδυασμό με τον ναυτικό αποκλεισμό της χώρας από τις συμμαχικές δυνάμεις, να υποστεί η Ελλάδα μια από τις χειρότερες επισιτιστικές κρίσεις, που οδήγησε στο λιμό. Η τοπική κοινωνία της Λαμίας, δοκιμάστηκε και εκείνη από την πείνα και κατόρθωσε με δυσκολία και απώλειες να επιβιώσει. Ως προς τον οικονομικό αντίκτυπο, που επέφερε η Κατοχή η δημοτική αρχή κλήθηκε να καλύψει τα υπέρογκα ποσά των εξόδων των κατοχικών αρχών που αφορούσαν έργα, κυρίως στο σιδηροδρομικό δίκτυο της Φθιώτιδας και άλλες δαπάνες. Εν μέρει, η βοήθεια της προς τον χειμαζόμενο πληθυσμό ήταν ελλιπής και δεν κατόρθωσε τον να ανακουφίσει από τα καθημερινά προβλήματα που τον ταλάνιζαν.

Ο ορεινός όγκος της Ρούμελης αποτέλεσε ορμητήριο για την ανάπτυξη αντιστασιακής δράσης. Η πλειοψηφία των χωριών συμμετείχε ενεργά στην Αντίσταση, και με την παροχή τροφίμων στους αντάρτες. Περιοχές της δυτικής Φθιώτιδας, όπως η Σπερχαιάδα, Μακρακώμη και Υπάτη και η επαρχία Δομοκού, δέχθηκαν αρκετές επιθέσεις στο διάστημα 1942-1944 και εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Αναμφίβολα,

εξέχουσα πράξη της ενωμένης Εθνικής Αντίστασης αποτέλεσε η ανατίναξη της σιδηροδρομικής γέφυρας του Γοργοποτάμου και εντυπώθηκε ως η κορυφαία πράξη δολιοφθοράς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Μετά την ιταλική συνθηκολόγηση, οι Γερμανοί αποδεικνύουν τη δύναμη ισχύος τους, εξαπολύοντας μαζικές επιθέσεις στην ύπαιθρο, προξένοντας ωμότητες και καταστροφές στον άμαχο πληθυσμό. Πριν την οριστική αποχώρησή τους και την απελευθέρωση προέβησαν σε μαζικά αντίποινα, όπως στην περίπτωση της Υπάτης. Οι περιοχές καταστράφηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά, πληρώνοντας βαρύ φόρο αίματος. Μετά την απελευθέρωση, ξεκινούν οι προσπάθειες ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων περιοχών, οι οποίες διακόπηκαν απότομα, εξαιτίας της έναρξης του εμφυλίου πολέμου.

Η μελέτη της τοπικής ιστορίας συμβάλλει και φωτίζει άγνωστες πτυχές της συλλογικής μνήμης, αναφορικά με την επώδυνη περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης. Συνεπώς, προσφέρεται η δυνατότητα μιας σφαιρικής κατανόησης του ιστορικού παρελθόντος, σχετικά με τον τρόπο δράσης και λειτουργίας των δυνάμεων του Άξονα, στην κατεχόμενη Ευρώπη.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αδημοσίευτες Πηγές

- ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας* (Κ120α)
 ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, *Αρχείο Μιχαήλ Μυριδάκη*, αρ. (Κ197)
 ΓΑΚ - Κεντρική Υπηρεσία, *Συλλογή Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού* (Κ157)
 ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων Λαμίας*, τόμ. 34-35
 ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, *Αρχείο Συλλογής Ερωτηματολογίου Εθνικής Αντίστασης*

2. Δημοσιευμένες Πηγές

Αρχαία Γενικού Επιτελείου Στρατού, *Κατοχή και Αντίσταση 1941-1944*, Αθήνα 2014, Α' μέρος

Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, *Χρονολόγιο Γεγονότων 1940-1944. Από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, Foreign Office 371*, Αθήνα 2004, , τ. Α'

3. Προφορικές Μαρτυρίες

Παπαλελούδης, Νάσος, Συνέντευξη mog024, 23.08.2016, Μήνες από την Κατοχή στην Ελλάδα, <https://archive.occupation-memories.org/el/interviews/mog024>, DOI: <https://doi.org/10.17169/mog.mog024> , ημερομηνία προσπέλασης 12.4.2023

4. Εφημερίδες

- Επαρχία*, αρ.φ.1534, 21.7.1941
Επαρχία, αρ.φ.1535, 28.7.1941
Επαρχία, αρ.φ.1536, 4.8.1941
Επαρχία, αρ.φ.1538, 15.8.1941
Επαρχία, αρ.φ.1546, 18.10.1941
Επαρχία, αρ.φ.1547, 25.10.1941
Επαρχία, αρ.φ.1548, 5.11.1941
Επαρχία, αρ.φ.1549, 19.11.1941
Επαρχία, αρ.φ.1553, 31.1.1942

Επαρχία, αρ. φ.1554,18.2.1942
Επαρχία, αρ. φ. 1556,5.3.1942
Επαρχία, αρ. φ.1557,20.3.1942
Επαρχία, αρ.φ.1560, 19.4.1942
Επαρχία, αρ. φ. 1561, 1.5.1942
Λαϊκή Φωνή , αρ. φ. 958, 13.8.1941
Λαϊκή Φωνή, αρ. φ. 960, 28.8.1941
Λαϊκή Φωνή, αρ. φ. 967, 18.10.1941
Λαϊκή Φωνή, αρ .φ. 968, 25.10.1941
Λαϊκή Φωνή, αρ. φ. 969, 1.11.1941
Νεανική Φλόγα, αρ.φ.5., 23.2.1944
Ρούμελη, αρ. φ. 17, 28.6.1944

5. Περιοδικά

Νεοελληνικά Ιστορικά , τόμ.Ι (2008)
Υπάτη, τχ. 42-45 (1999-2001)
Υπάτη, τχ.54 (2014)
Υπάτη, τχ. 56 (2021)

6. Διαδικτυακές Πηγές

Βάρσος Χ., « Η δράση του ΕΛΑΣ στην Κεντρική Ρούμελη 1942-1944 (Φθιώτιδα, Φωκίδα και Ευρυτανία) » στην ιστοσελίδα : greekcivilwar.wordpress.com, 7.3.2017, διαθέσιμο στο: <https://greekcivilwar.wordpress.com/2017/03/07/gcw-1027/> ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2023

Βάρσος Χ., «18 Οκτωβρίου 1944: η απελευθέρωση της Λαμίας», στο : <https://esdodge.gr/18%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-1944-%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%AD%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CE%B1%CF%82/>, ημερομηνία προσπέλασης 31.3.2023

Χανδρινός Γ., «Γοργοπόταμος- Σιδηροδρομικές πτυχές μιας ιστορικής ανατίναξης», στο: <https://ethniki-antistasi-dse.gr/Gorgopotamos-OSE.html> ημερομηνίας προσπέλασης 1.2.2023

<https://www.mixanitouxronou.gr/:https://www.mixanitouxronou.gr/o-katedafismenos-politismos-tis-lamias-istorika-neoklasika-megara-xenodocheia-kai-archontika-poy-eginan-polykatoikies-fotografiko-afieroma-stin-poli-poy-chathike/> ημερομηνία προσπέλασης 18.1.2023

Ψηφιακό Αποθετήριο Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας <http://askiweb.eu/index.php/el/> ημερομηνίας προσπέλασης 13.3.2023, 14.3.2023

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων <https://library.parliament.gr/>

B. Βιβλιογραφία

Βόγλης Π., *Η Ελληνική κοινωνία στην κατοχή 1941-1944*, Αθήνα 2010

Γκίκας Ι. Ε., *Ο Μουσολίνι και η Ελλάδα*, Αθήνα 1982

Γουνελάς Χ.Δ., *Νεοζηλανδοί στην άμυνα και στο ελληνικό αντάρτικο 1941-1945*, Θεσσαλονίκη 2018

Γρηγοριάδης, Σ.Κ., *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974. Κατοχή: η μεγάλη νύχτα*, Αθήνα 2011, τ.1

Δημητρίου Δ., *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης. Χρονικό 1940-1944*, Αθήνα 1965, 3 τ.

Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, *Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945*, Αθήνα 2010

Δοξιάδης Κ.Α., *Αι θυσίες της Ελλάδος στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 1946

Έξι στιγμές του Εικοστού Αιώνα, Κατοχή – Αντίσταση. 1941- 1944 (Επιμ. Χ. Φλάισερ), Αθήνα 2012

Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος Κατοχή-Αντίσταση 1940-1945, (Επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, Πρ. Παπαστράτης), Αθήνα 2007, τ. Γ1

Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή – Αντίσταση 1940-1945, (Επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ, Πρ. Παπαστράτης), Αθήνα 2007, τ. Γ2

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Η εμπόλεμη Ελλάδα 1940-1949. Αλβανικό έπος – Κατοχή και αντίσταση – Εμφύλιος, Αθήνα 2003, τ. 8^ο

Καΐλας Δ., *Κάτω από τις σημαίες του Λαϊκού Στρατού. Έλληνες μόνιμοι αξιωματικοί στις τάξεις του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού – ΕΛΑΣ*, Αθήνα 2005

Καραγιώργος Κ., *Η Ρούμελη στις φλόγες. Ελληνική Εθνική αντίσταση 1941-1944*, Αθήνα 1979

Κολιόπουλος Ι., «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1^η Μαρτίου 1935 ως την 28^η Οκτωβρίου 1940», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ' (1980), σ. 358-453

Μαργαρίτης Γ., *Από την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα άνοιξη 1941 – φθινόπωρο 1942*, Αθήνα 1993

Νάτσιος Δ. Θ., *Ιστορία του Γενικού Νοσοκομείου Λαμίας 1938-2007: (με σύντομη ιστορία όλων των Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων της πόλεως)*, Λαμία 2007

Ο λόγος του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία. Ο τελευταίος λόγος και τα τραγούδια του Άρη, (Επιμ. Γ. Κράνιας), Αθήνα 2021

Ραχιώτης Χ., *Κατοχή. Ρούμελη – Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1983

Ρίζος Κ.Δ., *Περιβόλι (Δερελί) Δομοκού - Ιστορία, Οικονομία, Λαογραφία, Περιβόλι Δομοκού* 2016

Σπανού Ρ., «Η Μάχη του Γοργοπόταμου στο Βρετανικό τύπο», στα: *Πρακτικά του Α' Συνεδρίου Φθιωτικών Ερευνών «Γλώσσα – Ιστορία – Λαογραφία»*, Λουτρά Υπάτης – Λαμία 1993, σ. 347- 350

Υπάτη 1944-1994, 50 χρόνια από το Ολοκαύτωμα, Αθήνα 1994

Φλάισερ Χ., *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1988, τ. Α'

Φλάισερ Χ., *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1995, τ. Β'

Φλάισερ Χ., «Αντίποινα των γερμανικών δυνάμεων Κατοχής στην Ελλάδα 1941-1944», στο: *Μνήμων*, τ.7 (1978-1979), σ. 182-195

Χανδρινός Ι., *ΕΛΑΣ Ο μεγαλύτερος στρατός της Εθνικής Αντιστάσεως*, Αθήνα 2011, τ. Α'

Χανδρινός Ι., *ΕΛΑΣ Ο μεγαλύτερος στρατός της Εθνικής Αντιστάσεως*, Αθήνα 2011, τ. Β'

Χιονίδου Β., *Λιμός και Θάνατος στην Κατοχική Ελλάδα, 1941-44*, Αθήνα 2011

Χουλιάρας Γ., «Ο δρόμος είναι άσωτος». *ΕΛΑΣ, Δημοκρατικός Στρατός, Πολωνία, 1941 – 1958*, Λαμία 2006

Χρήστου Θ., *Ο ρόλος των Νέων στο Μέτωπο, την Κατοχή και την Αντίσταση(1940-1944)*, Αθήνα 2016-2017, 2 τ.

Ψιμογιάννου Ε., *Από τον Ειρηνικό στις Θερμοπύλες. Ημερολόγιον μαχών και η είσοδος των Γερμανών στη Λαμία*, Λαμία 2021

Brewer D., *Ελλάδα 1940-1949: Πόλεμος, κατοχή, αντίσταση, εμφύλιος*, Αθήνα 2020

Mazower M., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα 1994

Mazower M., *Inside Hitler's Greece. The experience of occupation, 1941-44*, New Haven and London 1993

Rodogno D., *Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War*, Cambridge 2006

Tsoutsoumpis S., *A history of the greek resistance in the Second World War: The people's armies*, Manchester 2016

Παράρτημα

Πηγή : *Έκθεσις επί της Καταστάσεως των πυροπαθών Θεσσαλίας και Περιφέρειας Λαμίας 4.12.1943*, ΓΑΚ - Κεντρική Υπηρεσία, *Συλλογή Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού* (Κ157)

Απόσπασμα από την Έκθεση του Ερυθρού Σταυρού της περιόδου της Κατοχής αναφορικά με την κατάσταση που επικρατεί στις πυροπαθείς περιοχές της Θεσσαλίας και της Περιφέρειας Λαμίας. Ειδικότερα, αντικατοπτρίζει το μέγεθος των καταστροφών κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων 1943:

«Διά νά γίνουν καλλίτερον άντιληπτά τά ὄσα εἰς τό τέλος τῆς ἐκθέσεως μᾶς εἰσηγούμεθα θεωροῦμεν χρήσιμον νά δώσωμεν μίαν εἰκόνα τῆς γενικῆς καταστάσεως Θεσσαλίας καί Φθιωτιδοφωκίδος ὡς καί τῶν ὄρων καί συνθηκῶν ὑφ' ἧς διαβιοῦν οἱ πυροπαθείς αὐτῶν ὄρειοι καί ἡμιορεινοί καί πεδῖνοι πληθυσμοί.

Τά πυρποληθέντα, βομβαρδισθέντα ἢ ἄλλως πῶς δεινοπαθήσαντα χωριά ὑπέστησαν τὰς καταστροφὰς τῶν κατὰ διαφόρους ἡμερομηνίας ἐντὸς ὀλοκλήρου τοῦ 1943 διαρκουσῶν πρώτων των Ἰταλικῶν καί προσφάτως των Γερμανικῶν Στρατιωτικῶν Ἐπιχειρήσεων. Τά πυρποληθέντα χωριά ἢ κωμοπόλεις δύναται νά καταταχθοῦν εἰς χωριά μερικῶς πυρποληθέντα εἰς χωριά ὀλοκληρωτικῶς καταστραφέντα ἢ ἄλλως πῶς δεινοπαθήσαντα.

Εἰς τὰ μερικῶς πυρποληθέντα χωριά οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ πλεῖστον παρέμειναν καί στεγάζονται μὲ πρωτοφανῆ ἀλληλεγγύην εἰς τὰ ἐναπομείναντα ἄθικτα ἢ ἡμικατεστραμμένα οἰκῆματα. Ὁ συνωστισμὸς ὅμως τῶσων ἀνθρώπων, πολλάκις εἴκοσι, μεγάλων καί μικρῶν κοιμωμένων εἰς πάτωμα 16 κατὰ μέσον ὄρον τετραγωνικῶν μέτρων δημιουργεῖ αὔξησιν τῆς ἀναιμίας καί ἐντονωτέραν διάδοσιν τῶν ἀσθενειῶν καί τῆς φυματιώσεως. Τά χωρία ὅσα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐὰν δὲν ἐπλήγησαν διαρκουσῶν των τελευταίων κατὰ τῶν ἀνταρτῶν γερμανικῶν ἐπιχειρήσεων ἔχουν τὴν παρηγορίαν ὅτι ἐπρόλαβαν νά συγκομίσουν τὰ προϊόντα τῆς περιορισμένης κὰλ/γείας των καί ἔχουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κάποια μικρὰ ἐνίσχυσιν τῆς τρόφης των. Τά χωρία ὅσα ἐπυρπολήθησαν διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὰς τελευταίας γερμανικὰς ἐπιχειρήσεις ἔχασαν μαζί μὲ ὅλα των τὰ ὑπάρχοντα καί σκευὴ καί ὀλόκληρον τὴν συγκομισθεῖσαν συγκομιδὴν των, καί τὰς ζωοτροφίας των χωρὶς νά ἀναφέρωμεν τὰς εἰς ζῶα σοβαρὰς ζημίας των. Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς δυστυχίας παρουσιάζουν τὰ χωριά τὰ ὅποια ἐπυρπολήθησαν ἐν μέρει κατὰ τὰς Ἰταλικὰς

ἐπιχειρήσεις ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους καὶ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη ἡ καταστροφή κατὰ τὰς γερμανικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἰδία ἐκεῖνα ἐξ αὐτῶν ὅσας εἶχον τοὺς ἀγροὺς τῶν ἐντὸς τῶν νεκρῶν ζωνῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ οὕτω καθυστερημένως δὲν τοῖς ἐπετράπη νὰ συγκομίσουν ἔστω καὶ ὀλίγο καλαμπόκι. Τὰ ὀλοκληρωτικῶς καταστραφέντα χωριά εἶναι εἰς κατάστασιν ἀπογνώσεως. Πεῖνα καὶ ἀσθένεια τὰ μαστίζουσι καὶ ἡ στέγασίς τῶν ἢ πρόχειρος εἶναι ἀξιοθρήνητος. Κάτω ἀπὸ 5 ἢ 6 τετραγωνικὰ μέτρα προχείρως σκεπασθέντα εἰς μίαν γωνίαν δύο ἐτοιμορρόπων καμμένων τοίχων συμφύρονται ὅλοι μαζὶ ἀσθενεῖς καὶ ὑγιεῖς, παιδιὰ καὶ ζῶα ἅπαντες πεινῶντες χωρὶς σκεπάσματα, ροῦχα, ἀνυπόδητοι, ἐπάνω στὸ χῶμα, ἀσκεπεῖς κάτω ἀπὸ τὴν βροχὴ καὶ τὸν ἄνεμο. Εἶδαμε χωριὸ ἐντελῶς καταστραφέν, ὅπου κάτω ἀπὸ ἓνα πρόχειρο διαφανὲς στέγασμα τεσσάρων τετραγωνικῶν μέτρων ἦτο μία χωρική θηλάζουσα ὀρθία τὸ βρέφος τῆς ποῦ εἶδε τὸ φῶς μόλις πρὸ 36 ὥρῶν μέσα εἰς περιβάλλον χειρότερον καὶ μιᾶς ἀθλίας φάτνης. Ἀπὸ τὴν κουρελιασμένη τῆς ποδιὰ κρατημένα δύο παιδάκια ἔντρομα μᾶς ἐκοίταζαν ἐνῶ χάμω στὸ ἔδαφος ἦσαν μερικὰ στελέχη ἀραβοσίτου γιὰ νὰ προστατεύσουν τὴν οἰκογένεια ἀπὸ τὴν ὑγρασία τοῦ λασπωμένου χώματος.

Ὁ φόβος ποῦ ἐδημιουργήθησαν τὰ ἀντίποινα, οἱ βομβαρδισμοὶ καὶ αἱ πυρπολήσεις συντελοῦν ὥστε εἰς περιοχὰς ποῦ γειτονεύουν πρὸς δάση σοβαρὸν μέρος τῶν κατοίκων νὰ ζητοῦν ἀσφαλέστερον καταφύγιον κάτω ἀπὸ πρόχειρες καλύβες σὲ ὑψόμετρα, ὅπου τὸ νερὸ παγώνει τὸ πρῶν καὶ ὁ ὕπνος τὴν νύκτα εἶναι ἀγωνία μαζὶ καὶ πόνος. Ὡς πρὸς τὰ κέντρα τῶν ἐπαρχιῶν, τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ κεφαλοχώρια ἡ δημιουργηθεῖσα ἀνωμαλία, αἱ ἐκτελέσεις καὶ ὀμηρία καὶ ἡ ἐπὶ μακρὸν διακοπὴ τῆς κανονικῆς ζωῆς συνετέλεσαν ὥστε Ἴατροὶ καὶ ἐπιστήμονες, γεωπόνοι καὶ κτηνίατροι, δημόσιοι καὶ ἐκπαιδευτικοὶ ὑπάλληλοι καθὼς καὶ αἱ εὐποροὶ γεωργικαὶ οἰκογένεια καὶ οἱ εὐποροὶ ἐπαγγελματῆες νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις τῶν ἀποσυρθέντες διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν πρὸς τὰ Κέντρα καὶ τὴν Πρωτεύουσαν. Τὰ Δημόσια Ταμεῖα καὶ τὰ Τραπεζικὰ Ὑπ/ματα ὅλων τῶν πληγεισῶν κωμοπόλεων ἔφυγαν. Εὐτυχῶς λειτουργοῦν ὅλα τὰ Ὑπ/ματα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς διότι καὶ ὅσα ἐξ αὐτῶν λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀνωμάλου καταστάσεως τῆς περιοχῆς κατηργήθησαν ἢ ἠπειλεῖτο νὰ διαλυθοῦν, ἀνεσυγκροτήθησαν παρὰ τοῦ κ. Βασματζίδου καὶ λειτουργοῦν ἐκ νέου καὶ τὰ δύο διαλυθέντα πρόκειται νὰ ἀρχίσουν κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Διοικήσεως τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τὸ ταχύτερον τὰς ἐργασίας των. Εἶναι δὲ ἐπίσης συγκινητικὸν νὰ συναντᾶ κανεὶς κάπου κάπου δημοσίους ὑπαλλήλους εἰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας καὶ γηγενεῖς γεωπόνους καὶ διδασκάλους ποῦ παραμένουν εἰς τὰς θέσεις ἀκλόνητοι στρατιῶται τοῦ καθήκοντος πρὸς τὸ χειμαζόμενον πληθυσμὸν καθὼς καὶ ὑπαλλήλους

τῆς Ἀγροτικῆς νὰ ἐκτελοῦν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως διαταγὰς μεταβάσεώς των εἰς ἐπικίνδυνον ὄρεινὴν περιοχὴν ὅπου συνεχίζονται ἐκεῖ πλησίον ἀκόμη στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις, πρὸς παροχὴν ἐνισχύσεως εἰς τὰ πυρποληθέντα χωρία ὡς τοῦτο συνέβη διὰ τοὺς ὑπαλλήλους των Ὑποκαταστημάτων Τρικκάλων-Καλαμπάκας τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζίης. Ἐξ ὅσων ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω εἰδικὰ κατὰ νομὸν ἠγενομένη καταστροφή Θεσσαλίας καὶ Φθιωτιδοφωκίδος εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη καὶ ἀνακεφαλαιούμενη δίδει τὸν ἀκόλουθον κατὰ προσέγγισιν πίνακα Καταστροφῆς: Νομ. Φθιωτ/δος: Πυρποληθέντα χωρία: 17, Ληλατηθέντα χωρία: 46 (πλὴν του Καρπενησίου με 2800 ληλατηθείσας οικογ.), Οἰκίαι: 2000, Οικογένειες: 2000, Κάτοικοι: 9000. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τὰ συνεκεντρώσαμεν ἀπὸ τὰς Ἐπιτοπίους Ἀρχάς, τὰς Ἐπιτροπὰς καὶ τὰ Ὑπ/ματα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζίης. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν ἀτόμων εἶναι κατὰ προσέγγισιν δοθέντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰς ἐπιτροπὰς τῶν χωριῶν ἢ βασισθέντες ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀπογραφῶν τοῦ Κράτους. Μία ἀπογραφή συστηματικὴ καὶ ἐντατικὴ ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐνεργεῖται ἀπὸ τὰ κατὰ τόπους Ὑπ/ματα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζίης καὶ τοὺς ἀπεσπασμένους παρὰ τῷ Διεθνεῖ Ἐρυθρῷ Σταυρῷ Ὑπαλλήλους τῆς. Ἀπὸ τὸν ἐπισυναπτόμενον γεωγραφικὸν χάρτην τῆς πληγείσης περιοχῆς καὶ ἀπὸ ὅσα ἀνωτέρω κατὰ ἐπαρχίας ἀνεφέρθησαν γίνεται φανερόν ὅτι κατὰ μέγαλον ποσοστὸν μὲ κόκκινα γράμματα τὰ πυρποληθέντα ἢ ληλατηθέντα χωρία εἶναι ὄρεινά. Ὡς γνωστὸν ἡ οἰκονομία ἐν γένει τῶν ὄρεινῶν χωριῶν εἶνε τόσο πτωχὴ, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰρήνης ἡ παραγωγή τούτων καὶ τὰ πρόσθετα ἡμερομίσθια ἐκ τῆς περιοδικῆς εἰς τὸν κάμπον μετακινήσεως τῶν κατοίκων τῶν μόλις ἐπῆρκουν διὰ διατροφήν 6 μηνῶν τῶν οἰκογενειῶν των. Διὰ τοὺς ὑπολοίπους 6 μῆνας εἰσήγετο ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζίης ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀραβόσιτος ἀτελῶς καὶ διετίθετο εἰς τοὺς ὄρεινούς των ὡς ἄνω περιφερειῶν εἰς μικρὰς τιμὰς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ πιστώσει. Οὕτω διὰ τὸν Νομὸν Φθιωτιδοφωκίδος διετίθεντο κατ' ἔτος 6.000.000 ὀκάδες διὰ δὲ τὸν Ν. Τρικκάλων 2.500.000 ὀκ. ἀραβόσιτου.»

... ο Δήμαρχον Λαμιέων καὶ τοὺς

ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΟΝ ΛΑΜΙΑΣ

COMANDO PRESIDIO MILITARE DI LAMIA

ITALIANISCHE ORTSKOMMANDATUR LAMIA

ΥΠΟΚΡΗΤΙΑ
ΓΑΚ

**ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΟ-ΦΘΑΧΙΔΟ ΤΟΥΣ
ΕΝ ΤΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΛΑΜΙΑΣ**

ΑΙ ΑΤΤΙ Ι ΜΙΛΙΤΑΡΙ ΔΕΛ ΠΡΕΣΙΔΙΟ ΔΙ ΛΑΜΙΑ ΕΔ Α ΚΕΛΛΙ ΙΝ ΤΡΑΝΣΙΤΟ

**ΑΝ ΑΛΛΕ ΚΕΛΛΕ ΜΙΛΙΤΑΡΙΣ ΑΝΓΕΚΟΙΡΕ ΓΕΡΕ ΔΕΡ ΟΡΤΣΚΟΜΜΑΝΔΑΤΟΥΡ ΒΟΝ ΛΑΜΙΑ
ΥΝΔ ΑΝ ΑΛΛΕ ΔΥΡΚΕΚΡΕΙΣΕΝΔΕ ΚΕΛΛΕ ΜΙΛΙΤΑΡΙΣ ΑΝΓΕΚΟΙΡΕ**

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἀπαγορεύω ἀστυρῶς εἰς τοὺς Πρόεδρους Κοινοτήτων καὶ εἰς τοὺς πολίτας νὰ πωλῶσι ἢ χαρίζωσι εἰς τοὺς Στρατιωτικοὺς δλοὺς τὰ ἑξῆς εἶδη:

Ἐλαιον, ἐλαίας βρωσίμου, τυρὸν, κρέας, γενικῶς, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι ἐφοδιασμένοι μὲ εἰδικὴν ἄδειαν τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Λαμίας.

Οἱ Παραβάται τῆς Παρούσης διαταγῆς μὸ θέλωσι τιμωρηθῆ ἀστυρῶτα.

Λαμία τῆ 25 Μαΐου 1942

Ο ΣΤΡΑΤ. ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΛΑΜΙΑΣ
ΣΑΛΒΟ ΣΑΛΒΟΝΙ

Informo che i proedri e i privati hanno ordine di non cedere né gratuitamente né a pagamento olio, olive, formaggio, carne ovina o bovina.

Pertanto i militari che intendono fare acquisto di questi generi nelle campagne devono avere il preventivo permesso del Comandante del Presidio.

Verso coloro che non si attengono alle vigenti prescrizioni saranno presi severi provvedimenti.

IL COLONNELLO COMANDANTE
F.TO SALVO SALVONI

Ich gebe bekannt, dass Buergermeister und Privatleute Befehl erhalten haben, weder gegen Bezahlung noch unentgeltlich, oliven, oel, kase, rind und schaffleisch, abzutreten.

Wehrmachtsangehoerige, welche die obgenannten Lebensmittel im Bereiche der italienischen Ortskommandatur von Lamia zu kaufen beabsichtigen, muessen beim genannten Kommando, im Voraus, die diesbezugliche Erlaubnis einholen.

Gegen diejenigen, die sich an die vorangegebenen Vorschriften nicht halten werden, sind strenge Massnahmen vorgesehen.

DER. ORTSKOMMANDANT
U.S: SALVO SALVONI

Τοπική διαταγή του Ιταλικού Φρουραρχείου Λαμίας. Πηγή: ΓΑΚ – Κεντρική Υπηρεσία, Έγγραφα Νομαρχίας Φθιώτιδας (Κ120α)

Άποψη του δικαστικού μεγάρου Λαμίας, έπειτα από τους γερμανικούς βομβαρδισμούς. Απρίλιος 1941. Πηγή: Ιταλικά Κρατικά Αρχεία Luce, αναδημοσίευση από «Παλιά Λαμία»

BEKANNTMACHUNG

Die neuerlichen Überfälle kommunistischer Banden auf die Eisenbahnstrecke Athen-Lamia haben die Deutsche Wehrmacht gezwungen, über die bereits angekündigte und zum Teil durchgeführte „Tote Zone“ hinaus eine **SPERR-ZONE** einzurichten.

Die Sperr-Zone erstreckt sich in einer Breite von 5 km beiderseits der Bahnstrecke mit Ausnahme der geschlossenen Ortschaften.

**SPERR - ZONE
ΑΠΗΓΟΡΕΥΜΕΝΗ ΖΩΝΗ**

Der VERKEHR für die griechische Zivilbevölkerung innerhalb der Sperr-Zone wird eingeschränkt und nur unter besonderer Kontrolle durch die Deutsche Besatzungsgruppe erlaubt.

Das BETRETEN der Sperr-Zone ist nur für die ortsanwässige Bevölkerung bei Tage zur Verrichtung von Feldarbeiten erlaubt.

Jeder, der die Sperr-Zone betreten will, hat sich bei dem nächstgelegenen deutschen Posten an- und abzumelden. Wer ohne Erlaubnis die Sperr-Zone betritt, wird nach Anruf erschossen.

DIE DEUTSCHE WEHRMACHT

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Αι νέα επίθεσις των κομμουνιστικών συμμοριών έναντιον της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών - Λαμίας, ηνάγκασαν τὰ Γερμανικά Στρατεύματα νά ὀρίσουν μίαν

ΑΠΗΓΟΡΕΥΜΕΝΗΝ ΖΩΝΗΝ

πέραν τῆς ἤδη γνωστοποιηθείσης καί ἐν μέρει πραγματοποιηθείσης «Κλειστής ζώνης».

Ἡ ἀπηγορευμένη „ζώνη“ ἐκτείνεται εἰς πλάτος 5 χιλιομέτρων ἑκατέρωθεν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἐξαιρουμένων τῶν χωριῶν.

**SPERR - ZONE
ΑΠΗΓΟΡΕΥΜΕΝΗ ΖΩΝΗ**

Ἡ ΚΙΝΗΣΙΣ ἐντός τῆς ἀπηγορευμένης ζώνης διὰ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν περιορίζεται καί ἐπιτρέπεται μόνον κατόπιν εἰσικοῦ ἐλέγχου τῶν Γερμανικῶν Ἀρχῶν.

Ἡ Εἰσοδος εἰς τὴν ἀπηγορευμένην ζώνην ἐπιτρέπεται τὴν ἡμέραν, μόνον εἰς τὸν χωρικῶν πληθυσμῶν πρὸς ἐκτέλεσιν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Ὁ θέλων νά εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀπηγορευμένην ζώνην πρέπει νά παρουσιάζεται εἰς τὴν Γερμανικὴν Φρουράν. Ὅστις ἄνευ ἀδείας εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀπηγορευμένην ζώνην, θά πυροβολῆται κατόπιν προειδοποιήσεως.

Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Τοπική ανακοίνωση των γερμανικών αρχών Κατοχής. Απαγορευμένη ζώνη γύρω από τη σιδηροδρομική γραμμή. Πηγή: Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Λαμίας, ΓΑΚ Ν. Φθιώτιδας, αναδημοσίευση από «Παλιά Λαμία»

Το κτήριο της Εθνικής Τράπεζας (πρώην Νομαρχία) την περίοδο της Κατοχής. Πηγή: Πηγή: Ιταλικά Κρατικά Αρχεία Luce, αναδημοσίευση από «Παλιά Λαμία»

Η απελευθέρωση της Λαμίας, 18 Οκτωβρίου 1944. Πηγή: news247.gr

Θερμοπύλες. Γερμανικά στρατεύματα σε πορεία προς Αθήνα. Πηγή: ΓΑΚ – Ν. Φθιώτιδας

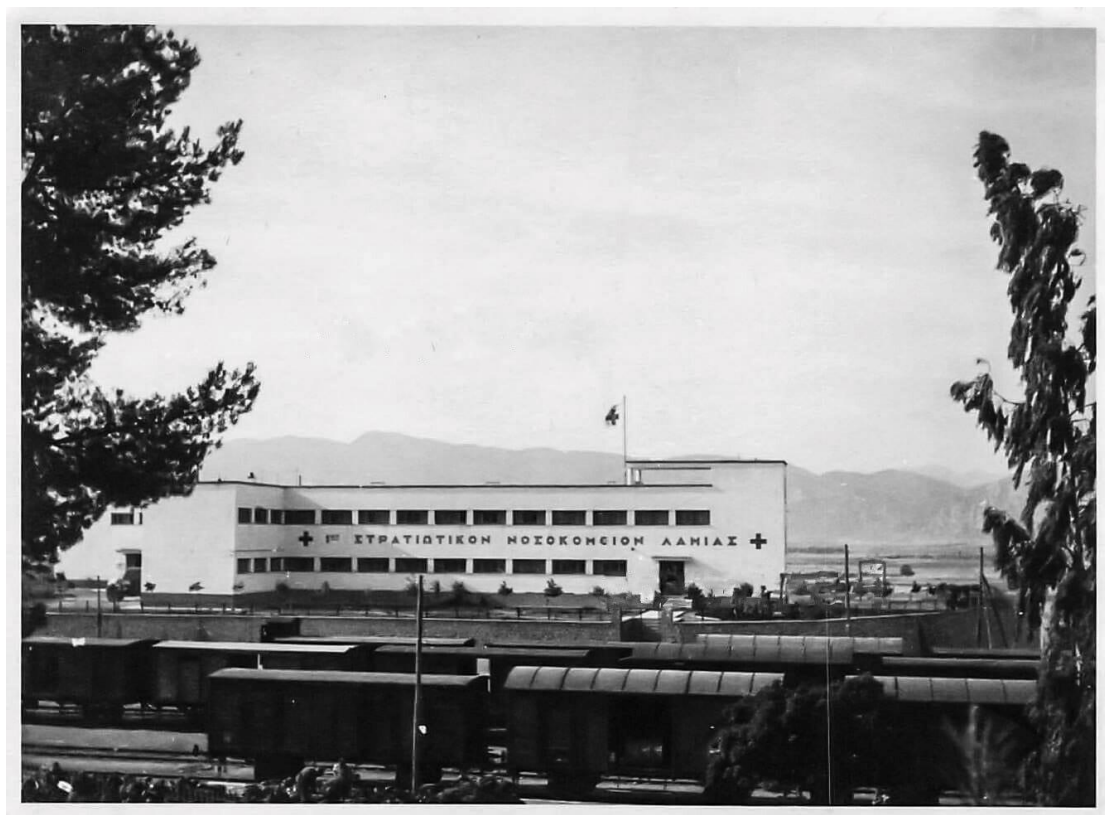

Ο Άρης Βελουχιώτης με το σωματοφύλακά του, Κωστούλα. Πηγή: ΓΑΚ – Ν.
Φθιώτιδας

Γερμανοί στρατιώτες στην περιοχή των Θερμοπυλών σε πορεία προς την Αθήνα. Πηγή: ΓΑΚ – Ν. Φθιώτιδας

1^{ον} Στρατιωτικόν Νοσοκομείον Λαμίας. Βρισκόταν απέναντι από το σιδηροδρομικό σταθμό Λαμίας. Κατά την περίοδο της Κατοχής, το κτήριο επιτάχθηκε από τους Γερμανούς και χρησιμοποιήθηκε ως νοσοκομείο, αφού ήδη από την αρχή του πολέμου είχε μετατραπεί σε στρατιωτικό νοσοκομείο για την περίθαλψη τραυματιών του αλβανικού μετώπου. Παλιά στο κτήριο στεγαζόταν το ορφανοτροφείο αρρένων.
Πηγή: WWII History in Greece, αναδημοσίευση από «Παλιά Λαμία»

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή πραγματεύεται τη μελέτη των ετών της Κατοχής και Αντίστασης (1941-1944) στη Φθιώτιδα. Σκοπός του παρόντος πονήματος είναι η μελέτη των όψεων της κατοχικής κοινωνίας και οικονομίας, μετά την εισβολή της Γερμανίας, τον Απρίλιο 1941, η ανάπτυξη και εξέλιξη των αντιστασιακών οργανώσεων και ένοπλων αντάρτικων ομάδων κυρίως στον ορεινό όγκο της Ρούμελης, οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις και τα αντίποινα που επιβλήθηκαν εις βάρος περιοχών στην ευρύτερη περιοχή από τις κατοχικές δυνάμεις. Η εμβάθυνση και έρευνα σε τοπικό επίπεδο συμβάλλει και φωτίζει άγνωστες πτυχές της συλλογικής μνήμης της ταραγμένης περιόδου 1941-1944.